

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στο βίο του Νικολάου Στουδίτου εντάσσεται μια ψυχοφελής διήγηση, η οποία αποκτά ιδιαίτερο εκδοτικό και ερευνητικό ενδιαφέρον, εξαιτίας αυτής ακριβώς της ένταξής της σε ένα ευρύτερο αγιολογικό κείμενο. Ο βίος, έργο του πρώτου τετάρτου του 10^{ου} αιώνα, συντάχθηκε στο περιβάλλον της μονής των Στουδίου, της οποίας μοναχός υπήρξε ο κρητικής καταγωγής Νικόλαος. Το έργο αναφέρεται στην εποχή της εικονομαχίας, η οποία έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον των ερευνητών όσο καμία άλλη της βυζαντινής ιστορίας¹. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζει τα γεγονότα της δεύτερης εικονομαχικής περιόδου (815 – 843), που επηρέασαν την μοναστική ζωή τόσο του εγκωμιαζόμενου αγίου όσο και του πνευματικού διδασκάλου και ηγουμένου του, Θεοδώρου Στουδίτου στον οποίο οφείλεται αφ' ενός η αναμόρφωση του μοναχισμού τον 9^ο αιώνα και αφ' ετέρου η ριζοσπαστική τάση των «ζηλωτών» μοναχών σε όλα τα εκκλησιαστικά ζητήματα της εποχής του². Η ένταξή της διήγησης στο κείμενο του βίου, αν και παραβιάζει τον αφηγηματικό του χρόνο αναφερόμενη στο γεγονός της τελικής αναμέτρησης του Νικηφόρου Α' και του Κρούμου, το 811, επιτυγχάνεται ομαλά, εφόσον ο αγιογράφος την εντάσσει στο βίο αμέσως μετά από μια αναφορά σε πρόρρηση του Θεοδώρου Στουδίτου περί οικτρού θανάτου του προαναφερόμενου βυζαντινού αυτοκράτορα. Το περιεχόμενο όμως της διήγησης είναι αγιολογικό και το εν λόγω γεγονός αποτελεί απλώς το ιστορικό της υπόστρωμα. Πρόκειται για το θεματικό μοτίβο της θαυματουργικής διάσωσης ενός νεαρού στρατιώτη, η οποία συνιστά το αντίτιμο της προγενέστερης ηθικής στάσης

¹ C. MANGO, «Historical Introduction», *Iconoclasm*, ed. A. Bryer – J. Herrin, Birmingham 1977, σ.1-6.

² Για μια επιτομή της ζωής και του έργου του Θεοδώρου Στουδίτου συνοδευόμενη από την σχετική βιβλιογραφία πρβλ. Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, *Βυζαντινή Φιλολογία. Τα πρόσωπα και τα κείμενα. Τ.Β' (527-900)*, Ηράκλειο 2003, σ.421 κ.ε.

που εκείνος επέδειξε αντικρούοντας τις ερωτικές προτάσεις μιας ισχυρής γυναίκας, λίγο πριν την μάχη.

Παρά την ύπαρξη παραλλαγής της εν λόγω διήγησης, η συγκεκριμένη είναι απολύτως εναρμονισμένη με το λόγιο γλωσσικό ένδυμα του βίου, όπου εντάχθηκε, ενώ σε αφηγηματικό επίπεδο παρατηρούνται μικρές αποκλίσεις. Η χειρόγραφη παράδοση διασώζει το κείμενο της τόσο στους κώδικες, που παραδίδουν ολόκληρο το κείμενο του βίου, όσο και σε εκείνους που την εντάσσουν αυτοτελώς σε συλλογές ψυχοφελών κειμένων.

Τα προαναφερόμενα καθιστούν φανερό το ενδιαφέρον που παρουσιάζει η διήγηση τόσο εκδοτικά, παραδιδόμενη σε δύο τύπους χειρογράφων, όσο και ερευνητικά δεδομένου ότι ανακύπτουν προβλήματα που αφορούν τη δημιουργία της, το χρόνο συγγραφής της σε σχέση με τον αντίστοιχο του βίου και της παραλλαγής της καθώς και τους στόχους του Στουδίτη αιογράφου που την εντάσσει στο έργο του, εκτός βεβαίως εκείνου της ψυχικής ωφέλειας.

Κατά συνέπεια, η παρουσία της στο βίο του Νικολάου συνδέει τα δύο κείμενα και η έρευνά μας, ως ένα βαθμό, επεκτείνεται και σε εκείνο του βίου. Υπό αυτό το πρίσμα η παρούσα εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη: Στο πρώτο, αφού εξετάστηκε η ιστορία και η πολυσχιδής δραστηριότητα της μονής των Στουδίου, ακολούθησε μια προσπάθεια ώστε να προλειανθεί το έδαφος για μια κριτική έκδοση ολοκλήρου του βίου, ο οποίος εκτός της λογοτεχνικής του αξίας, παρέχει πλήθος πληροφοριών για την περίοδο στην οποία αναφέρεται. Παρουσιάζεται λοιπόν η χειρόγραφη παράδοση και οι εκδόσεις του ενώ επιχειρήθηκε ένα επιπλέον βήμα³ στη χρονολόγησή του. Δεδομένου του ενδιαφέροντος που παρουσιάζει ο βίος και για να γίνει περισσότερο

³ Ο Θεοχάρης Δετοράκης στη διδακτορική του διατριβή έχει ήδη ασχοληθεί με το βίο του Νικολάου του Στουδίτου. Πρβλ. Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, Άγιοι, σ. 219-233

κατανοητή η ένταξη της διήγησης στο κείμενο του, ολοκληρώνεται το πρώτο μέρος με την παρουσίαση της δομής του, αφηγηματικής και λογοτεχνικής.

Το δεύτερο μέρος αφιερώνεται κατεξοχήν στην ψυχοφελή διήγηση, τη δημιουργία της μέσα από ένα πλήθος διηγήσεων που σχετίστηκαν με την ήττα και το θάνατο του Νικηφόρου Α΄, την ιστορική της διαδρομή, την κριτική της έκδοση και τέλος τον ιστορικό της σχολιασμό. Για την έκδοσή της ως βάσεις ελέγχου έχουν ληφθεί τρία χειρόγραφα ενώ ταυτόχρονα παρατίθεται το αντίστοιχο κείμενο, της κριτικής έκδοσης του Α. Κομίνη⁴, που προηγήθηκε και έχει εκδοθεί επί τη βάσει ενός τέταρτου κώδικα, του 17^{ου} της Πατριαρχικής βιβλιοθήκης.

Θα ήταν όμως δύσκολο να αδιαφορήσουμε στο εξ αρχής βασανιστικό ερώτημα που γεννά η παρουσία μιας διήγησης στο κείμενο ενός βίου, κειμένου «στρατευμένου» και με έντονα εγκωμιαστικό χαρακτήρα για ένα Στουδίτη και ό,τι αυτός εκπροσωπεί.

Το ταξίδι της έρευνας ήταν συναρπαστικό. Ο πρώτος σταθμός απαραίτητος αλλά η πρόκληση για συνέχιση της έρευνας παραμένει.

⁴ Α. ΚΟΜΙΝΗ, «Απηγήσεις βυζαντινοβουλγαρικών συγκρούσεων εις αγιολογικά κείμενα», ΕΕΒΣ ΛΕ΄ (1966-67), σ. 220-222.

SIGLA

α) Codices

A= Parisinus gr. 1452 (X s.), ff. 23^v - 25^r

B= Parisinus gr. 1450 (XI s.), ff. 42^v - 45^r

C= New College Oxford D82 (XI-XII s.), ff. 242-243^v

P= Πατριμακός 17 (11^ο αι.)

β) Opera

Nissen= Th. Nissen, «Textkritisches zur vita der Nicolaus Studites», BNJ XIV (1938), 331-339

γ) Apparatus criticus

acc.= accusativus

add.= addidit

conj.= coniecit

corr.=correxit

damn.= damnavit

def.= defendit

del.= delet, delevit

ed.pr.= editio princeps

expl.= explevit

gen.= genetivus

l.n.= legi nequit

om.= omisit

superscr.= superscripsit

tit.= titulus

transp.= transposuit

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- Acta SS..... Acta Sanctorum Februarii, t.I (1-6), Anverpiae 1658,
Impression anastaltique – ed. Culture Civilisation,
Bruxelles 1966.
- An. Boll..... Analecta Bollandiana, Βρυξέλλες 1882 κ.ε.
- BHG..... Bibliotheca hagiographica graeca, έκδ. Fr. Halkin,
τόμ. I-III (Subsidia Hagiographica 8^α), Βρυξέλλες
1957; Auctarium Bibliothecae hagiographicae
graecae του F. Halkin (Subsidia Hagiographica 47),
Βρυξέλλες 1969; Novum Auctarium, Bruxelles 1984
[Subsidia Hagiographica 65].
- BMGS..... Byzantine and Modern Greek Studies, Oxford 1975
κ.ε.
- BNJ..... Byzantinisch – Neugriechische Jahrbücher, Βερολίνο
1920 κ.ε.
- BZ..... Byzantinische Zeitschrift, Μόναχο 1892 κ.ε.
- Catal. Germ..... C. Van de Vorst et Hip. Delehayé, Catalogus
codicum hagiographorum graecorum Germaniae,
Belgii, Angliae, Bruxelles 1913 (=Subsidia
hagiographica 13)
- CFHB..... Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Βερολίνο
1967 κ.ε.
- CBM..... I. Hutter, Corpus der Byzantinischen Miniaturen

- handschriften, Band 5, Oxford College Libraries,
Stuttgard : Anton Hiersemann, 1997.
- DOP..... Dumbarton Oaks Papers, (Cambridge/Mass.-)
Washington 1941 κ.ε.
- Δετοράκη, Άγιοι..... Θ. Δετοράκη, Οι Άγιοι της πρώτης Βυζαντινής
περιόδου της Κρήτης και η σχετική προς αυτούς
φιλολογία, Διατριβή επί διδακτορία, Αθήναι 1970
[=Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου 11].
- Δουκάκη, Συναξαριστής..... Δουκάκη Κ., Μέγας Συναξαριστής πάντων των
αγίων....τ.Ι-ΧΙΙ, εν Αθήναις 1889-1896.
- Ehrhard, Überlieferung..... A. Ehrhard, Überlieferung und Bestand der
hagiographischen und homiletischen Literatur der
griechischen Kirche I-III, Leipzig 1937-1952.
- EO..... Echos d' Orient, τ.1-39 Παρίσι 1897-1941/2
- ΕΕΒΣ..... Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών, Αθήναι
1924 κ.ε.
- ΕΕΦΣΠΑ..... Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής Σχολής
Παν/μίου Αθηνών, Εν Αθήναις 1935 κ.ε.
- Gr. Schreiber..... M.Vogel- V.Gardthausen, Die griechischen
Schreiber des Mittelalters und der Renaissance,
Leipzig 1909.
- Halkin, Inventaire hag..... Fr. Halkin, Manuscrits grecs de Paris. Inventaire
hagiographique, Bruxelles 1968 (=Subsidia
Hagiographica 44)
- ΘΗΕ..... Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, τ.1-12
Αθήναι 1961-1967.

- IPG..... P. CH. Baur O.S.B., *Initia Patrum Graecorum*, v. I-II, Città del Vaticano 1955.
- IEE..... Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.1-12, Εκδοτική Αθηνών 1971-1975.
- JÖB..... *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, Βιέννη (Κολωνία – Graz) 1969 κ.ε. (με τον τίτλο αυτό το περιοδικό από τον τόμο 18)
- Κομίνη, Πατρ. Βιβλ..... Αθ. Κομίνη, Πατριακή Βιβλιοθήκη, ήτοι Νέος Κατάλογος των χειρογράφων κωδίκων της ιεράς μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου, Τόμος Α΄. Κώδικας 1-101, Εν Αθήναις 1988.
- Κομίνη, Σακκ. Παραλ..... Αθ. Κομίνη, «Σακελλίωνος Παραλειπόμενα», Σύμμεικτα I (1966), σ.35-75
- Lemerle, Ουμανισμός..... P. Lemerle, *Le premier humanisme byzantin. Notes et remarques sur l'enseignement et culture à Byzance des origines au Xe siècle* (Bibliothèque Byzantine, Etudes 6), Παρίσι 1971 [Ελλ. μτφρ. Μ. Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου, Ο πρώτος βυζαντινός Ουμανισμός, ΜΙΕΤ Αθήνα 1981].
- LSJ..... H. Lidell – R. Scott, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, μτφρ. Ξ. Μόσχου, Εκδοτικός Οίκος Σιδέρη, Αθήνα.
- Νικοδήμου, Συναξαριστής Νικοδήμου του Αγιορείτου, *Συναξαριστής των δώδεκα μηνών του ενιαυτού*, τ.Ι-ΙΙ, Αθήνησι 1868

- ODB..... The Oxford Dictionary of Byzantium, v. 1-3 Oxford
– New York 1991.
- Omont, Inventaire..... H. Omont, Inventaire sommaire des manuscrits
grecs de la Bibliothèque nationale et des
Bibliothèques de Paris et des Départements, Paris,
τ.I-IV, 1866-1898
- PG..... Migne J.-P., Patrologia cursus completus. Series
Graeca, 1-161, Parisiis 1857-1866.
Reprint by Brepols, Turnhout (Belgium) 1969-1977
– Ελληνική Πατρολογία, Γενική επιμέλεια Ι. Διώτη,
Αθήναι 1987 κ.ε.
- REB..... Revue des études Byzantines (τ.1-3: Études
Byzantines) Παρίσι 1944 κ.ε.
- ROC..... Revue de l' Orient Chrétien σειρά 1^η τ.1-10, Παρίσι
1896-1905· σειρά 2^η: τομ.1-10, Παρίσι 1906-1915
17· σειρά 3^η: τ.1-10, Παρίσι 1918/19-1935/36 (=τ.1-
30)
- RSBN..... Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici, Ρώμη 1964
κ.ε.
- Synax. Eccl. CP..... Hip. Delehaye, Synaxarium Ecclesiae
Constantinopolitanae (Propylaeum ad Acta
Sanctorum Novembris), Bruxellis 1902.
- TM..... Travaux et Mémoires, Paris 1965 κ.ε.

ΜΕΡΟΣ Α'

Ο ΒΙΟΣ

Η ΜΟΝΗ ΤΩΝ ΣΤΟΥΔΙΟΥ

Η αρχαιότερη σωζόμενη αν και ερειπωμένη, εκκλησία της Κων/πολης είναι η βασιλική του Αγ. Ιωάννου, του Προδρόμου¹, που ιδρύθηκε πιθανότατα το 454² από τον πατρικίο Αλέξανδρο Στούδιο³, όταν είχε τοποθετηθεί ύπατος της Ανατολής στην Κων/πολη, στην περιοχή που ονομάζεται πόρτα της Ψαμάθου ή των Υψομαθίων⁴. Σύμφωνα με την J. Lafontaine – Dosogne η μονή των Στουδίου διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη διάρκεια των αιώνων σε θρησκευτικό, πολιτικό αλλά και πολιτιστικό επίπεδο. Το σημερινό Mirahor ή Imrahor Gamii, η άλλοτε προαναφερόμενη βασιλική, ήταν ο πυρήνας μιας μονής που ονομαζόταν το «Στούδιον», «του ή τα Στουδίου», «των Στουδιτών» ή «των Στουδίου»⁵, όπου ο ιδρυτής του εγκατέστησε το λεγόμενο τάγμα των Ακοιμήτων.⁶

¹ R. KRAUTHEIMER, Παλαιοχριστιανική και Βυζαντινή αρχιτεκτονική, μτφρ. ΦΑΝΗ ΜΑΛΛΟΥΧΟΥ - ΤΟΥΦΑΝΟ, ΜΙΕΤ, ΑΘΗΝΑ 1991, σ.134

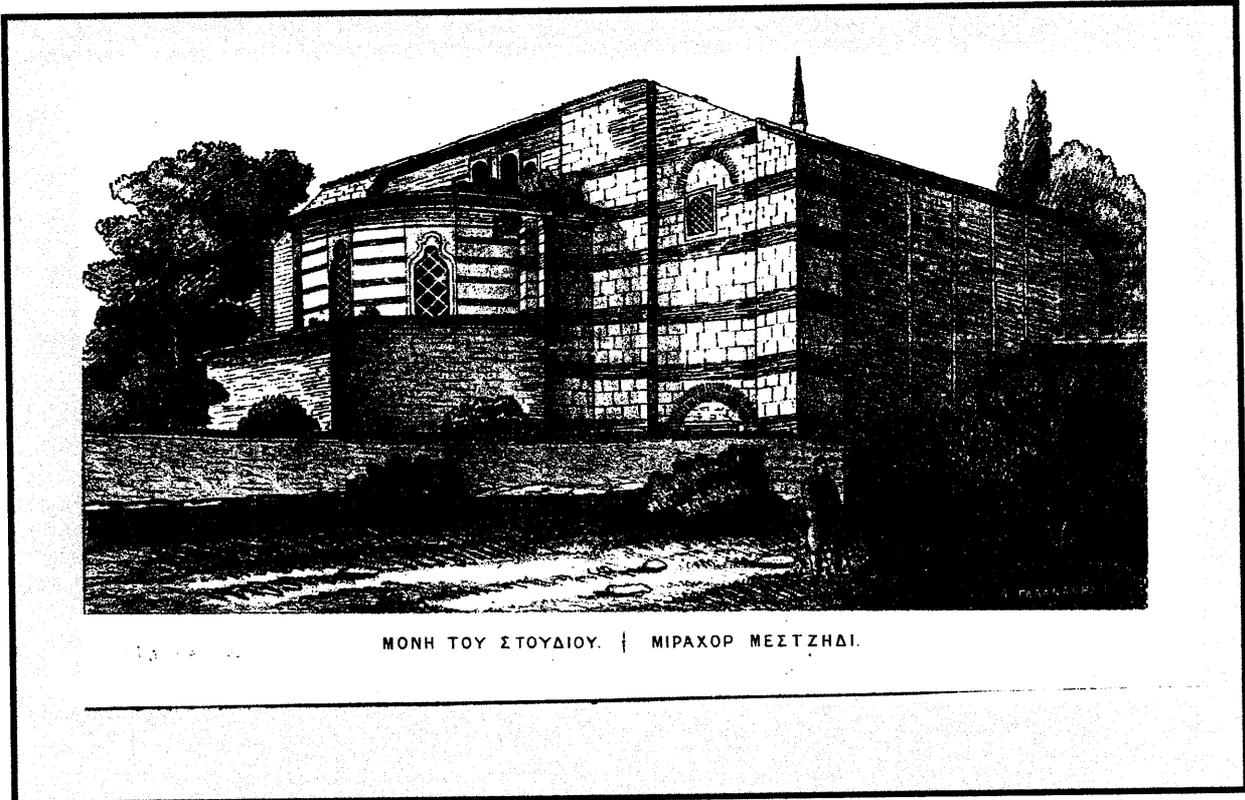
² Ενώ στην ΙΕΕ (Τ.Η', σ. 41) καθώς και από την Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ – ΓΑΛΑΚΗ (Ο Βυζαντινός κλήρος και η κοινωνία των «σκοτεινών αιώνων», ΙΒΕ, Αθήνα 1996, σ.179) χρονολογείται το 463 ωστόσο η πιο πιθανή χρονολογία ίδρυσης θεωρείται το 454 ή λίγο νωρίτερα. Πρβλ. C. MANGO «The date of the Studius Basilica at Istanbul» BMGS 4 (1978), σ. 115-122, :C. FRAZEE, «St. Theodore of Studios and 9th century monasticism in Constantinople», Studia Monastica 23 (1981), σ. 27-58, :R. KRAUTHEIMER, ό.π., σ. 134, όπου χρονολογείται πριν το 463.

³ JAQ. LAFONTAINE – DOSOGNE, «Aspects de l' architecture monastique à Byzance du VIIe au Xe siècle. Aspects internes et relations avec la société», ed. A. Dierkens – D. Misone – J-M Sansterre, Revue Benedictine 103 (1993), σ. 190

⁴ R. JANIN, Constantinople Byzantine, Paris 1964, σ. 300

⁵ Πρβλ. R. JANIN, ό.π., σ. 431, Α. ΠΑΣΠΑΤΗ, Βυζαντινά Μελέτα, Εν Κων/πολει 1877 [=BIBΛΙΟΘΗΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ 208], σ. 343-4 και Η. DELEHAYE, «Studion - Stoudios», An. Boll 52 (1934) σ. 64-5

⁶ Πρβλ. Α. ΠΑΣΠΑΤΗ, ό.π., σ. 344 και C. FRAZEE, ό.π., σ. 28-29, όπου αναφέρεται η ίδρυση και η ιστορία των Ακοιμήτων.

ΜΟΝΗ ΤΟΥ ΣΤΟΥΔΙΟΥ. | ΜΙΡΑΧΟΡ ΜΕΣΤΖΗΔΙ.

α) Η Μονή των Στουδίου και η εικονομαχία (726-843)

Παρά το γεγονός ότι η ιστορία της μονής αρχίζει από τον 5^ο αιώνα⁷, αποκτά τη γνωστή της ακτινοβολία κατά την περίοδο της εικονομαχίας⁸. Αρχικά επί Κων/τίνου Ε΄ (741-775) ασκήθηκε δριμύτατη πολεμική κατά των μοναχών για τις εικονολατρικές τους αντιλήψεις. Μαζί με τις άλλες μονές της Κων/πολης⁹, που αντιστάθηκαν στην εικονομαχική του πολιτική, υπέφερε και η Στουδίου, πρωτοπόρος στον αγώνα κατά της εικονομαχίας, με αποτέλεσμα οι Ακοίμητοι να διωχθούν από την Πόλη, όπως όλοι οι μοναχοί, ως παράνομοι¹⁰.

Όταν όμως, μετά το θάνατο του Λέοντος Δ΄ (780), ανέλαβε την εξουσία ο Κων/τίνος ΣΤ΄ μαζί με την μητέρα του Ειρήνη η κατάσταση άλλαξε, γιατί η Αθηναία Ειρήνη ήταν εικονόφιλη. Μετά τη σύνοδο της Νίκαιας (787) η θέση των εικόνων στην χριστιανική λατρεία αποκαταστάθηκε και οι διωχθέντες μοναχοί, των οποίων μεγάλο τμήμα ασκήτευε στον Όλυμπο της Βιθυνίας¹¹, επανήλθαν στις μονές τους.

Ανάμεσα σ' εκείνους που ξεχώρισαν ήταν ο Πλάτων και ο ανιψιός του Θεόδωρος. Ο πρώτος, ηγούμενος της μονής Σακκουδίωνος που διαμόρφωσε σε μοναστήρι ένα οικογενειακό κτήμα¹² στη Βιθυνία και υπήρξε σημαντική μορφή του μοναχισμού¹³, ενέπνευσε τον ανιψιό του Θεόδωρο να καρεί μοναχός. Η μοναστική ζωή στη μονή Σακκουδίωνος βασίστηκε στο τυπικό του Μ. Βασιλείου και έθεσε τις βάσεις για την μετέπειτα οργάνωση των Στουδίου από τον Θεόδωρο. Ωστόσο και η μονή Σακκουδίωνος υπέστη διωγμό λόγω της αντίθεσης του Πλάτωνα και των ανιψιών

⁷ Για την ιστορία της μονής πρβλ. R. JANIN, *La Géographie ecclésiastique de l' empire Byzantin*, t. III, *Les églises et les monastères*, Paris 1969, σ. 430-440, Α. ΠΑΣΠΑΤΗ, *ό.π.*, σ.343-350 και ODB, vol. 3, σ. 1960-1961.

⁸ Στο απόγειο της δύναμής της βρίσκεται επί Μιχαήλ Α΄: Πρβλ. ΕΛ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ – ΓΑΛΑΚΗ, «Ο Μάγιστρος Θεόκτιστος και ο Θεόδωρος Στουδίτης», *Σύμμεικτα* 12 (1998), σ. 51

⁹ ΕΛ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ – ΓΑΛΑΚΗ, *Ο Βυζαντινός κλήρος* (ό.π.), σ. 163-184

¹⁰ C. FRAZEE, *ό.π.*, σ. 31

¹¹ ΕΛ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ – ΓΑΛΑΚΗ, *ό.π.*, σ. 212-3

¹² *ό.π.*, σ. 55 και 192

¹³ Μετά την α΄ εικονομαχική περίοδο (726-787) υπήρξε σύμβουλος του πατριάρχη Ταρασίου στη θεσμοθέτηση νόμων για το μοναχισμό. Γενικά για τον Πλάτωνα και τη μονή Σακκουδίωνος βλ. C. FRAZEE, *ό.π.*, σ. 34-37

του, Θεοδώρου και Ιωσήφ, με τον αυτοκράτορα Κων/τίνο ΣΤ΄ για το δεύτερο γάμο του με τη Θεοδότη. Έτσι το 796 που ανέκυψε το «μοιχικόν ζήτημα»¹⁴, ο Κων/τίνος ΣΤ΄ διέταξε το κλείσιμο της μονής, τη σύλληψη και τον περιορισμό του Πλάτωνα αλλά και την εξορία των ανιψιών του στη Θεσ/νίκη. Όμως, και σε αυτή την περίπτωση, η υποστήριξη της Ειρήνης αποκατέστησε τους διωχθέντες.

Δύο χρόνια μετά την επαναλειτουργία της Σακκουδίωνος, το 799, ο μεγαλύτερος αριθμός των μοναχών της με επικεφαλής Πλάτωνα και Θεόδωρο εγκαθίστανται στη μονή των Στουδίου, που λίγοι από τους Ακοιμήτους την επάνδρωναν, μετά από πρόσκληση της Ειρήνης. Ως αιτία της μετοίκησης δηλώνεται ο κίνδυνος των αραβικών επιδρομών¹⁵ αλλά αρκετοί μελετητές¹⁶ θεωρούν ότι ήταν από τη μια πολιτική απόφαση της Ειρήνης, που θα ένιωθε ασφαλής περιστοιχιζόμενη από ένα μεγάλο αριθμό υποστηρικτών της με μεγάλη επιρροή στην κοινωνία και από την άλλη πλευρά προσωπική φιλοδοξία του Θεοδώρου.

Βεβαίως παρά την αναδιοργάνωση της μονής από τον Θεόδωρο, όπως θα δούμε, και την μεγάλη της άνθηση της επί Μιχαήλ Α΄ Ραγκαβέ (811-813) η άνοδος του Λέοντος Β΄ (813-820) στο θρόνο εγκαινιάζει μια νέα περίοδο διώξεων των μοναχών και κυρίως των Στουδιτών. Έτσι ο Θεόδωρος εξορίζεται και οι μοναχοί διασκορπίζονται¹⁷. Μετά όμως την οριστική αποκατάσταση της λατρείας των εικόνων (843) η μονή επαναλειτουργεί σύμφωνα με τους κανόνες που είχαν ήδη τεθεί από τον ίδιο μετά το 787.

¹⁴ Πρβλ. ΙΕΕ, Τ.Η΄ σ.41 και Θ. ΚΟΡΡΕ, Το ζήτημα του δευτέρου γάμου του Κων/τίνου ΣΤ΄, Θεσ/νίκη 1975.

¹⁵ ό.π., σ. 41

¹⁶ Πρβλ. C. FRAZEE, ό.π., σ. 37 και ΕΛ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ – ΓΑΛΑΚΗ, ό.π., σ. 192 και 210-212

¹⁷ Πρβλ. C. FRAZEE, ό.π., σ. 47-50 και ΘΗΕ, τ.11, σ. 492

β) Η οργάνωση της μονής

Ο Θεόδωρος αμέσως μετά την μετοίκηση από τον Όλυμπο στην Κων/πολη (798) αναδιοργάνωσε τη μονή των Στουδίου, που είχε αρκετή εδαφική έκταση και περιουσία, επιτρέποντας στον Πλάτωνα να οικοδομήσει ερημητήριο σε απόσταση από τα κύρια κτίσματα της¹⁸. Υιοθέτησε ένα σύστημα διοικητικής πυραμίδας με αρκετά μεγάλο αριθμό διακονημάτων και αρμοδιοτήτων, το οποίο θύμιζε στρατιωτική οργάνωση και αντανάκλουσε την επιρροή της Αιγυπτιακής κοινοβιακής ζωής¹⁹. Οι μοναχοί ανέλαβαν εκτός των πνευματικών και άλλα καθήκοντα χειροτεχνικά και χειρωνακτικά. Η άνθηση της μονής την οδήγησε να έχει στο δυναμικό της σχεδόν 700 μοναχούς και περισσότερους από 100 σε άλλα καθιδρύματά της.

Δίπλα στη μονή λειτουργούσε μικρό νοσοκομείο καθώς και ξενώνας για φτωχούς και ταξιδιώτες. Επίσης, υπό την εποπτεία της λειτουργούσε σχολείο για τη μόρφωση νεαρών αγοριών – ίσως υποψηφίων μοναχών²⁰ - που διδάσκονταν γραμματική, ρητορική και θρησκευτικά, αλλά όχι περισσότερο από μια βασική εκπαίδευση²¹ αν και μερικές φορές θα μπορούσε να θεωρηθεί δευτεροβάθμια²². Βέβαιο όμως είναι ότι οι μοναχοί ήξεραν ανάγνωση²³.

Γενικά η πνευματική ζωή στη μονή των Στουδίου ποικίλλει ανάλογα με τις δεξιότητες των μοναχών. Ιδιαίτερη θέση κατείχαν οι καλλιτέχνες που ζωγράφιζαν τις ιερές εικόνες ενώ υπήρχε ενασχόληση και με την υμνογραφία. Η μονή όμως οφείλει την ακτινοβολία της κυρίως στη βιβλιοθήκη και το αντιγραφικό της εργαστήριο.

¹⁸ C. FRAZEE, *ό.π.*, σ. 37-38

¹⁹ C. FRAZEE, *ό.π.*, σ. 38

²⁰ Όπως στην περίπτωση του Νικολάου Στουδίτου (PG 105, 869 C)

²¹ Πρβλ. C. FRAZEE, *ό.π.*, σ. 40-41 και P. LEMERLE, *Ουμανισμός*, σ. 26-27

²² ANN MOFFATT, «Schooling in the iconoclast centuries» in *Iconoclasm*, A. Bryer and J. Herrin (ed), Birmigham 1977, σ. 88 και G. DA COSTA – LOUILLET, «Saints de Constantinople au VIIIe, IXe et Xe siècle», *Byzantion* 25-27 (1955-1957), σ. 796

²³ Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Θεόδωρος υποστήριζε τη μελέτη όλων των επιστημών όχι όμως για προσωπική ευχαρίστηση αλλά για την εναρμόνιση με τη θέληση του Θεού, διαφορετικά ήταν προτιμότερο να μένει κάποιος αναλφάβητος και αμόρφωτος. Πρβλ., C. FRAZEE, *ό.π.*, σ. 41.

γ) Βιβλιοθήκη – Βιβλιογραφικό εργαστήριο²⁴

Η βιβλιοθήκη υπήρξε πολύ πλούσια, ώστε να μελετούν οι μοναχοί τις ημέρες αργίας αλλά και τις ώρες μεταξύ εργασίας και προσευχής. Οι κανόνες λειτουργίας της συντάχθηκαν από τον Θεόδωρο και στο τυπικό της μονής ορίζονται τα επιτίμια τόσο για τις παραβάσεις του βιβλιοφύλακα όσο και των μοναχών – αναγνωστών. Ενδεικτική του πλήθους των βιβλίων είναι η παρατήρηση του Ν. Ελεόπουλου²⁵ για τον μεγάλο αριθμό των μοναχών, που τις καθορισμένες ώρες μελετούσαν ταυτόχρονα. Αυτός ο ικανός αριθμός βιβλίων οφείλεται βεβαίως στη συνεχή αντιγραφική δραστηριότητα των μοναχών – αντιγραφέων, που εργαζόταν ως βιβλιογράφοι, καλλιγράφοι, ταχυγράφοι, χρυσογράφοι και οξυγράφοι.

Ο Θεόδωρος έχοντας αντίστοιχη εμπειρία από τη μονή Σακκουδίωνος²⁶ οργάνωσε ένα τέλειο βιβλιογραφικό εργαστήριο, το οποίο απολάμβανε μεγάλης φήμης λόγω της ποιότητας των χειρογράφων του.

Κατά την εποχή της ακμής της μονής αρχίζει και η εμφάνιση της μικρογράμματης γραφής. Το γεγονός αυτό έδωσε αφορμή να θεωρηθεί ως πιθανή καταγωγή του νέου είδους γραφής το βιβλιογραφικό εργαστήριο των Στουδίου²⁷. Ωστόσο, αν και η μικρογράμματη εμφανίζεται αυτή την εποχή σε σπουδικά χειρόγραφα (Τετραευαγγέλιο Uspenski), δεν αρκεί για να τεκμηριώσει μια τέτοια υπόθεση²⁸. Οπωσδήποτε όμως αποδεικνύει ότι το εν λόγω εργαστήριο υπήρξε από τα πρωτοπόρα και με ικανούς αντιγραφείς. Στο βιβλίο του Ν. Ελεόπουλου μπορεί κανείς να διαπιστώσει την ποιότητα δουλειάς του εργαστηρίου των Στουδίου τόσο σε

²⁴ Για το θέμα αυτό βλ. Ν. ΕΛΕΟΠΟΥΛΟΥ, Η Βιβλιοθήκη και το Βιβλιογραφικόν εργαστήριον της μονής των Στουδίου, Αθήνα 1967.

²⁵ Ο.π., σ. 16

²⁶ Ο.π., σ. 21, υπ. 3

²⁷ Ο.π., σ. 20, υπ. 1. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι στη Στουδίου το 814, πρωτοεμφανίζεται η μικρογράμματη ενώ το 835 χρονολογείται το πρώτο σε μικρογράμματη γραφή βιβλίο.

²⁸ Ρ. LEMERLE, Ουμανισμός, σ. 107-108 και Ν. G. WILSON, Οι λόγιοι στο Βυζάντιο, μτφρ. Νικ. Κονομής, Αθήνα 1991, σ. 93-94

επίπεδο γραφής όσο και σε επίπεδο εικονογράφησης και διακόσμησης των χειρογράφων²⁹.

²⁹ Ν. ΕΛΕΟΠΟΥΛΟΣ, *ό.π.*, σ. 65-115

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ – ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ ΒΙΟΥ

Ο βίος εγκωμιάζει τον κρητικής καταγωγής Νικόλαο, ο οποίος είχε καρεί μοναχός στη Μονή των Στουδίου, όταν αναζωπυρώθηκε η εικονομαχική έριδα επί Λέοντος Ε'³⁰. Όπως αναφέρει ο Θ. Δετοράκης υπήρξε από τις μεγαλύτερες εκκλησιαστικές μορφές του 9^{ου} αιώνα³¹. Η μνήμη του, ως αγίου της Ορθόδοξης Εκκλησίας, τιμάται την 4^η Φεβρουαρίου³².

Η σθεναρή αντίσταση του Νικολάου κατά την διάρκεια της Β' εικονομαχικής περιόδου, όταν συνεξόριστος με τον Θεόδωρο Στουδίτη υπέστη εξορία, βασανιστήρια και κακουχίες, αλλά και γενικότερα η αδιαλλαξία του σε εκκλησιαστικά ζητήματα τον έφεραν αντιμέτωπο με την πολιτική και εκκλησιαστική ηγεσία της εποχής του. Η παρρησία του στα προαναφερόμενα ζητήματα και οι μοναστικές αρετές του, σύμφωνα πάντα με τον αγιογράφο του, τον κατέστησαν πρότυπο μοναχού και τον ανέδειξαν ομολογητή της ορθόδοξης πίστης και λατρείας. Δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι κάποιος άλλος Στουδίτης πλέκει το εγκώμιο του Νικολάου σε μια εποχή, όπου η αγιογραφία προβάλλει ένα νέο τύπο αγίου, τον ομολογητή – μοναχό³³.

Ο Νικόλαος εξάλλου, όπως φανερώνει και το προσωνύμιο Στουδίτης, συνδέθηκε πρωτίστως με την Κων/πολη και την τοπική της αγιολογία ενώ παρέμεινε εντελώς άγνωστος τόσο στην γενέτειρα του, Κρήτη, όσο και στους λατίνους Συναξαριστές, όπως επισημαίνει ο Θ. Δετοράκης³⁴.

³⁰ Θ. ΚΟΡΡΕ, Λέων Ε' ο Αρμένιος και η εποχή του: Μια κρίσιμη δεκαετία για το Βυζάντιο (811-820), Θεσ/νίκη 1996, σ. 98 κ.ε.

³¹ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Άγιοι, σ. 220-221

³² Πρβλ. ό.π., καθώς επίσης και τα Συναξάρια: Synax. Eccl. CP, σ.443-444 και ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, Συναξαριστής, Ι, σ.439-440

³³ FLUSIN B., «L' Hagiographie monastique à Byzance au IXe et au Xe siècle», Le Monachisme à Byzance et en Occident du VIIIe au Xe siècle. Aspects internes et relations avec la société, ed. A. Dierkens – D. Misone – J.-M. Sansterre, Revue Bénédictine 103 (1993), σ.41

³⁴ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Άγιοι, σ.228

Ο συγγραφέας του βίου προτίμησε να μείνει ανώνυμος, όπως άλλωστε συνήθιζαν αρκετοί από τους αγιογράφους του 9^{ου} και 10^{ου} αιώνα³⁵. Βέβαιο όμως είναι ότι πρόκειται για Στουδίτη μοναχό, που είχε καρεί από τον ηγούμενο Ανατόλιο, τρίτο κατά σειρά διάδοχο του Νικολάου³⁶, όπως προκύπτει από το ίδιο το κείμενο του βίου: «τὰ νῦν διαγράψαι κεκέλευσμαι παρ'αὐτοῦ τοῦ τὸν ἀνάξιον ἐμὲ ἀποκείραντος καὶ χρόνοις πολλοῖς τὴν καθ' ἡμᾶς μονὴν διθύνοντος... Ἀνατόλιον οἶδ' ὅτι τὸν ἡμέτερον ποιμένα πάντες ἐπίστασθε» (PG105, 893). Μπορούμε επίσης να εικάσουμε ότι πρόκειται για Στουδίτη κρητικής καταγωγής, αφού χρησιμοποιεί ἀπληθυντικό πρόσωπο, όταν αναφέρεται στην αραβοκρατούμενη Κρήτη: «παρεδόθημεν, γραφικῶς εἰπεῖν, ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτω» (PG 105, 865)³⁷. Η πιθανότητα αυτή γίνεται περισσότερο αποδεκτή εξαιτίας της κρητικής καταγωγής και του εγκωμιαζόμενου αγίου, αν λάβουμε υπόψη μας ότι στα κίνητρα συγγραφῆς ενός βίου συμπεριλαμβάνεται και ο τοπικός πατριωτισμός³⁸.

³⁵ Πρβλ. L. RYDEN, «New forms of Hagiography: Heroes and Saints», The 17th International Byzantine Congress – Major or Papers, Dumbarton Oaks / Georgetown University, Washington, D.C. August 3-8 1986, Ar. Caratzas (ed.) New York 1986, σ. 542

³⁶ Η ηγουμενία του Ανατολίου πιθανότατα αρχίζει το 882 (Πρβλ. Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, *Οι Άγιοι*, σ. 230, υπ.6) και συνεχίζεται ως το 897 (Πρβλ. Η GREGOIRE, «La vie de Saint Blaise d' Amorium», *Byzantion* VI, (1929) σ.393 και σ.413). Ωστόσο ενώ το 916 ο ηγούμενος των Στουδίου ονομάζεται Ανατόλιος, το 901 η μονή διοικείται από κάποιον Αρκάδιο. Η P. KARLIN – HAYTER (*Vita Euthymii Patriarchae CP, Bruxelles* 1970, [=Bibliothèque de Byzantion 3] σ. 160-161) αναφέρει ότι πιθανώς η ηγουμενία του Ανατολίου διεκόπη λόγω της αντιπαράθεσης του με τον Λέοντα ΣΤ', που τον οδήγησε σε εξορία. Άρα είναι απόλυτα λογικό από το 916 και μετά να έχει αναλάβει εκ νέου την ηγουμενία ο Ανατόλιος, όπως αναφέρει ο Η. GREGOIRE (ό.π., σ. 393).

³⁷ Την ίδια υπόθεση κάνουν οι Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ (ό.π., σ. 230) και Α. ΦΥΤΡΑΚΗΣ, (*Άγιος Νικόλαος ο Κυδωνιεύς, Πεπραγμένα του Β' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, τ. Γ', Αθήναι 1968, σ. 286, υπ.2*).

³⁸ Πρβλ. Ι. ŠEVČENKO, «Hagiography of the Iconoclast period», *Iconoclasm*, ed. A. Bryer – J. Herin, Birmingham 1977, σ. 129

Ως προς το χρόνο συγγραφής του βίου, που προσδιορίζεται από τους μελετητές στο α' τέταρτο του 10^{ου} αι.³⁹, υπάρχουν ενδείξεις μέσα στο ίδιο το κείμενο. Καταρχήν η δηλωμένη πρόθεση του συγγραφέα να καταστήσει φανερά «τὰ μακροῦ τῷ χρόνῳ τῆ σιωπῆ καλυπτόμενα καὶ λήθης βυθοῖς ἀμαυρούμενα» (PG 105, 864), συνάδει με μια απόσταση μισού περίπου αιώνα μεταξύ θανάτου του αγίου (868) και συγγραφής του βίου του. Στην αφήγηση των θαυμάτων επίσης δηλώνεται ότι αυτό που αφορούσε το μαθητή του αγίου, Αντώνιο Μαύρο, συνέβη 40 χρόνια πριν τη συγγραφή του βίου, επί ηγουμενίας Ιλαρίωνος (878-882)⁴⁰, δευτέρου διαδόχου του Νικολάου. Από το κείμενο ακόμη συνάγεται ότι ο βίος συνετέθη πριν την απελευθέρωση της Κρήτης από τους Άραβες το 961, στοιχείο όμως που δεν βοηθά στη χρονολόγησή του μέσα στο α' τέταρτο του 10^{ου} αι.

Ωστόσο δύο πολύ σημαντικά στοιχεία για τη χρονολόγηση του έργου μας δίνει ο συγγραφέας του στον επίλογο, όταν στην επίκληση προς τον άγιο ζητά ειρήνη για την Εκκλησία και προστασία από την απειλή «ἐθνῶν ἀτιθάσσω» με "θρασειαν ὄρμη" καὶ ἀλλόκοτον φρόνημα". Άρα στα χρονικά πλαίσια της 1^{ης} 25ετίας του 10^{ου} αι., βρισκόμαστε στην εποχή, όπου ούτε ο βουλγαρικός κίνδυνος έχει αποσοβηθεί ούτε η διαμάχη μεταξύ «Ευθυμιακῶν» και «Νικολαϊτῶν» έχει πάψει να υφίσταται.

Τα στοιχεία αυτά σε συνδυασμό με το χρόνο της ηγουμενίας του Ανατολίου μας επιτρέπουν να δώσουμε ως *terminum ante quem* στη χρονολόγησή του βίου το 920,

³⁹ Ο J. WORTLEY [«Legends of the Byzantine Disasters of 811», *Byzantion* 50 (1980) σ. 550] τον χρονολογεί γύρω στο 900, η G. DA COSTA – LOUILLET [«Saints de CP au VIIIe, IXe et Xe siècles», *Byzantion* 25-27 (1955-1957) σ. 812] στο 916, ο Α. ΦΥΤΡΑΚΗΣ (ό.π., σ. 287) μεταξύ 915-920, ο Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ (ό.π., σ. 231) μεταξύ 918-922, ο ST. EYTHYMIADIS (The Byzantine Hagiographer and his Audience in the Ninth and Tenth centuries», *Metaphrasis. Redactions and Audiences in Middle Byzantine Hagiography*, ed. Chr. Hogel, The Research Council of Norway 1996, σ. 80) στο 920, ο H. GREGOIRE (ό.π., σ.411) τον θεωρεί σύγχρονο του βίου του Αγ. Βλασίου που χρονολογείται στο 930 ενώ οι L. BRUBAKER – J. HALDON (Byzantium, in the Iconoclast era (ca680-750): The Sources: An Annotated Survey. Birmingham 2001 [=Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs, vol.7] σ. 223) τοποθετούν τη συγγραφή λίγο μετά το θάνατο του αγίου, το 868.

⁴⁰ Πρβλ. Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, ό.π., 231

οπότε και επέρχεται ειρήνη στην Εκκλησία με την έκδοσή του «Τόμου ενώσεως»⁴¹ ενώ ο βουλγαρικός κίνδυνος που ελλοχεύει για λίγο ακόμη⁴² θα παραμερίσει τις εσωτερικές διαφορές.

⁴¹ Πρβλ. ΙΕΕ, Τ.Η', σ.90 και G,DA COSTA LOUILLET, ό.π., σ. 812.

⁴² Η τελευταία εισβολή στη Βυζαντινή επικράτεια από τον Συμεών τοποθετείται το 924 και η συνθήκη ειρήνης υπογράφηκε το 927. Πρβλ. Ε. ΚΥΡΙΑΚΗΣ, Βυζάντιο και Βούλγαροι (7^{ος} – 10^{ος} αι.), Αθήνα 1993 [=ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΜΟΝΟΓΡΑΦΙΕΣ 13], σ. 153 κ.ε. και 214-216.

ΧΕΙΡΟΤΡΑΦΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ – ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Ο βίος του Νικολάου του Στουδίτου σώζεται σε δύο τύπους κειμένων, εκείνα που περιλαμβάνουν ολόκληρο το κείμενο του βίου και εκείνα που μας παραδίδουν ένα αυτοτελές παρέμβλητο τμήμα του, την ψυχωφελή διήγηση.

Ο Α΄ τύπος κειμένων μας παραδίδεται σε τρία χειρόγραφα από τα οποία τα δύο διασώζουν ολόκληρο το κείμενο ενώ το τρίτο μας το παραδίδει κολοβό. Πρόκειται για τους κώδικες Parisinus gr. 1452 (X s.), ff. 15-33, Parisinus gr. 1450 (XI s.), ff. 29^v – 58^v και τον 195 κώδικα της Βιβλιοθήκης των Βολλανδιστών (XVII-XVIII s.), ff. 1-5,⁴³ αντίστοιχα.

Ο Β΄ τύπος κειμένων σώζεται σε δύο ακόμη χειρόγραφα, από τα οποία το Πατμιακό 17 (XI s.), ff. 202-204, μας παραδίδει ολόκληρο το κείμενο της ψυχωφελούς διήγησης ενώ από το D82 του New College Oxford (XI-XII s), ff. 242-243^v, λείπει το τέλος⁴⁴.

Πληροφορίες για τη ζωή και τη δράση του Νικολάου αντλούμε και από άλλες πηγές, όπως οι βίοι των αγίων Ευαρίστου και Θεοδώρου του Στουδίτου καθώς και από τις επιστολές του τελευταίου⁴⁵. Ωστόσο, χωρίς να προσθέτουν επιπλέον πληροφορίες, στον εν λόγω άγιο αναφέρονται και τα συναξάρια της Κων/πολης, του Νικοδήμου και του Δουκάκη⁴⁶ ενώ ο Θ. Δετοράκης αναφέρει επιπλέον το έργο του Μ. Μαργουνίου⁴⁷.

⁴³ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Άγιοι, σ. 229, υπ. 1-3

⁴⁴ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, ό.π., σ. 229, υπ. 4-6

⁴⁵ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, ό.π., σ. 220

⁴⁶ α) Synax. Eccl. CP, σ.443-44 β) ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, Συναξαριστής, I, σ. 439-40 και γ) Κ. ΔΟΥΚΑΚΗ, Συναξαριστής, II (Φεβρουάριος), σ. 74.

⁴⁷ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, ό.π., σ. 232, όπου αναφέρεται το έργο του Μ. ΜΑΡΓΟΥΝΙΟΥ, Βίοι αγίων, σ. 383-4, το οποίο δε μελετήθηκε προσωπικά.

Η πρώτη έκδοση του κειμένου έγινε από τον Fr. Combefis, η οποία συνοδεύτηκε από λατινική μετάφραση και σημειώσεις⁴⁸. Η έκδοση αυτή, όπως σημειώνει ο Θ. Δετοράκης, βασίστηκε στον Parisinus gr. 1450, γεγονός που επιβεβαιώνει τόσο η συμφωνία του τίτλου έκδοσης και χειρογράφου όσο και η παραβολή των δύο κειμένων. Πιστή ανατύπωση της πρώτης αυτής έκδοσης έγινε στη συνέχεια από τον J.P. Migne στην Ελληνική Πατρολογία⁴⁹. Το ίδιο κείμενο με τη μετάφραση του Fr. Combefis περιέλαβαν και οι Βολλανδιστές στα Acta SS⁵⁰ ενώ, όπως ο Θ. Δετοράκης επισημαίνει, τις σημειώσεις τους επαναλαμβάνει ο Fl. Cornelius στα Creta Sacra (t.I, 261-262), παρατηρώντας επίσης ότι ο F. Halkin παρέλειψε να σημειώσει την έκδοση των Βολλανδιστών στην Bibliotheca Hagiographica Graeca⁵¹.

Για την παρουσία της ψυχωφελούς διήγησης σε συναξάρια ή άλλες εκδόσεις θα αναφερθούμε σε επόμενο κεφάλαιο. Ωστόσο θα δούμε αναλυτικά το είδος και το περιεχόμενο των χειρογράφων⁵² τόσο του τύπου Α' όσο και του Β', στα οποία ήδη αναφερθήκαμε.

⁴⁸ Η πληροφορία δίδεται από τον Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, ό.π., σ. 230, όπου παραθέτει και τον τίτλο: Fr. Combefis, *Novum Auctarium*, t. II, Parisiis 1648, 889-953.

⁴⁹ PG 105, 863-926

⁵⁰ Acta SS. σ. 540-551

⁵¹ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, ό.π., σ.230, υπ.4

⁵² Βλ. Παράρτημα στο τέλος της εργασίας.

ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΒΙΟΥ

Α' ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ ΔΟΜΗ⁵³

Πρόλογος (PG105, 864-865B)

Ο βίος αρχίζει μ' ένα ρητορικό πρόλογο, όπου επισημαίνεται αφ' ενός η θέληση κάποιων να εκθειάζουν τους «Ολυμπίους» αγώνες με τη χρήση ανάλογων σχημάτων και αφ' ετέρου η βούληση εκείνων που θαυμάζουν τις αρετές των «μεγίστων ανδρῶν» να ξεδιπλώνουν μόνο την αλήθεια. Ένας τέτοιος μέγιστος άνδρας είναι λοιπόν ο ομολογητής Νικόλαος, του οποίου τη ζωή προτίθεται να παρουσιάσει ο αγιογράφος, τονίζοντας ότι για μακρό χρονικό διάστημα είχε καλυφθεί από σιωπή και είχε ξεχαστεί η αλήθεια, που τώρα «ἀτέχνως» αλλά «φιλαλήθως» θα φανερωθεί, ώστε να ωφεληθούν οι ψυχές των Χριστιανών. Σ' αυτό το σημείο μάλιστα προσθέτει τη βιβλική ρήση, «ἐγκωμιαζομένων δικαίων εὐφρανθήσονται λαοὶ»⁵⁴.

Τέλος, κλείνει τον πρόλογο με επίκληση προς το Χριστό να ηγηθεί της προσπάθειάς του και να οδηγήσει τη γραφίδα του.

⁵³ Στον χωρισμό του βίου σε κεφάλαια έχει ληφθεί υπόψιν η έκδοση των Βολλανδιστών [Acta SS. σ.539-552]

⁵⁴ Παροιμ. 10,7 και 29,2.

Κεφ. Ι. Καταγωγή, μόρφωση και μετοίκηση στη μονή των Στουδίου
(PG 105, 865B-871C)

Ο Νικόλαος έλκει την καταγωγή του από την Κρήτη. Υπολογίζεται ότι γεννήθηκε το 793⁵⁵, σε εποχή δηλαδή, που το νησί δεν είχε ακόμη υποστεί την αραβική κατάκτηση και ανθούσε πολιτιστικά, σύμφωνα με τον αγιογράφο, ο οποίος σ' αυτό το σημείο παρεκβατικώς αναφέρεται στον πρώτο επίσκοπο Κρήτης, Τίτο. Συνεχίζοντας προσδιορίζει ακριβώς την καταγωγή του αγίου από την Κυδωνία, που εκθειάζεται ως εύφορος και πλούσιος τόπος, απ' όπου κατάγεται και ένας από τους δέκα μάρτυρες της Γόρτυνας.

Οι γονείς του ήταν ευσεβείς και εύποροι και ως εκ τούτου έτυχε ανάλογης ανατροφής και μόρφωσης. Δεκαετής και έχοντας ολοκληρώσει την «προπαιδείαν τῶν μαθημάτων», έρχεται στην Κων/πολη, στο θείο του Θεοφάνη, αδελφό του πατέρα του και μοναχό της μονής των Στουδίου.

Ο ερχομός του στη μονή λαμβάνει χώρα επί ηγουμενίας Θεοδώρου Στουδίτου, ο οποίος διέγινωσε την αρετή του Νικολάου⁵⁶ και έδωσε εντολή, λόγω του νεαρού της ηλικίας του, να οδηγηθεί στο «καταγώγιον τῶν παιδων» προκειμένου να λάβει και δευτεροβάθμια εκπαίδευση⁵⁷.

Βεβαίως, όπως πάντα στους βίους, ο άγιος διακρίνεται και ξεχωρίζει από τ' άλλα παιδιά της ηλικίας του σε πνευματικά χαρίσματα. Ο Νικόλαος διακρίθηκε όμως και σε επιμέλεια κατά τη μαθησιακή διαδικασία, με αποτέλεσμα να κριθεί αναγκαίο «καὶ γραμματικῆς ὅσον πρὸς τὸ γράφειν ὀρθῶς τὴν ἐπιστήμην πορίσασθαι» (PG105, 872A). Έτσι εξελίχθηκε σ' ένα πολύ καλό «ταχυγράφο» και γενικότερα σε προσωπικότητα που έχαιρε της εκτίμησης και του θαυμασμού όλης της μονής.

⁵⁵ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Άγιοι, σ. 221

⁵⁶ Για το θέμα αυτό αναφέρει ο ST. RUNCIMAN (Η Βυζαντινή Θεοκρατία, μτφρ. Ι. Ροηλίδης Αθήνα 1982, σ.117): «Τα μοναστήρια όμως πρόσφεραν τα καλύτερα μέσα για ανάδειξη. Ο ηγούμενος ήταν δυνατό να προσέξει ένα λαμπρό δόκιμο και να του προσφέρει ιδιαίτερη παιδεία».

⁵⁷ P. LEMERLE, Ουμανισμός, σ.96

Κεφ. ΙΙ. Μοναστικός βίος και ιεροσύνη (PG105, 871C-877B)

Ο Νικόλαος λοιπόν, παρά το νεαρό της ηλικίας του «τὸ τέλειον προσλαβόμενος», κείρεται μοναχός από τα χέρια του Θεοδώρου. Κατά τον αγιογράφο, οι δύο άνδρες, ως μια αντίστοιχη των Παύλου και Τιμοθέου δυάδα, επρόκειτο να προσφέρουν στην εκκλησία. Ακολουθεί ένας εγκωμιασμός του Νικολάου με σειρά ρητορικών ερωτήσεων που καταλήγει με αναφορά στην αρετή της «απάθειας», εξαιτίας της οποίας «τῶν ἁπάντων ἐκράτησεν» (PG 105, 874C).

Επάξια λοιπόν έλαβε και το ιερατικό σχήμα υπακούοντας την πατρική εντολή του Θεοδώρου αλλά και μετά από παράκληση όλης της μοναστικής κοινότητας. Μοναχός πια και ιερέας έχει ως μέλημα αφ' ενός την ψυχική του ανύψωση και αφ' ετέρου την προσωπική προσφορά στο έργο της μονής όπου άσκησε το διακόνημα του αντιγραφέως «ἄριστα συρμεογραφῶν»⁵⁸, εξισούμενος για την ταχύτητά του με τον Ασαήλ⁵⁹. Ως απόδειξη των λόγων του ο αγιογράφος επικαλείται «τὶς βίβλους» και «τὰ ἐκείνου πονήματα»⁶⁰.

Σ' αυτό το σημείο του βίου ο αγιογράφος εσφαλμένα⁶¹ τοποθετεί τον ερχομό του Τίτου, αδελφού του Νικολάου, από την Κρήτη, ο οποίος φέρνει και την είδηση της συμφοράς που βρήκε την οικογένεια τους αλλά και ολόκληρο το νησί από την «γενομένην σφαγὴν τῶν ἀθέων Ἰσμαηλιτῶν». Σ' αυτό το σημείο μάλιστα το κείμενο παραπέμπει στην προφητεία του Σοφονίου⁶² για την άλωση της Κρήτης.

⁵⁸ P. LEMERLE, ό.π., σ. 107

⁵⁹ Πρβλ. ΘΗΕ, Τ.3., σ.355

⁶⁰ Πρβλ. Α. ΦΥΤΡΑΚΗ, ό.π., σ. 294 και Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, ό.π., σ. 221-222 και σ. 232-233.

⁶¹ Ο Νικόλαος δέχεται ως πρόσφυγα τον αδελφό του μετά το 826, όταν καταλήφθηκε η Κρήτη από τους Άραβες και μάλιστα εν καιρώ εξορίας του, ενώ εδώ ο βιογράφος την τοποθετεί πριν την εξορία των Στουδιτών επί Λέοντος Ε', άρα πριν το 815. Στο θέμα αυτό έχουν αναφερθεί οι G. DA COSTA LOUILLET [«Saints De Constantinople au VIIIe, IXe, et Xe siècle» Byzantion 25-27 (1955-1957) σ. 797-8)], Α. ΦΥΤΡΑΚΗΣ (ό.π., σ. 298) αλλά και ο Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ (ό.π., σ. 225)

⁶² Σοφον. 2,5-6.

Ο Τίτος εκάρη μοναχός και εντάχθηκε στους Στουδίτες όπως και ο αδελφός του Θεοδώρου, Ιωσήφ, μετέπειτα αρχιεπίσκοπος Θεσ/νίκης, καθώς και οι Τιμόθεος, Αθανάσιος, Ναυκράτιος και άλλοι που λόγω του μεγάλου αριθμού τους δε συγκρατεί τα ονόματά τους ο αγιογράφος. Τονίζει όμως ότι όλοι με «ὁδηγὸν» τον «ψυχωφελῆ ἐστιάτορα», Θεόδωρο, «διέτριβον» στον «ἐπίγειο οὐρανὸν» της Στουδίου.

Κεφ. ΙΙΙ. Βασιλεία του Λέοντος Ε΄ του Αρμένιου και εξορία του Νικολάου (PG105, 877B-884A)

Η ανάρρηση του Λέοντος Ε΄ του Αρμένιου, στον αυτοκρατορικό θρόνο ανακοινώνεται ως η εμφάνιση κάποιου νέφους «ἐκ τῶν ἐώων μερῶν», που απρόοπτα σκοτείνιασε τα πάντα. Ο αγιογράφος κάνοντας σύντομη αναφορά στα γεγονότα που τον οδήγησαν στην εξουσία αλλά και τη στάση του στο θέμα των εικόνων, καταλήγει στην εικονοκλαστική σύνοδο του 815 και αναφέρει την εξορία τόσο του πατριάρχη Νικηφόρου όσο και «τῶν Χριστοῦ τὴν εἰκόνα σεβαζομένων»⁶³. Ανάμεσα σ' αυτούς βεβαίως ήταν ο Θεόδωρος και ο μαθητής του Νικόλαος.

Ο αγιογράφος δηλώνει την πρόθεση του να αναφερθεί στις περιπλανήσεις και τα βασανιστήρια των δύο εξορισθέντων «οὐ τεχνικαῖς πιθανότησι» αλλά «τῇ ἀληθείᾳ καὶ μόνον», επικαλούμενος μάλιστα τις επιστολές του Θεοδώρου⁶⁴ ως μάρτυρες της συμπαράστασης του Νικολάου στον πνευματικό του πατέρα.

Πρώτος τόπος εξορίας υπήρξε το φρούριο Μέτωπα στην Απολλωνιάδα λίμνη της Βιθυνίας⁶⁵, όπου φυλακίσθηκαν ένα χρόνο κατά τη διάρκεια του οποίου πολλοί πιστοὶ συνέρρεαν κρυφά προκειμένου να διδαχθoύν σχετικά με την ορθόδοξη πίστη. Το γεγονός όμως αυτό δεν διέφυγε τελικά της προσοχής του Λέοντος ο οποίος

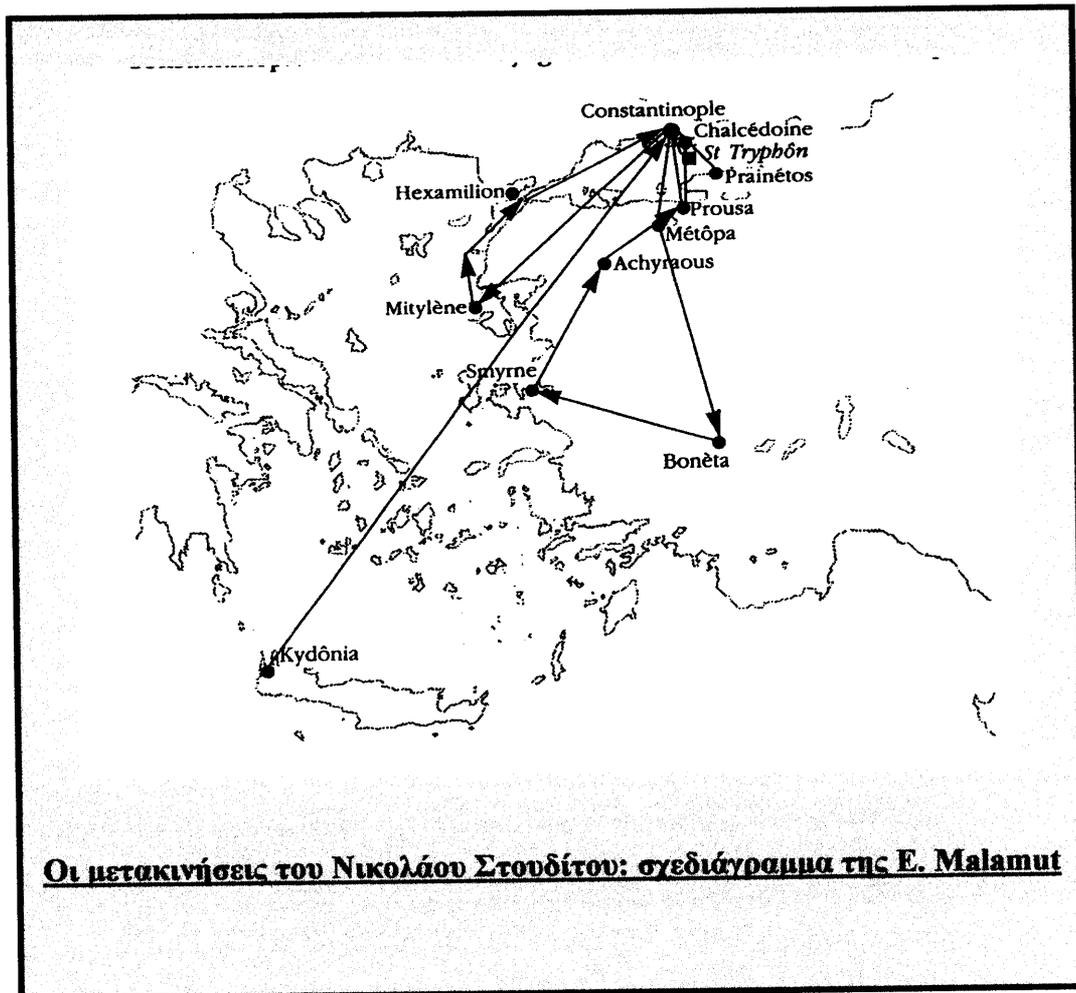
⁶³ Πρβλ. Θ. ΚΟΡΡΕ, Λέων Ε΄ ο Αρμένιος και η εποχή του: Μία κρίσιμη δεκαετία για το Βυζάντιο (811-820), Θεσ/νίκη 1996, σ. 71-9 και 98-143

⁶⁴ Πρβλ. PG 99, 904-1680 και G. FATOUROS (ed.) Theodori Studitae Epistolae, Berlin 1991. [=C.F.H.B. vol. 31/ 1 & 2].

⁶⁵ E.I. MALAMUT, Sur la route des Saints Byzantins, Paris 1993, p. 251-2

αποφασίζει τη μεταφορά τους σε άλλο φρούριο, το επονομαζόμενο Βόνιτα, στο θέμα των Ανατολικών⁶⁶.

⁶⁶ Πρβλ. EL. MALAMUT, ό.π., σ. 251-2 αλλά και J. PARGOIRE, La Bonita de St. Theodore Studite, EO 6 (1906), σ.207-212.

Οι μετακινήσεις του Νικολάου Στουδίτου: σχεδιάγραμμα της Ε. Malamut

Κεφ. IV. Τα βασανιστήρια του αγίου (PG 105, 884B-889A)

Ωστόσο ο Λέων από επιστολή του Θεοδώρου που φθάνει, άγνωστο με ποιον τρόπο, στα χέρια του πληροφορείται για τον συνεχιζόμενο αγώνα του δευτέρου υπέρ της λατρείας των εικόνων, οπότε αποφασίζει και διατάζει μαστίγωση «μέχρι αίματος» και εγκλεισμό σε φυλακή χωρίς φαγητό και νερό, τόσο του Θεοδώρου όσο και του Νικολάου.

Οι δεσμοφύλακες όμως, προφασιζόμενοι εντολή του αυτοκράτορα συνέχισαν καθημερινώς να τους μαστιγώνουν και να τους δένουν με τεντωμένα τα άκρα τους επί ώρες, τον ένα ενώπιον του άλλου. Οι δύο συναθλητές παρά τα βασανιστήρια άντεξαν τις κακουχίες περιποιούμενοι ο ένας τις πληγές του άλλου. Αντιμάχονταν, όπως λέει ο αγιογράφος, όχι μόνο το νόμο αλλά και τη φύση εγκλειστοί για τρία χρόνια στη Βόνιτα, ώσπου ο Λέων αποφάσισε τη μεταφορά τους στη μητρόπολη Σμύρνης⁶⁷, όπου νέα φυλάκιση και βασανιστήρια επρόκειτο να υποστούν για άλλους είκοσι μήνες. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη βιβλική ρήση ότι ο Θεός «ἐμνήσθη τοῦ στεναγμοῦ τῶν πεπεδημένων»⁶⁸.

Κεφ. V. Ο θάνατος του Λέοντος Ε΄ - Χαλαρή δίωξη των εικονοφίλων (PG 105, 889A-893A)

Με βιβλικές ρήσεις και πάλι, πλαισιώνεται η αναφορά στη δολοφονία του Λέοντος Ε΄ και η ανάρρηση στο θρόνο του Μιχαήλ Β΄ του Τραυλού⁶⁹, ο οποίος μέσα στο βίο χαρακτηρίζεται ως υποστηρικτής των εικονομάχων. Κατά συνέπεια οι διωχθέντες Θεόδωρος και Νικόλαος ελεύθεροι πια, αφήνουν τη Σμύρνη και πεζοί

⁶⁷ Ο μητροπολίτης Σμύρνης ήταν εικονομάχος και για το λόγο αυτό αφέθηκαν στη δική του εποπτεία. Πρβλ. ΧΡ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, "Ο ἅγιος Θεόδωρος Στουδίτης ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων", ΕΕΒΣ ΙΕ΄(1939), σ.28 και EL. MALAMUT, ὁ.π., σ.251-2

⁶⁸ Ψαλμ. 18,7

⁶⁹ Πρβλ. Θ. ΚΟΡΡΕ, ὁ.π., σ. 145 κ.ε. και R. JENKINS, Byzantium: The imperial centuries ad 610-1071, Toronto 1987², σ. 137 κ.ε.

φθάνουν στα μέρη της Προύσας και από κει στη Χαλκηδόνα⁷⁰, όπου συναντούν τον επίσης εξόριστο πατριάρχη Νικηφόρο, ο οποίος «ἐγέραιρεν τούτους τοῦ Ἰησοῦ τὰ στίγματα περιφέροντας».

Στη Χαλκηδόνα αποφάσισαν όλοι μαζί – μητροπολίτες και μοναχοί – να σταλεί πρεσβεία⁷¹ προς τον αυτοκράτορα, του οποίου η μετριοπαθής στάση προς τους εικονομάχους δεν ικανοποιούσε τους «ορθοδόξους». Τα αποτελέσματα της συνάντησης δεν ήταν τα αναμενόμενα ενώ ο αυτοκράτορας εξοργισμένος με την αδιαλλαξία του Θεοδώρου τόνισε ότι «ἐξ ἔθους ἔχει τοῖς σκήπτροις ἀνθίστασθαι», όπως είχε πράξει και επί των αυτοκρατόρων Κων/τίνου ΣΤ΄ και Νικηφόρου Α΄⁷². Ο αγιογράφος, μάλιστα, επιβεβαιώνει ότι ο Θεόδωρος εναντιούμενος στην πολιτική του Νικηφόρου Α΄ σχετικά με την επανατοποθέτηση του Ιωσήφ των Καθαρών, που είχε ευλογήσει το δεύτερο γάμο του Κων/τίνου ΣΤ΄, προφήτευσε τον «οἴκτιστον θάνατον» του πρώτου. Το κεφάλαιο κλείνει με την αποπομπή της πρεσβείας.

Κεφ. IV. Ψυχωφελής διήγηση (PG 105, 893A-897D)

Ο αγιογράφος λαμβάνοντας ως αφορμή την πρόρρηση του Θεοδώρου παρεμβάλλει στη ροή της αφήγησης μία διήγηση, που αφορά ένα νεαρό σχολάριο και τη θαυματουργική του διάσωση κατά τη φονική μάχη των Βυζαντινών με τους Βουλγάρους του Κρούμου το 811, όπου ο Νικηφόρος Α΄ βρήκε φρικτό τέλος.

Συγκεκριμένα ο νεαρός σχολάριος που συμμετείχε στο εκστρατευτικό σώμα της προαναφερόμενης επιχείρησης, εξαιτίας προσωπικής του ανάγκης έμεινε πίσω από το

⁷⁰ Εκτός από την EL. MALAMUT (ό.π., σ.251-2) και η G. DA COSTA – LOUILLET (ό.π., σ. 800) υπολογίζοντας τη διαδρομή τους καταλήγει ότι διένυσαν συνολικά 470χλ σε χρόνο 94 ωρών και σε διάρκεια 24 ημερών περίπου.

⁷¹ Η G. DA COSTA - LOUILLET (ό.π., σ. 800) επισημαίνει ότι ο πατριάρχης Νικηφόρος δεν πήγε στην Κων/πολη και δε συμμετείχε σ' αυτή την αποστολή.

⁷² Πρβλ. Θ. KOPPE, Το ζήτημα του δεύτερου γάμου του Κων/τίνου ΣΤ΄, Θεσ/νίκη 1975 και P. NIAVIS, The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (ad 802-811), Athens 1987 [=Historical Monographs 3], σ. 142-160.

υπόλοιπο στράτευμα και αναγκάστηκε να διανυκτερεύσει σε κάποιο χωριό της Θράκης. Εκεί τον φιλοξένησε μια εύπορη γυναίκα, η οποία μετά το δείπνο και το δωμάτιο που του προσέφερε άρχισε να τον παρενοχλεί «πρὸς μυσσαρὰν μίξιν». Εκείνος αφού την απέκρουσε δύο φορές, την τρίτη, απειλώντας την αναγκάστηκε να φύγει ενώ εκείνη διέταξε τους ανθρώπους της να τον καταδιώξουν και να τον θανατώσουν.

Ο σχολάριος έχοντας διαφύγει τον κίνδυνο και προχωρώντας στα Βουλγαρικά σύνορα είχε την εμπειρία ενός οράματος, κατά τη διάρκεια του οποίου μια υπερκόσμια ηλικιωμένη μορφή του έδειξε τη μάχη, που διεξαγόταν σε μια κοιλάδα μπροστά του μεταξύ Βυζαντινών και Βουλγάρων και της οποίας η έκβαση εναλλασσόταν υπέρ της μιας ή της άλλης των αντιμαχομένων δυνάμεων, ανάλογα με το πώς ο γέροντας, όσο παρακολουθούσε τη μάχη, άλλαζε στάση στα κάτω άκρα του θέτοντας εναλλάξ το ένα επί του άλλου.

Όταν πια η μάχη τελειώνει με ήττα των Βυζαντινών, ο λευκοφορεμένος γέροντας του αποκαλύπτει ότι σώθηκε από βέβαιο θάνατο εξαιτίας της ηθικής στάσης, που επέδειξε στις προτάσεις της αμαρτωλής γυναίκας. Τότε ο σχολάριος αποφασίζει να καρεί μοναχός.

Ο αγιογράφος που εντάσσει τη διήγηση στο βίο κατ' εντολή του ηγουμένου του, Ανατολίου, όπως δηλώνει, αναφέρει ότι κάποιος μαθητής του Νικολάου ονομαζόμενος Κυπριανός, μετέφερε στη μονή αυτή τη διήγηση, αφού την άκουσε ο ίδιος από τα χείλη του γέροντα πια σχολαρίου, που ασκήτευε στην Βιθυνία.

Κεφ. VII. Αναχώρηση και ερημία του Νικολάου – Θάνατος του Θεοδώρου
(PG 105, 897D-904B)

Μετά τη σύγκρουση του Θεοδώρου με τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Β΄ (Κεφ. V) οι δύο Στουδίτες επανέρχονται εξόριστοι στα μέρη της Προύσας, όπου παραμένει και ο πατριάρχης Νικηφόρος.

Κατά τη διάρκεια όμως της στάσης του Θωμά⁷³ με εντολή του αυτοκράτορα επιστρέφουν στην Κων/πολη όπως όλοι οι εξόριστοι μοναχοί⁷⁴. Εγκαταλείπουν όμως και πάλι την πρωτεύουσα για να εγκατασταθούν στη μονή του Αγ. Τρύφωνος κοντά στο ακρωτήριο του Ακρίτα. Εκεί πέθανε στις 11 Νοεμβρίου του 826 ο Θεόδωρος Στουδίτης⁷⁵ και ενταφιάστηκε στη νήσο Πρίγκιπο, όπου παρέμεινε ο Νικόλαος για μικρό χρονικό διάστημα ενώ πλήθος κόσμου συνέρρεε εκεί, ακόμη και συγκλητικοί, για να τον συναντήσουν.

Ωστόσο τον Μιχαήλ Β΄ διαδέχεται στο θρόνο ο γιος του Θεόφιλος⁷⁶ και «ἀνακαινίζεται ὁ κατὰ τῶν εὐσεβῶν πόλεμος». Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Θεοφίλου βασανίζονται με εντελώς ιδιότυπο μαρτύριο οι αδελφοί Θεόδωρος και Θεοφάνης, οι Γραπτοί. Τότε και ο Νικόλαος περιπλανώμενος πάλι εγκαθίσταται σε κάποιο προάστιο «πρὸς τὰ θρακῶα μέρη», αφού μια ευσεβής γυναίκα του δώρισε εκεί ένα κτήμα και «τοῦτο τῇ ἑαυτοῦ μονῇ προσεκύρωσε, τὴν ἔπωνυμίαν φέρον τῆς Φίρμου πόλεως»⁷⁷.

Όμως ενώ ο Νικόλαος μονάζει αποτραβηγμένος στο μονύδριο αυτό, ο αυτοκράτορας Θεόφιλος πεθαίνει και την εξουσία αναλαμβάνει η αυτοκράτειρα Θεοδώρα και ο ανήλικος γιος της, Μιχαήλ Γ΄⁷⁸.

⁷³ Πρβλ. R. JENKINS, ὁ.π., σ. 141-143

⁷⁴ St. RUNCIMAN, ὁ.π., σ. 90

⁷⁵ Πρβλ. Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Βυζαντινή φιλολογία, Ηράκλειο 2003, Τ.Β΄. σ. 422

⁷⁶ R. JENKINS, ὁ.π., σ. 146-152

⁷⁷ Πρβλ. Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Άγιοι, σ. 225, υπ.4

⁷⁸ R. JENKINS, ὁ.π., σ. 153 κ.ε.

Η εικονόφιλη Θεοδώρα προχωρά στην καθαίρεση του πατριάρχη Ιωάννη Γραμματικού ή «Ίαννη», όπως ονομάζεται στο κείμενο, και στον πατριαρχικό θρόνο τον διαδέχεται ο Μεθόδιος. Αμέσως, μετά ο αγιογράφος αναφέρεται στη σύνοδο του 843⁷⁹ που αποκατέστησε το ζήτημα της λατρείας των εικόνων.

Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στην επαναλειτουργία της μονής των Στουδίου, της οποίας την ηγουμενία αναλαμβάνει ο μοναχός Ναυκράτιος που επέστρεψε στην Κων/πολη. Η μονή που ο Θεόδωρος Στουδίτης «ἐκθρέψας ἐπλήθυνε», άρχισε και πάλι να παρέχει τα πνευματικά της αγαθά στους πιστούς της Κωνσταντινούπολης.

Ο Νικόλαος παρά τους δεσμούς του με την αδελφότητα της μονής προτίμησε την απομόνωση της Φιρμουπόλεως. Την εποχή αυτή⁸⁰ «προνοία τῆς αὐγούστης» με μεγάλες τιμές έλαβε χώρα και η μετακομιδή των λειψάνων του Θεοδώρου από την Πρίγκηπο στη μονή και μάλιστα δίπλα στους τάφους του θείου του Πλάτωνα και του αδελφού του, αρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης, Ιωσήφ.

Κεφ. VIII. Ο Νικόλαος ηγούμενος της μονής των Στουδίου (PG 105, 903B-909B)

Λίγο μετά την αναστήλωση των εικόνων πεθαίνει ο πατριάρχης Μεθόδιος και τον διαδέχεται ο Ιγνάτιος, γιος του Μιχαήλ Α΄ Ραγκαβέ⁸¹. Την ίδια εποχή περίπου ο Νικόλαος αναλαμβάνει μετά από παράκληση των Στουδιτών την ηγουμενία της μονής τους, αφού ο ηγούμενός της Ναυκράτιος πεθαίνει στις 18 Απριλίου του 847⁸².

⁷⁹ Πρβλ. IEE, T.H., σ. 87

⁸⁰ Την 26^η Ιανουαρίου αναφέρει ο βίος ενώ μόνο το έτος 844 αναφέρουν οι Α. ΦΥΤΡΑΚΗΣ (ό.π., σ. 299, υπ.2) και G. DA COSTA - LOUILLET (ό.π., σ. 804-5, υπ.1). Και την ημερομηνία και το έτος αναφέρει ο C. FRAZEE («St. Theodore of Studios and 9th century monasticism in Constantinople», *Studia Monastica* 23, 1981, σ. 50).

⁸¹ St. RUNCIMAN, ό.π., σ. 94

⁸² Πρβλ. Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, Άγιοι, σ. 226. Ως προς την χρονολογία αυτή υπάρχει διαφωνία αφού οι ΦΥΤΡΑΚΗΣ (ό.π., σ. 299) και G. DA COSTA - LOUILLET (ό.π., σ. 805) αναφέρουν 18 Απριλίου του 846.

Η ηγουμενία του Νικολάου διαρκεί τρία χρόνια (847-850)⁸³, οπότε αποσύρεται και πάλι στη Φιρμούπολη αφήνοντας ως διάδοχό του τον Σωφρόνιο. Ο αγιογράφος ως αιτία της παραίτησης του Νικολάου προβάλλει την αγάπη του για την ησυχία⁸⁴.

Όμως ο θάνατος του Σωφρονίου 4 χρόνια αργότερα και η επιμονή των Στουδιτών επαναφέρουν το Νικόλαο για δεύτερη φορά στη θέση του ηγουμένου (854-858)⁸⁵. Ο αγιογράφος αναφέρεται εν συνεχεία στην κακή επιρροή του Βάρδα στον Μιχαήλ Γ', στο πραξικόπημα του τελευταίου εναντίον της μητέρας του, Θεοδώρας, αλλά και στον παράνομο δεσμό του Βάρδα με τη νύφη του. Ο πατριάρχης Ιγνάτιος «καυτηριάζει» δημόσια αυτή την παράνομη σχέση του τελευταίου, ο οποίος με την σειρά του πείθει τον αυτοκράτορα να καθαιρέσει τον πατριάρχη και να δώσει τη θέση του στον Φώτιο πρωτοασηκρήτη, που έλαβε με ταχεία διαδικασία όλους τους βαθμούς της ιεροσύνης, το 858⁸⁶.

Ο Νικόλαος όμως «ἀπορρήγνυσιν ἑαυτὸν τῆς ἀθέσμου τῶν ἄσυνθέτων συνέσεως» και μαζί με τον αδελφό του εγκαταλείπει τη μονή των Στουδίου και καταφεύγει σε μετόχιο της μονής στην Πραίνετο της Βιθυνίας⁸⁷. Όταν αυτό έγινε γνωστό ο Βάρδας έχοντας επίγνωση της ακτινοβολίας του Νικολάου, προφασιζόμενος επίσκεψη μαζί με τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' στα θερμά λουτρά των Πυθίων – κοντά στην Πραίνετο – επιδιώκουν συνάντηση με το Νικόλαο προκειμένου να επιτύχουν επιστροφή του στην Κων/πολη. Εκείνος όμως όχι μόνο δεν πείθεται αλλά δραττόμενος της ευκαιρίας τους νουθετεί και προλέγει «ὡς κακὸν κατ' ἄμφω τὸ τέλος...ἀποβήσεται».

⁸³ Ανάλογη διαφωνία δημιουργείται και για το διάστημα αυτό, αφού από τους προαναφερθέντες μελετητές ο Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ προτείνει την Ζετία 847-50 ενώ οι ΦΥΤΡΑΚΗΣ και DA COSTA – LOUILLET το διάστημα 846-849.

⁸⁴ Ωστόσο ο Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ επικαλείται διαφωνία με τον Βάρδα, αδελφό της Θεοδώρας ενώ ο Α. ΦΥΤΡΑΚΗΣ γενικότερα διαφωνία του με τους κρατούντες.

⁸⁵ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, Άγιοι, σ. 226

⁸⁶ Βλ. προχίρω IEE, Τ.Η', σ. 50-2 και 88.

⁸⁷ EL. MALAMUT, ό.π., σ. 252

Κεφ. ΙΧ. Εξορία και περιορισμός του Νικολάου (PG105, 909B-913C)

Η άκαμπτη στάση του Νικολάου προκάλεσε την οργή του Μιχαήλ Γ΄ ο οποίος του απαγόρευσε την παραμονή σε οποιοδήποτε κατάλυμα της μονής των Στουδίου, τον έπαυσε από την ηγουμενία της και τοποθέτησε στη θέση του κάποιου μοναχό, ονομαζόμενο Αχιλλά.

Ο Νικόλαος περιπλανώμενος από τόπο σε τόπο βασανιζόταν τόσο από την ένδεια όσο και τα γηρατειά, ώσπου κάποιος ευσεβής ονομαζόμενος Σαμουήλ του προσέφερε ένα κατάλυμα «ἔνδον τῆς πόλεως πρὸς τὰ τοῦ Λίβα μέρη» σε προάστειο⁸⁸ «ἀπφκισμένον καὶ ἥσυχον», όπου ίδρυσε, πιθανώς το 859⁸⁹, «περιφανὲς ἀσκητήριον» το ονομαζόμενο Κοκορόβιον⁹⁰. Σ' αυτή τη μονή που την ανέδειξε και την κατέστησε σεβαστή απ' όλους τοποθέτησε ηγούμενο το μαθητή του, Ευάρεστο.

Κατά τη διάρκεια της παραμονής του σ' αυτό το ασκητήριο ο Νικόλαος δέχθηκε επίσκεψη του ίδιου του Φωτίου, ο οποίος επεδίωκε τη συμφιλίωση. Εκείνος όμως για να αποφύγει τέτοιου είδους συναντήσεις αναχώρησε για την Προκόννησο⁹¹ της Προποντίδας και από κει στη Μυτιλήνη. Μετά από αρκετό χρόνο παραμονής του εκεί μαζί με τον αδελφό του Τίτο, μετοίκησαν στη χερσόνησο της Θράκης και μάλιστα σε τόπο ονομαζόμενο «Εξαμίλιον»⁹².

Εν τω μεταξύ, ο ηγούμενος Αχιλλάς μετά από 5 χρόνια στη μονή των Στουδίου τοποθετήθηκε το 863⁹³ αρχιεπίσκοπος Νακολίας και την ηγουμενία ανέλαβαν

⁸⁸ H G. DA COSTA – LOUILLET (ό.π., σ. 806) αναφέρει ότι ήταν εντός των τειχών και μάλιστα ότι όφειλε το όνομα του στη μονή Λιβός.

⁸⁹ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, Άγιοι, σ. 227

⁹⁰ JANIN R., La géographie ecclésiastique de l' empire Byzantine, t.III Les églises et les monastères, Paris 1969, σ.282-283

⁹¹ Ο COMBEFIS (PG 105, 911) επικαλούμενος τον Πτολεμαίο την αναφέρει Προικόννησον.

⁹² Πρόκειται για την αρχαία Λυσιμάχεια, όπου ο Ιουστινιανός έχτισε τείχος μήκους 6 ρωμαϊκών μιλίων. Πρβλ. EL. MALAMUT, ό.π., σ. 251-2

⁹³ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, Άγιοι, σ. 228

διαδοχικά οι Θεοδόσιος (863-864), Ευγένιος (864), Θεόδωρος ο Σανταβαρηνός⁹⁴ (864-865) και Σάββας (865 – 867), προερχόμενος από τη μονή Καλλιστράτου, μαθητής του Φωτίου.

Επί ηγουμενίας του τελευταίου, το 865⁹⁵ ο Νικόλαος με εντολή του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' μεταφέρεται δέσμιος στη μονή των Στουδίου, όπου παραμένει σε περιορισμό για δύο έτη, οπότε και δολοφονείται ο αυτοκράτορας ενώ είχε ήδη πέσει θύμα δολοφονίας ο Βάρδας⁹⁶.

Ο νέος αυτοκράτορας Βασίλειος Α' απομάκρυνε το Φώτιο από τον πατριαρχικό θρόνο και αποκατέστησε τον Ιγνάτιο⁹⁷. Εν συνεχεία αυτοκράτορας και πατριάρχης με επίμονη παράκληση έπεισαν το Νικόλαο να αναλάβει για τρίτη φορά την ηγουμενία⁹⁸, παρά τις αντιρρήσεις που προέβαλε λόγω της προχωρημένης του ηλικίας και των κακουχιών που τον είχαν καταβάλλει.

Κεφ. Χ. Θαύματα του Νικολάου (PG 105, 913C -920C)

Σ' αυτό το σημείο του βίου ο αγιογράφος κρίνει σκόπιμο να αναφερθεί, με στόχο την ψυχική ωφέλεια, σε κάποια θαύματα του αγίου ως «σημεία τοῖς ἀπίστοις»⁹⁹.

1. Η Ευδοκία, σύζυγος του αυτοκράτορα Βασιλείου Α' ενώ αντιμετώπιζε σοβαρό πρόβλημα υγείας που την οδηγούσε στο θάνατο, χωρίς οι γιατροί να μπορούν να την βοηθήσουν, ονειρεύτηκε ένα γέροντα μοναχό ο οποίος την ενθάρρυνε υποσχόμενος ότι θα θεραπευθεί. Όταν διηγήθηκε το όνειρο στον

⁹⁴ Για τον Θεόδωρο Σανταβαρηνό βλ. Β.ΒΛΥΣΙΔΟΥ, Εξωτερική πολιτική και εσωτερικές αντιδράσεις την εποχή του Βασιλείου Α', Αθήνα 1991 [=Ιστορικές Μονογραφίες 8], σ.171-189 αλλά και Ρ. KARLIN-HAYTER, Vita Euthymii, Patriarchae CP, Bruxelles 1970 [=Biblioteque de Byzantion 3] σ.40-46 και 158-159.

⁹⁵ Α. ΦΥΤΡΑΚΗΣ, ό.π., σ. 302

⁹⁶ R. JENKINS, ό.π., σ. 166 και ΙΕΕ, Τ.Η', σ. 51

⁹⁷ ST. RUNCIMAN, ό.π., σ. 96

⁹⁸ Νοέμβριο ή Δεκέμβριο του 867 (Πρβλ. Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Άγιοι, σ. 228)

⁹⁹ Πρβλ. Α' Προς Κορινθίους, 24,22

αυτοκράτορα εκείνος φρόντισε να τη φέρει σε επαφή με «τοὺς ἀνὰ τὴν πόλιν ἐπ' εὐλαβείᾳ προὔχοντας». Ἡ Εὐδοκία αναγνώρισε στο πρόσωπο του Νικολάου το μοναχό του ονείρου της ενώ ο αυτοκράτορας και οι παρευρισκόμενοι τον θαύμαζαν και τον τιμούσαν. Ο αγιογράφος συμβολικά, ὅπως τονίζει, αναφέρεται σε ἀνάλογο θαῦμα του Νικολάου ὅταν, σε ὄνειρο παρουσιάστηκε στον αυτοκράτορα προκειμένου να σώσει κάποιους ἀπὸ ἀδίκη καταδίκη.

2. Ἡ Ελένη, σύζυγος του πατρικίου Μανουήλ, ὅπως και ἡ Εὐδοκία ἀρρώστησε βαριά. Τότε ὁ ἅγιος ἀκουμπώντας την με τὸ χέρι του στο κεφάλι και σχηματίζοντας τὸ σημεῖο του σταυροῦ, πάνω ἀπὸ τὸ σῶμα της, τὴν ἀπάλλαξε ἀπὸ τὴ νόσο της. Τὸ ἴδιο συνέβη και στον πατρίκιο Μανουήλ που ἐνῶ ἦταν ἀρρωστος ζητούσε να καρεῖ μοναχός. Ὁ Νικόλαος ὁμως του ἀπάντησε ἀρνητικά βεβαιώνοντάς τον ὅτι θα ἐπανέλθει υγιής στα καθήκοντά του και ἀργότερα θα γίνει μοναχός. Πράγματι ἡ πρόρρηση του Νικολάου πραγματοποιήθηκε και στο τέλος τῆς ζωῆς του ὁ Μανουήλ ἐκάρη μοναχός.
3. Ὁ Θεόφιλος ὁ Λυδιάτης, πρωτοσπαθάριος και γαμπρός των Μελισσηνῶν, ἀντιμετώπιζε με τὴ σύζυγό του σοβαρό πρόβλημα, τὴ θνησιμότητα ὅλων των νεογέννητων παιδιῶν τους. Ἐτσι ἀποφάσισαν να ἐπισκεφθοῦν τὸν ἅγιο με τὸ τελευταῖο νεογέννητο κοριτσάκι τους, που ἐκεῖνος τὸ εὐλόγησε και τὸ βάπτισε βεβαιώνοντάς τους ὄχι μόνο για τὴν ἀσφάλεια του ἀλλὰ και για τὴν ἀπόκτηση πολλῶν γιων. Πραγματικά ὁ Θεόφιλος και ἡ σύζυγός του ἐγίναν πολύτεκνοι.

Τέλος ὁ αγιογράφος προσπαθεῖ να καταδείξει τὴν προφητικὴ και θαυματουργικὴ ικανότητα του Νικολάου, τονίζοντας ὅτι παρά τὸ μῆκος χρόνου που κάλυψε τὶς ἀποδείξεις αὐτῆς τῆς ικανότητος παρέμειναν στη μνήμη ὅσων τὶς βίωσαν.

Στη συνέχεια ολοκληρώνει το κεφάλαιο αναφερόμενος στα ψυχικά χαρίσματα του αγίου συγκρίνοντας τον με βιβλικά πρόσωπα.

Κεφ. XI. Θάνατος και ταφή του Νικολάου. Μεταθανάτια θαύματα
(PG 105, 921A-925C)

Ο Νικόλαος ετοιμοθάνατος πληροφορείται από τους μοναχούς την ένδεια σίτου, που αντιμετωπίζει η μονή. Τότε εκείνος τους διαβεβαιώνει ότι τρεις μέρες μετά τον θάνατό του, τον οποίο προλέγει, οι σιταποθήκες της μονής θα γεμίσουν. Εν συνεχεία ζήτησε να συναθροιστούν όλοι οι μοναχοί για να τους αποχαιρετίσει δίνοντάς τους συμβουλές και υποδεικνύοντας τον Κλήμη, οικονόμο τότε της μονής, ως διάδοχό του.

Όπως ακριβώς είχε προβλέψει ο Νικόλαος «τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις...τὴν ψυχὴν ἐναπέθετο», σε ηλικία 75 ετών την 4^η Φεβρουαρίου του 868. Το σκήνωμα του ετάφη στον ίδιο χώρο όπου είχαν εναποτεθεί οι σοροί των Ναυκρατίου και Θεοδώρου, στο ναό του Προδρόμου.

Τρεις ημέρες μετά το θάνατό του ο Κλήμης ανακοίνωσε στους μοναχούς ότι ο αυτοκράτορας εφοδίασε τη μονή με τόσο σιτάρι ώστε οι αποθήκες ήταν πλέον πλήρεις όπως είχε προφητεύσει ο άγιος.

Μετά από αρκετά χρόνια ηγουμενίας ο Κλήμης πεθαίνει και τον διαδέχεται ο Ιλαρίων. Επί των ημερών του τελευταίου ο μαθητής του Νικολάου μοναχός Αντώνιος, γνωστός και με την προσωνυμία Μαύρος, έπασχε από χρόνια αιματολογική νόσο και είχε σύμφωνα με τους γιατρούς υποτροπιάσει. Τότε ο Ιλαρίων του επέτρεψε να μείνει στο κελλί του Νικολάου. Σύμφωνα με τον αγιογράφο, ο Αντώνιος ονειρεύτηκε το Νικόλαο να τον διαβεβαιώνει για την πλήρη ίασή του και ξυπνώντας τον είδε να εξέρχεται από το κελλί του. Αμέσως η αιμόρροια του Αντωνίου διεκόπη και ο χώρος ευωδίασε. Από τότε ενώ πέρασαν σαράντα χρόνια, ο Αντώνιος παρέμεινε υγιής.

Επίκληση (PG 924D-925C)

Επικαλούμενος ο αγιογράφος το νόμο της βραχυλογίας που τον εμποδίζει να επεκταθεί, επαναλαμβάνει τη φράση, που συναντάμε και στον πρόλογο, ότι δηλαδή «τὰ ἐν μακροῦ τῷ χρόνῳ τῆς σιωπῆς τῷ βυθῷ καλυπτόμενα» αφιερώνονται στη μνήμη του αγίου.

Το κείμενο του βίου ολοκληρώνεται με επίκληση στον άγιο Νικόλαο να προστατεύει τους Στουδίτες στον «παρεπόμενον τῆς σαρκὸςπόλεμον», να τους οδηγεί μακριά από την καταγίδα των παθών και να φέρει την ειρήνη στην Εκκλησία, αφού βλέπει «ὄσσην καὶ ὡς καλύπτουσαν ἀμεταστρεπτι τῆς ἡμέρας τὴν ὀργὴν ἐπιδείκνυται». Επίσης ο αγιογράφος δέεται υπέρ της καταστολής του φρονήματος και της ορμής «ἀτιθάσσων ἔθνῶν», αφού «Ἐκκλησίαι κατεμπιπρῶνται καὶ γῆ Χριστιανῶν τοῖς αἵμασι σπένδεται» και δια των πρεσβειῶν του ή να επανέλθουν «πρὸς τὴν ἀρχαίαν εὐγένειαν ἢ παμπληθεὶ κροταφίζεσθαι» ως ἔθνη πολεμοχαρή. Τέλος τον παρακαλεί να τους διαφυλάξει ώστε να υμνοῦν και να δοξάζουν τον Τριαδικό Θεό «νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων ἄμην».

B) ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΔΟΜΗ

Ο βίος του Νικολάου του Στουδίτου ανήκει στα αγιολογικά κείμενα που αναφέρονται στη β' περίοδο της εικονομαχίας¹⁰⁰ και συνδυάζουν τα παλαιότερα γνωρίσματα του είδους με τις απαιτήσεις και τα χαρακτηριστικά της δικής τους εποχής, παρουσιάζοντας ένα νέο τύπο αγίου. Ο L. Rydén αναφέρει ότι η εικονομαχία παρήγαγε νεομάρτυρες¹⁰¹. Ωστόσο οι ήρωες αυτών των έργων είναι πρωτίστως ομολογητές¹⁰², όπως αποκαλείται και ο Νικόλαος Στουδίτης στον τίτλο του *Parisinus* gr. 1450. Επίσης, στα χρόνια της εικονομαχίας συχνά οι βίοι και κυρίως όσοι προέρχονται από το περιβάλλον της μονής των Στουδίου προβάλλουν την αγιότητα των ηρώων τους βασιζόμενοι στο συνδυασμό του κοινοβιακού μοντέλου και της ομολογίας¹⁰³, εξαιτίας της οποίας καθίστανται ενίοτε και μάρτυρες. Ο αγώνας υπέρ της λατρείας των εικόνων ενδυνάμωσε τους μοναχούς και αύξησε την αυτοπεποίθησή τους ωθώντας τους να γράψουν για τους πρωταγωνιστές – μοναχούς¹⁰⁴. Ένας τέτοιος ομολογητής μοναχός είναι ο Νικόλαος Στουδίτης.

¹⁰⁰ Για το διαχωρισμό των βίων σ' εκείνους που γράφτηκαν κατά τη διάρκεια της εικονομαχίας και σε όσους παρήχθησαν λίγο αργότερα για την εικονομαχία αναφέρεται ο I. ŠEVČENCO, «The Hagiography of the Iconoclast period», *Iconoclasm* ed by A. Bryer – J. Herrin, Birmingham 1975, σ. 129

¹⁰¹ L. RYDEN, «New forms of Hagiography: Heroes and Saints», *The 17th International Byzantine Congress – Major Papers*, Dumbarton Oaks / Georgetown University, Washington, D.C. August 3-8 1986, Ar. Caratzas (ed.) New York 1986, σ. 540

¹⁰² Τον όρο αυτό αναφέρει ο Π. ΝΙΑΒΗΣ, «Οι βίοι αγίων και οι επιστολές του Θεοδώρου Στουδίτη ως πηγές για τη βασιλεία του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α'», *Βυζαντινός Δόμος* II, σ. 189

¹⁰³ B. FLUSIN, «L' hagiographie monastique à Byzance au IXe et au Xe siècle», *Le Monachisme à Byzance et en Occident du VIIIe au Xe siècle. Aspects internes et relations avec la société*, ed. A. Dierkens – D. Misone – J.-M. Sansterre, *Revue Bénédictine* 103 (1993), σ. 41

¹⁰⁴ L. RYDEN, ό.π., σ.538 αλλά και A. KAZHDAN, «Hermitic, Cenobitic and secular ideas in Byzantine Hagiography of the 9th centuries», *The Greek Orthodox Theological Review* 30/3 (1985), σ.481.

Ο βίος του είναι εγκωμιαστικός και ακολουθεί τους γενικούς κανόνες της βυζαντινής ρητορικής, όπως παρατηρεί ο Θ. Δετοράκης εντοπίζοντας ταυτόχρονα την ύπαρξη πολλών ιστορικών αναφορών¹⁰⁵.

Δομείται από ένα κεντρικό πυρήνα, όπου αναφέρονται τα βιογραφικά στοιχεία της ζωής του Νικολάου καθώς και τα ιστορικά γεγονότα της εποχής του, που την επηρεάζουν, αλλά ταυτόχρονα είναι ποικιλιμένοι και με άλλα στοιχεία προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος του αγιογράφου να εγκωμιάσει τον ήρωα του¹⁰⁶.

Όλα αυτά τα στοιχεία τοποθετούνται μέσα στο χρόνο και τον χώρο για να συνθέσουν αυτό το εγκώμιο. Ο αφηγηματικός χρόνος έχουμε ήδη αναφέρει ότι είναι η β' φάση της εικονομαχίας (815-843) επεκτεινόμενος στην αμέσως προγενέστερη και επόμενη εποχή, από τη γέννηση του Νικολάου το 793 έως το θάνατό του το 868, όπως δηλώνεται στο κείμενο¹⁰⁷. Βεβαίως υπάρχουν κάποιες παρεκβάσεις στον αφηγηματικό χρόνο του κειμένου, με κυριότερη εκείνη της ψυχοφελούς διηγήσεως στην οποία θα αναφερθούμε σε επόμενο κεφάλαιο. Επίσης στον πρόλογο, τον επίλογο και τις παραγράφους που προηγούνται της ψυχοφελούς διηγήσεως, γίνεται φανερός ο χρόνος του αφηγητή¹⁰⁸.

Ο χώρος όπου διαδραματίζονται τα γεγονότα της ζωής του αγίου, αν και πρόκειται για μοναχό, δεν είναι το παραδοσιακό μοτίβο του απομονωμένου τόπου,

¹⁰⁵ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, *Οι Άγιοι*, σ. 231, όπου επισημαίνεται η ύπαρξη των ιστορικών στοιχείων του βίου, το πλήθος των οποίων θα μπορούσαν να τον χαρακτηρίσουν αγιολογικό κείμενο ιστορικού τύπου Πρβλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Εισαγωγή στη σπουδή των Αγιολογικών κειμένων* (Πανεπιστημιακές παραδόσεις), Ρέθυμνο 1985, σ.20

¹⁰⁶ Για τους στόχους των αγιογράφων γενικά Πρβλ. I. ŠEVČENCO, *ό.π.*, σ. 129 αλλά και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *La Civiltà Bizantina dal IV al IX secolo. Aspetti e problemi* Università degli Studi di Bari Centro di Studi Bizantini. Corsi di Studi – I, 1976, Bari 1977, σ.109. Ωστόσο το βιογραφικό και εγκωμιαστικό είδος βοήθησαν στο σχηματισμό της νέας αγιογραφίας σημειώνει ο ίδιος ο I. ŠEVČENCO, «The hagiography...», *ό.π.*, σ. 129. Επίσης στη συγκριτική μελέτη της κοσμικής βιογραφίας του Βασιλείου Α' με αγιολογικά κείμενα του Ιγνατίου του Διακόνου εντοπίζονται κοινά σημεία ρητορικά ή γλωσσικά από τον P. ALEXANDER, «Secular biography et Byzantium», *Speculum* 15 (1940), σ.194-209.

¹⁰⁷ PG.105, 921 Πρβλ. επίσης Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, *Άγιοι*, σ.221

¹⁰⁸ Για τη μέτρηση του χρόνου στους βίους Πρβλ. Α. ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Χρόνος και ηλικίες στη Βυζαντινή κοινωνία. Η κλίμακα των ηλικιών από τα αγιολογικά κείμενα της μέσης εποχής (7^{ος} – 11^{ος} αι.)*, Αθήνα 1997 [=ΚΕΝΤΡΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΙΕ 30] και κυρίως στο σχετικό κεφάλαιο σ. 46-59.

του οποίου οι γέφυρες με τον κόσμο έχουν διαρραγεί αλλά η πόλη¹⁰⁹ και μάλιστα η Βασιλεύουσα. Όμως εκτός της Κων/πολης που είναι και το σημείο αναφοράς των εξελίξεων τα γεγονότα λαμβάνουν χώρα και σε άλλες περιοχές του μικρασιατικού ή ελλαδικού χώρου, όπου ο άγιος εξαναγκάζεται ή ενίοτε αποφασίζει να μετοικήσει¹¹⁰. Ενδεικτικό όμως της νέας τάσης αντιμετώπισης του χώρου είναι ότι το μοναστήρι του αγίου, αν και εδρεύει στην πόλη, χαρακτηρίζεται ως «επίγειος ουρανός», όρος¹¹¹ που σχετίζεται με τη νέα θέση του μοναχού στην κοινωνία.

Ο πρόλογος του βίου έχει έντονα ρητορικό χαρακτήρα και δομείται σε τρεις παραγράφους. Ο ανώνυμος συγγραφέας υποκρινόμενος αδυναμία να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της συγγραφής τονίζει ότι σε αντίθεση μ' εκείνους που εκθειάζουν τους Ολυμπίους αγώνες¹¹² με δεινότητα και ρητορικά σχήματα, ο ίδιος θα κινηθεί με γνώμονα την αλήθεια¹¹³, προκειμένου να φέρει στο φως όσα στοιχεία της ζωής και της δράσης του αγίου καλύφθηκαν αυτό τη λήθη¹¹⁴. Η γνωστοποίηση της αρετής και

¹⁰⁹ Για την οργάνωση του χώρου στους βίους του 9^{ου} –10^{ου} αι., όπου η παραδοσιακή ιδέα του διαφοροποιείται και ο τόπος όπου ο διάβολος πολεμά τον άγιο δεν είναι η έρημος αλλά η πόλη. Πρβλ. B. FLUSIN, *ό.π.*, σ. 45-47

¹¹⁰ E. MALAMUT, *Sur la route des Saints Byzantines*, Paris 1993, σ. 251-2.

¹¹¹ Ο όρος εκτός από το κείμενο (PG105, 878) αναφέρεται τόσο από τον B. FLUSIN, *ό.π.*, σ.39, όπου γίνεται λόγος για ανάλογη έκφραση στο βίο του Θεοδώρου Στουδίτου, όσο και από την E. PATLAGEAN, «Les Stoudites, l'Empereur et Rome: Figure Byzantine d'un monachisme réformateur», *Bisanzio, Roma e l'Italia nell'alto medioevo*, vol. I, Spoleto 1988 [=SETTIMANE DI STUDIO DEL CENTRO ITALIANO DI STUDI SULL'ALTO MEDIOEVO XXXIV], σ.446. Η χρήση του παραπέμπει στο γεφύρωμα του παλαιότερου χάσματος μεταξύ μοναχισμού και κοινωνίας (Πρβλ. B. FLUSIN, *ό.π.*, σ.45-47 και 50)

¹¹² Για ανάλογη αναφορά Ολυμπιονικών σε αγιολογικά κείμενα Πρβλ. D. CONSTANTELOS, "The Greek Heritage in Greek Hagiography", *ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ. Studies in Honor Speros Vryonis Jr.*, New York 1993, σ.104

¹¹³ Στο θέμα αυτό αναφέρεται η ANN MOFFAT, "Schooling in the Iconoclast centuries", *Iconoclasm*, ed. by A. Bryer and J. Herrin, Birmingham 1975, σ.86 νλ.9. Γενικά όμως η δήλωση αδυναμίας του αγιογράφου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του έργου του και η χρήση της αλήθειας ως αντιστάθμισμα αποτελεί κοινό τόπο των εγκωμιαστικών κειμένων. Πρβλ. H. DELEHAYE, *Les Passions des Martyres et les genres litteraire*, Bruxelles 1966² [= *Subsidia Hagiographica*, 13B], σ.142 και Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, *Εισαγωγή στη σπουδή των αγιολογικών κειμένων...ό.π.*, σ.24

¹¹⁴ Κοινός τόπος επίσης των αγιολογικών κειμένων η επισήμανση της αναγκαιότητας να αποκαλυφθούν οι καλυμμένες από τη λήθη αρετές του ήρωά τους. Πρβλ. I. ŠEVCENCO, *La Civiltà*, *ό.π.*, σ.109

το μέγεθος των αγώνων του στοχεύουν στην ψυχική ωφέλεια των αποδεκτών, όπως δηλώνει ο συγγραφέας με έμφαση, χρησιμοποιώντας και βιβλικό παράθεμα¹¹⁵.

Τέλος η επίκληση, στον Χριστό για πνευματική ενδυνάμωση και καθοδήγηση της γραφίδας του παραπέμπει στην ομηρική αλλά και την μεταγενέστερη παράδοση¹¹⁶.

Στο κυρίως θέμα είναι διακριτές οι 10 ενότητες του εγκωμίου¹¹⁷ όχι βεβαίως κατ' αντιστοιχία με τα κεφάλαια, αφού οι επτά πρώτες καλύπτονται από τα δύο πρώτα κεφάλαια του βίου, τα οποία είναι ποικιλμένα και με άλλα στοιχεία όπως οι βιβλικές αναφορές, οι αναχρονισμοί¹¹⁸, οι παρεκβάσεις, τα θεολογικά στοιχεία¹¹⁹, η παρουσίαση των πνευματικών χαρισμάτων, κάποτε υπερφυσικών, των εγκωμιαζομένων προσώπων, η συχνή παράθεση «αποδείξεων», η χρήση ρητορικών ερωτήσεων και παροιμιών.

Στα δύο πρώτα κεφάλαια καλύπτονται οι τόποι «της πατρίδος», «του γένους», «τα περί της γενέσεως», «τα περί φύσεως», «η ανατροφή», «η παιδεία» και «τα επιτηδεύματα». Οι πληροφορίες αυτές παρουσιάζονται προκειμένου να γίνει φανερή η ευσέβεια και η ευγένεια των γονέων του Νικολάου, η ανατροφή και η παιδεία του, ώστε να δικαιολογηθεί κατ' επέκταση η υπεροχή και η διάκρισή του από τα άλλα παιδιά του «καταγωγίου» των Στουδίου, όπου εστάλη. Τονίζεται η διορατικότητα¹²⁰ του Θεοδώρου Στουδίτου σχετικά με την εξέλιξη και διάκριση του νεοαφιχθέντος

¹¹⁵ Μνήμη γὰρ δικαίου εὐφρανθήσονται λαοὶ πολλοὶ (Παροιμ. 10.7 και 29.2)

¹¹⁶ H. DELEHAYE, *ό.π.*, σ.142 και N. ΤΩΜΑΔΑΚΗ «Βυζαντινών επικλήσεις εις Μούσας και Αγίους», ΕΕΦΣΠΑ 8 (1957-58), σ.162-166.

¹¹⁷ H. DELEHAYE, *ό.π.*, σ. 143

¹¹⁸ Ἦδη ἔχει ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τοῦς Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ (Ἅγιοι, σ.224-225), Α. ΦΥΤΡΑΚΗ, «Ἅγιος Νικόλαος ὁ Κυδωνιεὺς», Πεπραγμένα Β' Κρητολογικῆ συνέδριου, τομ. Γ' (1968), σ. 298 και G. DA COSTA – LOUILLET, *Saints de Constantinople au VIIIe, IXe et Xe siècles, Byzantion 25-27* (1955-1957), σ.798 και 803 ὅτι ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Τίτου, ἀδελφοῦ τοῦ Νικολάου, ἐντάσσεται ἐσφαλμένα σὲ πρῶτῃ χρονικῇ στιγμῇ. Εξάλλου οἱ ἀναχρονισμοὶ καὶ ἡ ἔλλειψη ἀκρίβειας χρονικῆς ἢ ιστορικῆς, εἶναι σύνθητες φαινόμενα τῶν ἀγιολογικῶν κειμένων.

¹¹⁹ Πρβλ. PG 105, 880 ὅπου ὁ συγγραφέας θεολογεῖ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων

¹²⁰ Το χάρισμα αὐτὸ ἐγκαινιάζει μιὰ νέα μορφή κύρους τῶν μοναχῶν (θα δούμε παρακάτω να ἀποδίδεται καὶ στο τιμῶμενο πρόσωπο τοῦ βίου), ὅπως ἀναφέρει ὁ V. DEROCHE, «L' autorité des moines à Byzance du VIIIe au Xe siècle», *Le Monachisme à Byzance et en Occident du VIIIe au Xe siècles. Aspects internes et relations avec la société*, ed. A. Dierkens – D. Misone – J.-M. Sansterre, *Revue Benedictine* 103 (1993), σ.249-50.

Νικολάου ενώ παρακάτω γίνεται προσπάθεια να φωτιστεί με αποδείξεις η ταχυγραφική και καλλιγραφική του ικανότητα, να γίνει κατανοητό ότι έλαβε το μοναστικό και ιερατικό σχήμα «κατ' ἄξιαν» και ότι εν τέλει κατέκτησε τη ύψιστη μοναστική αρετή της «απάθειας»¹²¹.

Στα επόμενα κεφάλαια ακολουθούν «οι πράξεις» και «τα της τύχης». Ωστόσο εκτός των όσων περιλαμβάνουν οι τόποι αυτοί, η δομή του κειμένου είναι πιο σύνθετη. Γίνεται αναφορά στα πολιτικά γεγονότα που διακόπτουν και επηρεάζουν το μοναστικό βίο τόσο του Νικολάου, όσο και γενικότερα των Στουδιτών. Έτσι, μέσα από την παρουσίαση των προσώπων που είναι φορείς της εικονομαχικής πολιτικής, ο συγγραφέας έχει την ευκαιρία, σκιαγραφώντας τα αρνητικά, να αποδώσει με ακόμη εντονότερο τρόπο το πνευματικό και ηθικό ανάστημα του ήρωά του και της παράταξης που εκπροσωπεί ως εικονόφιλος και Στουδίτης.

Από το τρίτο κεφάλαιο, που αναφέρεται στην έναρξη της β' εικονομαχικής περιόδου, αρχίζει ο αρνητικός χαρακτηρισμός του Λέοντος Ε' ενώ ταυτόχρονα εγκωμιάζεται η εικονόφιλη παράταξη. Το εγκώμιο δηλαδή του ήρωα και όσων εκπροσωπεί είναι ταυτόχρονα ψόγος των αντιπάλων¹²². Αυτό το διττό σχήμα είναι εμφανές στο μεγαλύτερο τμήμα του βίου. Επιτυγχάνεται καταρχήν με τη χρήση αντιθέτων, επιθέτων ή φράσεων, όπως «ἅγιος», «τίμιος», «μέγας», «πανόσιος», «πανευσεβής», «κρατερός ἀδάμας», «εὐσεβείας στύλος», «πυρσολαμπής στύλος», «εὐσεβείας πρόμαχος», «μέγας φωστήρ» κ.ά. για την εγκωμιαζόμενη πλευρά ενώ στην αντίπαλη αποδίδονται τα «ἀλιτήριος», «πονηρότατος», «δειλαιοσ», «δυσσεβής», «θηρώνυμος», «μάταιος», «μιαρός», «τάλας», «πρωτοπαγῆς Σατάν», «νέος Ἀμαληκίτης», «άλουργίδος ἀνάξιος βασιλεύς», «κορυβαντιῶν». Πολλές φορές

¹²¹ Περί «απάθειας» πρβλ. Β. FLUSIN, ό.π., σ. 47 και V. DEROCHE, ό.π., σ. 250

¹²² Στο θέμα αυτό αναφέρεται τόσο ο Ρ. ALEXANDER, ό.π., σ. 202-3 όσο και ο L. RYDEN, ό.π., σ.544, δίνοντας και οι δύο ως παράδειγμα το βίο του Ιγνατίου, του οποίου το εγκώμιο αποτελεί ψόγο του Φωτίου.

μάλιστα ο ψόγος επιτυγχάνεται με σχήματα αντίθεσης ή και παρήχησης, που εντοπίζεται άλλωστε συχνότατα σ' όλο το βίο. Χαρακτηριστικές είναι οι φράσεις: «ἀναγορεύεται κατὰ Χριστιανῶν εὐσεβῶν ἀσεβῶς ἄναξ ὁ μισαρὸς» (PG 105, 880A), «παρὰ νόμῳ, τοῦ παρὰ νόμου βασιλέως ὑπάρχων παρὰ νόμῳ» (PG 105, 884C), και «ἀκρατῶς καὶ κατὰ τῶν ἀκριτῶν τούτων καὶ μακαρίων ὁ κατακεκριμένος ἄναξ» (PG 105, 881C).

Αυτό το διττό σχήμα δεν αποτελεί χαρακτηριστικό μόνο του συγκεκριμένου βίου. Η Μ.-F. Auzéry σημειώνει την παρουσία του στο βίο του Στεφάνου του νέου¹²³ αλλά την περιορισμένη χρήση του σε βίους εικονοκλαστών αγίων¹²⁴, όπου προφανώς η ανάγκη να δειχθεί μια τέτοια αντίθεση δεν υφίσταται. Ο στόχος αυτού του σχήματος επιτυγχάνεται επίσης με τη χρήση βιβλικών ή άλλων αναφορών που συχνά συγκρίνουν τις αντίθετες πλευρές με πρόσωπα θετικής ή αρνητικής σήμανσης. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι ο Ι. Γραμματικός αποκαλείται «Ἰαννῆς»¹²⁵ (PG 105, 901C). Βεβαίως ὅλ' αυτά ισχύουν στο βαθμό που εξυπηρετούν τους στόχους του αγιογράφου· αν και ο βίος είναι το εγκώμιο ενός Στουδίτη του «κόμματος» του Ιγνατίου, όπως αναφέρει ο Η. Grégoire¹²⁶ ή κατηγορηματικά φιλοἰγνατιακός, όπως επισημαίνει η Ε. Patlagean¹²⁷, παρατηρείται μια αξιοσημείωτη εγκράτεια απέναντι στον Φώτιο και τον Βασίλειο Α' για λόγους που ίσως αφορούν την άποψη της κοινής

¹²³ M.-F. AUZÉRY, *L' Hagiographie et l' Iconoclasme Byzantin, Les cas de la Vie d' Etienne le Jeune. Hampsire 1999* [=Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs, vol.5], σ. 61

¹²⁴ ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, «L' analyse litteraire et l' historien: l' exemple des vies des saints iconoclastes», *An. Boll.* 111 (1993), σ.58

¹²⁵ Πρόκειται για ὄνομα Αιγυπτίων μάγων που μνημονεύει ο Παῦλος στην Β Τιμ. Γ' 8 (Πρβλ. ΘΗΕ, τ.6, στ. 660) Αναφορά σ' αυτό τον χαρακτηρισμό του Ι. Γραμματικού γίνεται από τον Ι. ŠEVČENKO, *The Hagiography...*, ὄ.π., σ. 129 και από τον Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ *Βυζαντινή Φιλολογία. Τα πρόσωπα και τα κείμενα*, τόμος Β', Ηράκλειο 2003, σ. 510, αναφερόμενος σε κανόνα του Πατριάρχη Μεθοδίου για την αναστήλωση των εικόνων.

¹²⁶ Η. GREGOIRE, «La vie de Saint Blaise d' Amorium», *Byzantinion* V.1 (1929), σ. 412

¹²⁷ Ε. PATLAGEAN, ὄ.π., σ. 446

γνώμης, την οποία προφανώς δε θέλει να «ενοχλήσει» ο αγιογράφος¹²⁸. Επίσης, για να μη διαταραχθεί ίσως η ισορροπία αυτού του διττού σχήματος, εικάζουμε ότι ο αγιογράφος αποσιωπά τη διαμάχη των Στουδιτών με τον πατριάρχη Μεθόδιο, την οποία επισημαίνει η E. Patlagean¹²⁹. Τέλος για να ολοκληρωθεί η αναφορά στο αντιθετικό σχήμα εγκωμίου – ψόγου πρέπει να σημειωθεί ότι η αγιότητα του Νικολάου σε γλωσσικό επίπεδο προσδιορίζεται κυρίως από το ρήμα, αφού οι πράξεις είναι εκείνες που καθιστούν το βιογραφούμενο πρόσωπο άγιο¹³⁰.

Μετά λοιπόν το τρίτο κεφάλαιο, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται στην έναρξη της β' εικονομαχικής περιόδου και στα γεγονότα της Συνόδου του 815, προχωρά στο τετάρτο κεφάλαιο παρουσιάζοντας το «μαρτύριο» του αγίου. Ο ομολογητής – μοναχός αντιτασσόμενος στην εικονοκλαστική εξουσία μαζί με τον πνευματικό του πατέρα Θεόδωρο Στουδίτη θα υποστεί σειρά βασανιστηρίων, τα οποία περιγράφονται πολύ παραστατικά και με πλήθος λογοτεχνικών σχημάτων. Η αντοχή και το ψυχικό του σθένος δηλώνεται από τον αγιογράφο με την ακόλουθη φράση: «ὡς δὲ πρὸς πέτραν κρούων θαλαττίων δίκην κυμάτων εἰς ἄφρον διελύετο» (PG 105, 888A). Επίσης τονίζεται η δυσκολία του συγγραφέα να αποδώσει τη σκληρότητα των βασανιστηρίων που υπέστη για τρία χρόνια. Φυσικά εδώ το «μαρτύριο» διαφέρει απ' αυτό στο οποίο η λέξη μας παραπέμπει¹³¹. Καταρχήν ο διώκτης δεν είναι ένας ειδωλολάτρης ή αλλόθρησκος γενικά ηγέτης αλλά ο Χριστιανός αυτοκράτορας. Εδώ δεν περιγράφεται ο μαρτυρικός θάνατος του αγίου, που αρνείται να προσκυνήσει τα είδωλα αλλά τα βασανιστήρια ενός μοναχού, που αρνείται να συμπλεύσει με το σκάφος της εικονομαχικής πολιτικής και ομολογεί την εικονόφιλη πίστη του, έτοιμος

¹²⁸ H. GREGOIRE, ό.π., σ. 414. Το θέμα αυτό φυσικά χρήζει ευρύτερης έρευνας στα πλαίσια διεξοδικότερης μελέτης όλου του βίου και δεν μπορεί να εξαντληθεί με την άποψη μόνο ενός ερευνητή.

¹²⁹ E. PATLAGEAN, ό.π., σ. 446

¹³⁰ M.-F. AUZEPY, ό.π., σ. 58

¹³¹ H. DELEHAYE, ό.π., σ. 171 κ.ε.

να πληρώσει το τίμημα. Βεβαίως μέσα στο βίο δίδεται η πληροφορία ότι ο αυτοκράτορας διέταξε «τοῦ διὰ λιμοῦ τούτους ὑποῖσαι θάνατον» (PG 105, 884C). Το «μαρτύριο» ὅμως του Νικολάου περιορίζεται σε βασανισμό και εξορία στην οποία δεν ενδίδει και ως προς αυτό το σημείο αποτελεί παράλληλο των αρχαίων μαρτύρων. Αξιοσημείωτη επίσης είναι η αναφορά της θεϊκῆς τιμωρίας των βασανιστῶν αυτοκρατόρων, ὅπως η δολοφονία του Λέοντος Ε΄ (PG 105, 889A-B), ως παραδοσιακό μοτίβο του είδους¹³².

Οι βιβλικές αναφορές, ὅπως προαναφέρθηκε, είναι συνεχείς και αποτελοῦν ἓνα μέσο για ἔπαινο ἢ ψόγο, δίνοντας και το στίγμα της πίστης του αγιογράφου και ὅσων εκπροσωπεῖ για τη θεία τιμωρία των «ασεβῶν». Το γεγονός ὅτι αυτό το δευτερονομιακό μοντέλο αποτελεί πίστη των Στουδιτῶν γενικότερα επιβεβαιώνεται και ἀπὸ την παρέκβαση που αναφέρεται στην ἀδιαλλαξία του Θεοδώρου Στουδίτου κατὰ τη διάρκεια της ἀκαρπῆς συνάντησής του με τον Μιχαήλ Τραυλό, ὅπου ο τελευταῖος του ἀποδίδει αὐτὴν κατηγορία της ἀδιαλλαξίας, ἀναφερόμενος σε παλαιότερη διένεξη του Θεοδώρου με τον αυτοκράτορα Νικηφόρο Α΄ για το θέμα της ἐπαναφοράς του ιερέα Ἰωσήφ των Καθαρῶν¹³³. Σ' αὐτὸ το σημείο ο αγιογράφος δρᾷττει της ευκαιρίας να ἀναφερθεῖ στον οἰκτρὸ θάνατο του Νικηφόρου, τον ὁποῖο εἶχε προφητεύσει ο Θεόδωρος μετὰ τη διαμάχη τους. Για τη χρήση αὐτοῦ του μοντέλου τιμωρίας θα ἀναφερθούμε ἐκτενέστερα στο κεφάλαιο της δομῆς της ψυχοφελούς διήγησης που ἐντάσσεται ἀκριβῶς σ' αὐτὸ το σημείο. Ὅμως ἐδῶ πρέπει να σταθούμε σε δύο ἄλλα σημεία: στις προρρήσεις των μοναχῶν και στις παρεκβάσεις που μας οδηγοῦν ἔξω ἀπὸ τον ἀφηγηματικὸ χρόνο του κειμένου.

Οι προρρήσεις ως μοτίβο των αγιολογικῶν κειμένων ἐπαναλαμβάνονται τακτικά μέσα στο κείμενό μας. Ἦδη ἔχουμε ἀναφερθεῖ στη διορατικότητα του Θεοδώρου για

¹³² H. DELEHAYE, ὀ.π., σ. 217

¹³³ Για το θέμα αὐτὸ γίνεται ἐκτενῆς ἀναφορά στο τελευταῖο κεφάλαιο.

την πνευματική εξέλιξη του Νικολάου, ενώ ήταν ακόμη παιδί, και ακολουθούν παρακάτω η πρόρρηση του Νικολάου για την τύχη του Βάρδα και του Μιχαήλ Γ' καθώς και εκείνες που αφορούν τις θαυματουργικές θείες επεμβάσεις στο ομώνυμο κεφάλαιο. Ωστόσο, οι προρρήσεις μοναχών είναι γεγονός συνηθισμένο στη διαδικασία ανάδειξης των βυζαντινών αυτοκρατόρων από την πρωτοβυζαντινή εποχή και δεν έχουν ποτέ το στοιχείο του τυχαίου αλλά συμπίπτουν με σημαντικά γεγονότα και εμφανίζονται ως κοινά επαναλαμβανόμενα μοτίβα στα αγιολογικά κείμενα¹³⁴. Εδώ όμως πρόκειται για πρόρρηση προπαγανδιστικού χαρακτήρα αφού δίνεται και ο λόγος που εκφράστηκε η προφητεία («διὰ τὴν τῆς μοιχοζευξίας ἀλόγιστον ἔντασιν ἐν Βουλγαρίᾳ προφητευθέντα οἴκτιστον θάνατον» PG 105, 892C) και αποτελεί μεταγενέστερη επινόηση των Στουδιτών για θεία, άρα δίκαιη, τιμωρία του αυτοκράτορα¹³⁵, συνεχίζοντας την αρχαία παράδοση των προφητών της Βίβλου σε θέματα εξουσίας και διαδοχής.

Οι παρεκβάσεις όπως αυτή για τον αυτοκράτορα Νικηφόρο Α' είναι συχνές μέσα στο βίο, και εμφανίζονται ήδη στο πρώτο κεφάλαιο όταν με αφορμή την αναφορά στη γενέτειρα του Νικολάου, γίνεται λόγος για τον πρώτο της επίσκοπο, Τίτο. (PG 105, 865C). Ωστόσο η μεγαλύτερη παρέκβαση του βίου είναι η ψυχωφελής διήγηση. Αυτές οι παρεκβάσεις δεν είναι τυχαίες και ειδικά όταν πρόκειται για κείμενα που παρήχθησαν στη μονή των Στουδίου¹³⁶. Θα μπορούσε ο σύγχρονος αναγνώστης να καταθέσει την άποψη ότι οι ψυχωφελείς διηγήσεις ως παρεκβάσεις

¹³⁴ Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ – ΓΑΛΑΚΗ, «Προρρήσεις μοναχών και ανάδειξη αυτοκρατόρων στη διάρκεια των «Σκοτεινών αιώνων», Οι Σκοτεινοί αιώνες του Βυζαντίου (7^{ος} –9^{ος} αιώνας), Αθήνα 2001 [=ΕΙΕ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ. ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΜΠΟΣΙΑ 9], σ. 422 και 425

¹³⁵ Ο.π., σ. 440 Μάλιστα η Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ – ΓΑΛΑΚΗ αναφέρει ότι η συγκεκριμένη πρόρρηση μπορεί να μας δώσει μια ιδέα για τις επινοήσεις των συγγραφέων των αγιολογικών κειμένων.

¹³⁶ Τόσο ο Η. GREGOIRE, ό.π., 411-413, κάνει λόγο για σχολή διδακτικής παρέκβασης, αναφερόμενος σε βίους του περιβάλλοντος της Στουδίου, όσο και ο ST. EFTHYMIADIS, «The Byzantine Hagiographer and his Audience in the 9th and 10th Centuries», *Metaphrasis. Redactions and Audiences in Middle Byzantine Hagiography*, ed. Chr. Hogel, The Research Council of Norway 1996, σ. 62, όπου υπογραμμίζει την προαναφερόμενη άποψη του Η. Grégoire θεωρώντας ότι τυχαία την ένταξη ψυχωφελών διηγήσεων σε κείμενα βίων και ερμηνεύοντάς την ως τάση για συντομότερα κείμενα που εξελίσσεται στους μέσους χρόνους.

έχουν το χαρακτήρα «διαλείμματος», ως μέσο ανάπαυσης του ακροατηρίου ή του αναγνώστη που συνδέεται πάντα με διδακτικό στόχο. Τόσο στο βίο του Νικολάου (PG 105, 898) όσο και του Βλασίου (PG 65, 453) είναι παρούσες δίπλα – δίπλα οι λέξεις «παρεκβατικώτερον» και «ὠφέλιμον»¹³⁷ δίνοντας έτσι και απολογητικό τόνο στο κλείσιμο των παρεκβάσεων, όπου με ρητορικό τρόπο επαναφέρουν οι αγιογράφοι τη ροή του κειμένου στον αφηγηματικό του χρόνο, χρησιμοποιώντας φράσεις όπως οι παρακάτω:

«ἐπ' αὐτὸν» ή «πρὸς τοὺς κοινούς ἡμῶν πατέρας» «τὸν κάλαμον τρέψομεν»¹³⁸.

Ένα άλλο στοιχείο της δομής του κειμένου αποτελούν τα θαύματα, παρά το γεγονός ότι το πλήθος και η συχνότητα τους στην αγιογραφία της μέσης περιόδου δεν είναι ανάλογα της πρωϊμότερης. Ο G. Dagron¹³⁹ επισημαίνει ότι ήδη από τον 6^ο – 7^ο αιώνα η αγιογραφία αρχίζει να περιγράφει μια κοινωνία, όπου υπάρχει η τάση να εξηγούνται επιστημονικά τα φυσικά φαινόμενα.

Ο B. Flusin μάλιστα κάνει λόγο για την ανάδειξη μιας αγιότητας που περιθωριοποιεί ή αρνείται τη θαυματουργία, αναφερόμενος στην παντελή απουσία θαυμάτων στο βίο του Θεοδώρου του Στουδίτου¹⁴⁰. Ωστόσο, σύμφωνα με τον ίδιο μελετητή την τελευταία φάση μιας αγιογραφικής διήγησης, που την ονομάζει «ανάδειξη», μπορεί να ακολουθήσει το πρώτο θαύμα ενώ στο κοινοβιακό μοντέλο

¹³⁷ H. GREGOIRE, ό.π., σ. 413. Ωστόσο ανάλογο παράδειγμα διδακτικής παρέκβασης παραθέτει ο R. P. PEETERS, «La Passion de S. Michel le Sabaïte», An.Boll. 48 (1930), σ. 84, όπου χρησιμοποιούνται ακριβώς οι ίδιες λέξεις με τον ίδιο απολογητικό τόνο.

¹³⁸ Πρβλ. P. ALEXANDER, ό.π., σ. 195, όπου εντοπίζεται η χρήση τέτοιων φράσεων και σε κοσμική βιογραφία.

¹³⁹ G. DAGRON, «L' ombre d' un doute: L' hagiographie en question, VIe – XIe siècle», DOP 46 (1992), σ. 61

¹⁴⁰ B. FLUSIN, ό.π., σ. 44. Το γεγονός ότι τα θαύματα στους βίους του 9^{ου} αι-10^{ου} αι. «υποχωρούν» αν και οι αγιογράφοι θεωρούν ακόμη υποχρέωσή τους να τα συμπεριλάβουν στα έργα τους καθώς και η απουσία τους από τους Στουδιτικούς βίους, επισημαίνεται και από άλλους μελετητές όπως η P. KARLIN – HAYTER, «Où l' abeille butine. La culture littéraire monastique à Byzance aux VIIIe et IXe siècles», Le Monachisme à Byzance et en Occident du VIIIe au Xe siècles. Aspects internes et relations avec la société, ed. A. Dierkens – D. Misonne – J.-M. Sansterre, Revue Benedictine 103 (1993), σ. 114-5. Η ελεημοσύνη ως αρετή φαίνεται να καλύπτει το χώρο της θαυματουργίας σύμφωνα με την M.-F. AUZEPY, ό.π., An.Boll. 111 (1993), σ. 60. Πρβλ. επίσης A. KAZHDAN, A History of Byzantine Literature (650-850), Athens 1999, [Institute for Byzantine Research, Research series 2], σ. 388

αγιότητας η «ανάδειξη» επιτυγχάνεται με την ανάληψη της ηγουμενίας¹⁴¹. Στο βίο του Νικολάου όμως ο αγιογράφος επιλέγει το συνδυασμό και των δύο στοιχείων (ανάληψη της ηγουμενίας και θαυματουργική ικανότητα), προκειμένου να επιτύχει στο μέγιστο βαθμό την αποδοχή της αγιότητας. Στο κείμενό μας τα θαύματα καλύπτουν ένα τμήμα του δεκάτου και ένα αντίστοιχο του ενδεκάτου κεφαλαίου. Χαρακτηριστική είναι η επιμονή του αγιογράφου να αναζητά αποδείξεις της αγιότητας του ήρωά του και παραθέτει τα θαύματα χρησιμοποιώντας το βιβλικό παράθεμα, «σημεία τοῖς ἀπίστοις», για να αποκαλύψει έτσι το λειτουργικό τους ρόλο.

Θα μπορούσαμε να τα εντάξουμε σε δύο κατηγορίες: α) σ' εκείνα που διενεργήθηκαν εν ζωή και αφορούν αφ' ενός μεν τις θαυματουργικές ιάσεις από ανίατες ασθένειες, (PG 105, 914-917C), αφ' ετέρου δε τις προρρήσεις του Νικολάου για τον ακριβή χρόνο του θανάτου του¹⁴² και την ταυτόχρονη αντιμετώπιση της ένδειας σιταριού που ταλάνιζε εκείνη την εποχή τη μονή των Στουδίου (PG 105, 921-924A) και β) στα μεταθανάτια, αφού τα εν ζωή θαύματα καθορίζουν λιγότερο την αγιότητα¹⁴³. Για την παρουσία μεταθανάτιων θαυμάτων στην αιογραφία αυτής της περιόδου κάνουν λόγο εκτός από τον V. Déroche και άλλοι μελετητές¹⁴⁴. Σίγουρο όμως είναι ότι γενικώς τα θαύματα δεν αποτελούν κύριο δομικό στοιχείο των βίων της περιόδου και κυρίως των Στουδιτικών, οι οποίοι δεν έχουν ανάγκη τέτοιων αναφορών δεδομένου ότι πρόκειται για κείμενα με πολιτικές διαμάχες, δομημένες γύρω από τους ενεργούντες και έχοντες διαδραματίσει σημαντικό ρόλο σ' αυτές, κατ'

¹⁴¹ B. FLUSIN, ό.π., σ. 32 και 39.

¹⁴² Σύμφωνα με τον B. FLUSIN (ό.π., σ. 43), κλασικό σχήμα του θανάτου ενός αγίου αποτελεί η εκ των προτέρων γνώση και η ανακοίνωσή της

¹⁴³ Πρβλ. V. DEROCHE, ό.π., σ. 247

¹⁴⁴ I. ŠEVČENKO, «The hagiography...», ό.π., σ. 122, L. RYDEN, ό.π., σ. 544, E. PATLAGEAN, «Saintente et Pouvoir», The Byzantine Saint, ed. S. Hackel, London 1981, σ. 101

αντιστοιχία με βιογραφίες όπως των de Gaulle ή Churchill¹⁴⁵. Παρόλα αυτά ο συγκεκριμένος βίος εκτός των εν ζωή θαυμάτων αναφέρεται και σε ένα μεταθανάτιο, μη εναρμονιζόμενος απολύτως με το προαναφερόμενο σπουδαίο σχήμα και τονίζει σε μια παράγραφο ρητορικού περιεχομένου ότι πρέπει να παραλείψει πολλά θαύματα υπακούοντας στο νόμο της βραχυλογίας. Δηλώνει όμως επίσης ότι ταυτόχρονα η διήγηση έστω και ενός θαύματος είναι χρήσιμη για πιθανόν δύσπιστο ακροατήριο, παρά το γεγονός ότι ο λόγος αδυνατεί να αποδώσει το μέγεθος των πράξεων¹⁴⁶.

Ανάμεσα στις δύο κατηγορίες θαυμάτων¹⁴⁷, ο αγιογράφος εντάσσει άλλο ένα «τόπο» του εγκωμίου της πρώιμης αγιογραφίας, τις συγκρίσεις¹⁴⁸.

Ο Νικόλαος επαινείται για την "κλίμακα των αρετών" του συγκρινόμενος γι'αυτές με την κλίμακα του Ιακώβ αλλά και με βιβλικά πρόσωπα, γνωστά για κάποια αρετή τους. Τίθεται λοιπόν απέναντι στους Άβελ, Ενώχ, Ενώχ, Νώε, Ιώβ, Μωυσή, Δαβίδ, Φινεές, Ηλία και Ελισσαίο, εξισούμενος μαζί τους. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο αγιογράφος απευθυνόμενος σε κάποιους απ'αυτούς σε β' ενικό πρόσωπο τους καλεί να θαυμάσουν ή να επαινέσουν τον τιμώμενο άγιο για τις αρετές του ("θαυμάξεις Άβελ....θαύμασον....": PG 105, 918D ή "Επαινείς Νώε....επαίνει....": PG 105, 920A). Χρησιμοποιεί όμως κυρίως το γ' ενικό. Επίσης η επιλογή των προσώπων γίνεται αποκλειστικά από την

¹⁴⁵ P. KARLIN – HAYTER, ό.π., σ. 115

¹⁴⁶ Η παράγραφος αυτή (PG 105, 921C) καθώς και η επιμονή του αγιογράφου να παραθέτει «αποδείξεις», μας θυμίζει ανάλογες αναφορές στον Θουκυδίδη. Ειδικά η προαναφερόμενη παράγραφος ως αναγνώστες μας παραπέμπει στο προοίμιο του έργου «Περικλέους Επιτάφιος», όπου κάποιες φράσεις αποτελούν παράλληλα των όσων αναφέρει ο αγιογράφος. (Πρβλ "χαλεπὸν γὰρ τὸ μετροῦν εἰπεῖν ἐν ᾧ μόλις καὶ ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας βεβαιούται" ἐνὼ μιλῶντας γιὰ τοὺς ακροατῆς ἀναφέρει: "τῷ δὲ ὑπερβαλλόντι αὐτῶν φθονοῦντες καὶ ἀπιστοῦσιν"). Φυσικά αυτό αποτελεί μια απλή σκέψη που γεννιέται στον αναγνώστη των δύο κειμένων. Δε φιλοδοξούμε εδώ να αποδείξουμε τέτοιου είδους επιρροές, ωστόσο θεωρήθηκε σκόπιμο να σημειωθεί, έστω και ως υπόνοια μιας έμμεσης κληροδότησης ρητορικών στοιχείων της ελληνικής αρχαιότητας.

¹⁴⁷ Στο δεύτερο μέρος του δεκάτου κεφαλαίου (PG 105, 917C-920C).

¹⁴⁸ H. DELEHAYE, ό.π, σ.152-154. Στις συγκρίσεις αναφέρεται και ο M. VAN UYTFANGHE, «L' Hagiographie: Un genre chretien ou antique tardif?», Byzantinoslavica 53 (1992), σ. 172, επισημαίνοντας ότι δεν πρόκειται για τις λογικές συγκρίσεις των παγανιστικών διηγήσεων.

Παλαιά Διαθήκη, η υπεροχή της οποίας αποτελεί ένδειξη εικονοκλαστικής μόρφωσης του συγγραφέα, σύμφωνα με την Auzéry¹⁴⁹.

Εκτός όμως του συγκεκριμένου τμήματος που θα μπορούσε να επιγραφεί με τον τίτλο «συγκρίσεις», το φαινόμενο αυτό παρατηρείται και μεμονωμένα σε όλο το κείμενο του βίου και μάλιστα συχνότατα. Σε γλωσσικό επίπεδο αποδίδονται είτε με τη χρήση επιθέτων είτε με παρομοιώσεις. Όσον αφορά την προέλευση των συγκρίσεων ποικίλλει και εξαρτάται από τη θετική ή αρνητική σήμανση του προσώπου που χαρακτηρίζει. Ήδη έχουμε αναφέρει τη σύγκριση του Ιωάννη Γραμματικού με τους μάγους "Ιαννή ή Ιαμβρή"¹⁵⁰. Ο αγιογράφος επιδιώκοντας το διπλό σχήμα εγκωμίου -ψόγου χρησιμοποιεί είτε λαϊκές συγκρίσεις¹⁵¹, όπως "βρύξας ως λέων"(PG 105, 884B) για να παρουσιάσει ένα διώκτη αυτοκράτορα, είτε πρόσωπα της Καινής Διαθήκης, όταν συγκρίνει τους Θεόδωρο και Νικόλαο Στουδίτη με τους Παύλο και Τιμόθεο (PG 105, 872 C-D), για να επιτείνει τον έπαινό τους. Ακόμη όμως και σ'αυτές τις συγκρίσεις που συναντά ο αναγνώστης σε όλα τα κεφάλαια του βίου, θετικές ή αρνητικές, υπερτερούν αριθμητικά οι προερχόμενες από την Παλαιά Διαθήκη "τῆς Ἄγαθ ἀμβλώματα" αποκαλούνται οι Σαρακηνοί (PG 105, 865 B), "κατὰ τὸν ζηλωτὴν Φινεές" φέρεται ο Θεόδωρος Στουδίτης (PG 105, 892 B), "ὡς ἄλλη Σουμανίτης" η γυναίκα που παραχώρησε το κτήμα της Φιρμουπόλεως στο Νικόλαο ενώ ο ίδιος "Ἐλισσαῖος" (PG 105, 901 B). Φυσικά, οι συγκρίσεις που παραπέμπουν σε αθλητές ή στρατιώτες, αν και σε κάποια σημεία του κειμένου υποβόσκουν με τη

¹⁴⁹ M.-F. AUZÉRY, «L' analyse littéraire....», ό.π., σ.59

¹⁵⁰ Ανάλογη αναφορά γίνεται στο κεφάλαιο των συγκρίσεων από την M.-F. AUZÉRY, «L' Hagiographie.....», ό.π., σ.77

¹⁵¹ Ανάλογη χρήση των συγκρίσεων παρατηρεί η M.-F.AUZÉRY (ό.π., σ. 71), στο Βίο του αγ. Στεφάνου του Νέου.

χρήση λέξεων όπως αγώνες, άθλοι, πρόμαχοι κ.α., δεν υφίστανται όπως στα αρχαία μαρτύρια¹⁵².

Ο επίλογος δομείται από μια μικρή ρητορική παράγραφο, όπου επαναλαμβάνεται, όπως και στον πρόλογο, η προσπάθεια να φανερωθούν "τὰ ἐν μακρῷ τῷ χρόνῳ, τῆς σιωπῆς τῷ βυθῷ καλυπτόμενα", ως αφιέρωση στη μνήμη του αγίου, της οποίας παραγράφου έπεται η επίκληση -προσευχή¹⁵³. Σ' αυτήν, τα αιτήματα του αγιογράφου προς τον άγιο είναι διαχωρισμένα σ' εκείνα που αιτούνται από τη μοναστική κοινότητα αποκλειστικά αλλά και σε όσα αφορούν επίλυση των προβλημάτων της σύγχρονής του κοινωνίας. Επιβεβαιώνεται έτσι η αρχική μας παρατήρηση για την παρουσία ιστορικών αναφορών μέσα στο κείμενο¹⁵⁴ αλλά και η μαρτυρία κοινωνικών προβλημάτων τόσο στο επίπεδο του αφηγητή όσο και του κοινού στο οποίο απευθύνεται. Εξάλλου, η παρουσία επίκλησης προς τον τιμώμενο άγιο επιβεβαιώνει ότι πρόκειται για ιστορικό πρόσωπο, αφού φανταστικοί άγιοι δε φαίνεται να γίνονται δέκτες τέτοιας επίκλησης, παρατηρεί ο L. Rydèn¹⁵⁵.

Γλώσσα

Ο βίος, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι έργο της πρώτης εικοσαετίας του 10ου αιώνα. Ο χρόνος συγγραφής του συμπίπτει με τη χρονική περίοδο, όπου μια αλλαγή προς όφελος ενός λογιότερου γλωσσικού οργάνου στη λογοτεχνία οδήγησε σ' ένα «Αττικισμό», που κορυφώθηκε με τη μεταφραστική

¹⁵² H. DELEHAYE, ό.π., σ. 153

¹⁵³ Τμήμα του epilόγου και στο πρώτο είδος των εγκωμίων. Πρβλ. ό.π., σ. 145

¹⁵⁴ Όπως παρατηρεί και η E. PATLAGEAN, «Ancienne hagiographie Byzantine et histoire sociale», Annales É.C.S., 1968 [=Structure sociale, famille, chrétienté à Byzance IVe-XIe siècle, London 1985, Variorum Reprints, αρ.V], σ.122, η αγιογραφία από μια πρώτη άποψη φαίνεται να χρησιμοποιεί ιστορικό χρόνο, έστω κι αν δεν το πράττει με ιστοριογραφικά κριτήρια.

¹⁵⁵ L. RYDEN, ό.π., σ. 547

δραστηριότητα του Συμεών¹⁵⁶. Εξάλλου, την εποχή της εικονομαχίας, η οποία αποτελεί κοντινό παρελθόν την εποχή της συγγραφής του βίου, παρατηρείται μία στροφή προς την κλασική παράδοση¹⁵⁷. Άλλοι μελετητές κάνουν λόγο για "υψηλό λογοτεχνικό στύλ"¹⁵⁸. Μάλιστα ο Σ. Ευθυμιάδης αναφερόμενος στους Μεθόδιο και Ιγνάτιο τον Διάκονο, επισημαίνει ότι εισήγαγαν μια νέα λογοτεχνική γλώσσα στην αγιογραφία χρησιμοποιώντας ένα αρχαϊκό είδος Ελληνικών και υιοθετώντας Ομηρικές λέξεις και άπαξ λεγόμενα. Αυτή η περιγραφή θα μπορούσε να υιοθετηθεί και για το γλωσσικό ένδυμα του συγκεκριμένου βίου, το οποίο μαρτυρεί την ελληνομάθεια του συγγραφέα του.

Ο Θ. Δετοράκης, έχει ήδη επισημάνει την παρουσία στο κείμενο λέξεων ή φράσεων προερχόμενων από την αρχαία ελληνική γραμματεία¹⁵⁹. Είναι γεγονός ότι μέσα στο κείμενο συναντάμε λέξεις ή φράσεις ομηρικές όπως "ἔπεα δ' ἐπίσης νιφάδεσσι χειμερίοις" (PG 105, 885C), "ἔφεπε κλονέων (PG 105, 885 D), "πολύτλας" (PG 105, 904 C), "τάλας" (PG 105, 896 C) ή αρχαίες παροιμίες όπως "Λύδιον ἄρμα θέειν" (PG 105, 873 B), «πάντα κάλων ἐκίνουν» (PG 105, 909 B)· επίσης λέξεις ή φράσεις όπως "πυκαζομένης" (PG 105, 865 B) ή "δεινῶς ποτνωμένου καὶ στένοντος" (PG 105, 913 D) παραπέμπουν στους αρχαίους τραγικούς. Άλλες αρχαιοελληνικές εκφράσεις όπως "διὰ βραχέων", "δίκαιον εἶναι", "ἐπὶ ξυροῦ τῶν βαρβάρων", "διὰ τάχους", "τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆ", "νεῶς" εντοπίζονται στο κείμενο μας. Επίσης σε τοπωνύμια ή εθνικά ονόματα αντί της

¹⁵⁶ R. BROWNING, «The language of Byzantine literature», *The Past in Medieval and Modern Greek Culture*, ed. By Speros Vryonis jr. (Byzantina kai Metabyzantina, I) Malibu Calif.: Undena Publications, 1978 [=History, Language and Literacy in the Byzantine World, London 1989, Variorum reprints, αρ. XV] σ.116-119

¹⁵⁷ C. MANGO, «The availability of books», *Byzantine Books and Bookmen*, Dumbarton Oaks Colloquium, Washington 1975, σ. 45 και P. LEMERLE, *Ουμανισμός*, σ.128

¹⁵⁸ I. ŠEVČENKO, «Levels of style in Byzantine prose», *JÖB* 31/1 (1981), σ.301-3 και ST.

EYTHYMIADIS, *ό.π.*, σ. 65

¹⁵⁹ Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, *Άγιοι*, σ. 231-2. Πρβλ. επίσης TH. NISSEN, «Textkritisches zur vita der Nikolaus Studites», *BNJ* 14 (1938), σ.331-2

σύγχρονης του βίου ονομασίας χρησιμοποιείται η αρχαιοελληνική Βυζάντιο αντί Κων/πολη, Σκύθες αντί Βούλγαροι κ.α.

Εκτός των προαναφερομένων αξιοσημείωτος είναι ο τρόπος που αποδίδονται οι αναρρήσεις νέων αυτοκρατόρων αλλά και ο θάνατος "αγίων ανθρώπων", όπως "τὰ τῆς βασιλείας σκῆπτρα διέποντος, "τὰ τῶν Ρωμαίων σκῆπτρα δραξάμενος ἢ μεταχειρίζεται", "πρὸς Κύριον ἐκδημήσαντος", "πρὸς τὴν ἐκεῖθεν λῆξιν μεταναστεύσαντος", "ἀγίοις ἀγγέλοις τὴν ψυχὴν ἐναπέθετο". Όλες αυτές οι φράσεις συνάδουν με όσες χρησιμοποιεί ο Συμεών Μεταφραστής¹⁶⁰ μισό αιώνα περίπου αργότερα, για να διαμορφώσει επί το κλασσικότερον φράσεις όπως "βασιλεύοντος Τραϊανού" ἢ "ἀποδιδόναι τὴν ψυχὴν".

Επιπλέον τα ρητορικά σχήματα, οι μεταφορές, τα λογοπαίγνια, οι επεξηγηματικές παραπομπές, η χρήση δοτικής, ευκτικής, παρακειμένου, που χρησιμοποιούνται στη συγγραφή του κειμένου αποτελούν στοιχεία τα οποία συνηγορούν ώστε να θεωρηθεί το κείμενο μας αντιπροσωπευτικό της τάσης που παρατηρείται πριν το μεταφραστικό έργο του Συμεών¹⁶¹. Προς αυτή την κατεύθυνση συνηγορεί επίσης έρευνα επί μεταφραστικών κειμένων, όπου εντοπίζεται συμπύκνωση του ευθέος λόγου, τάση περιγραφής αλλά και εισαγωγικές φράσεις με επεξηγηματικά πατερικά ἢ βιβλικά χωρία¹⁶², στοιχεία που επίσης εντοπίζονται στον βίο του Νικολάου. Ο συγγραφέας του προτιμά τη χρήση του γ' προσώπου με ελάχιστες εξαιρέσεις, όπου χρησιμοποιεί α'

¹⁶⁰ R. BROWNING, ό.π., σ. 119

¹⁶¹ H. HUNGER, «The Reconstruction and Conception of the Past in Literature», The 17th International Byzantine Congress. Major Papers. Dumbarton Oaks / Georgetown University, D.C. August 3-8 Washington 1986, New York 1986, σ.512

¹⁶² EL. SCHIFFER, «Metaphrastic Lives and Earlier metaphrâseis of Saints' Lives», *Metaphrasis. Redactions and Audiences in Middle Byzantine Hagiography*, ed. Chr. Hogel, The Research Council of Norway 1996, σ.40-41

πρόσωπο ενικού ή πληθυντικού¹⁶³ (όταν μιλά για την Κρήτη, στην περίπτωση που αναφέρεται στον Ανατόλιο, στο Σωφρόνιο καθώς και στην επίκληση - προσευχή του επιλόγου). Χρησιμοποιεί ευθύ λόγο μόνο όταν θέλει να δώσει έμφαση και στην περίπτωση της ψυχωφελούς διηγήσεως, ενώ το κείμενο βρίσκεται επεξηγηματικών, κυρίως βιβλικών, χωρίων και σχημάτων λόγου με κυρίαρχα την παρήχηση, τις παρομοιώσεις και τα λογοπαίγνια.

Εντυπωσιακή είναι επίσης η προσπάθεια του συγγραφέα να πετύχει ένα είδος φραστικού ρυθμού¹⁶⁴, τονίζοντας, σχεδόν χωρίς εξαιρέσεις, στην προπαραλήγουσα την τελευταία λέξη κάθε πρότασης.

Αν λοιπόν τοποθετήσουμε χρονικά το κείμενο λίγο πριν την εποχή που η κλασικίζουσα τάση κορυφώνεται με το μηνολόγιο του Συμεών, θα μπορούσαμε λαμβάνοντας υπόψη το γλωσσικό του επίπεδο να θεωρήσουμε το βίο του Νικολάου ως ένα από τα πιο άρτια προμεταφραστικά δείγματα της τάσης αυτής¹⁶⁵.

¹⁶³ Για τη χρήση και λειτουργία των προσώπων του ρήματος στο λόγο διαφωτιστική είναι η ανάλυση για το βίο του Στεφάνου του Νέου που επιχειρείται από την Μ.-F. AUZEPY, ό.π., σ. 10-15

¹⁶⁴ Πρβλ. Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ, Άγιοι, σ. 231 και ΤΗ. NISSEN, ό.π., σ. 91

¹⁶⁵ Δεν είναι εξάλλου τυχαίο ότι ο Α. EHRHARD, (Überlieferung III, σ.71) έχει εντάξει το χειρόγραφο του βίου σ' ένα "διευρυμένο", όπως το χαρακτηρίζει, μεταφραστικό μηνολόγιο ενώ δεν πρόκειται για μετάφραση.

ΜΕΡΟΣ Β'

Η ΨΥΧΩΦΕΛΗΣ ΔΙΗΤΗΣΗ

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ – ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ

Πολλές διηγήσεις, όχι μόνο αγιολογικού αλλά και ιστορικού περιεχομένου, δημιουργήθηκαν μετά την μάχη του 811¹, όπου ο Νικηφόρος Α΄ αντιμετώπισε ανεπιτυχώς τον Κρούμο και οδήγησε σε όλεθρο τα βυζαντινά στρατεύματα.

Πριν όμως προχωρήσουμε πρέπει σύντομα να αναφερθούμε στην ορολογία που χρησιμοποιείται για να δηλωθεί αυτό το λογοτεχνικό είδος. Συναντάμε μια ποικίλη ονοματολογία όπως ψυχωφελής ιστορία, μύθος, legend, tale, narration κ.α.² Εμείς θα επιμείνουμε στον όρο ψυχωφελής διήγηση, που έχουμε ως τώρα υιοθετήσει, ο οποίος αποδίδει τόσο το φανταστικό³ όσο και το πραγματικό στοιχείο, ακόμα κι όταν αυτό αποτελεί απλώς ένα σημείο αναφοράς ή ένα ιστορικό πλαίσιο.

Μία από τις διηγήσεις που σχετίζονται με τη μάχη του 811 είναι και αυτή που εντάσσεται στο βίο του Νικολάου Στουδίτου, όπου κεντρικό μοτίβο αποτελεί η θαυματουργική διάσωση ενός ατόμου (BHG 1317 h). Μια παραλλαγή της διήγησης αυτής, που έχουμε ήδη αναφέρει, σώζεται σε 6 χειρόγραφα και παραδίδεται ως συναξάριο του Αγ. Νικολάου του από στρατιωτών μοναχού (BHG 2311), του οποίου η μνήμη εορτάζεται την 24^η Δεκεμβρίου⁴. Εδώ, δηλαδή, ο διασωθείς δεν είναι ο ανώνυμος ερημίτης της Ατρώας, όπως στο βίο του Νικολάου Στουδίτου, αλλά ο

¹ J. WORTLEY, «Legends of the Byzantine disaster of 811», *Byzantion* 50 (1980), σ.533-562.

² H. DELEHAYE, *Les Legends Hagiographiques Bruxelles 1955*⁴ [=Subsidia Hagiographica 18], σ.1-11.

³ Οι ήρωες των διηγήσεων αυτών δεν είναι πάντα φανταστικοί, όπως αναφέρει ο F. HALKIN «L' hagiographie Byzantine au service de l' histoire», *Thirteenth International Congress of Byzantine Studies*, Oxford 1966, σ.346.

⁴ Πρβλ. *Synax. Eccl. CP*, σ. 341-344, ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, Συναξαριστής, Τ.Α΄, σ.335-6 και Κ. ΔΟΥΚΑΚΗΣ, Συναξαριστής, Τ. ΙΒ΄, σ. 536-538. Διαφορετικές γλωσσικές μορφές του ίδιου συναξαρίου, επίσης, που παραδίδονται σε διαφορετικής προέλευσης και χρονολογίας χειρόγραφα, παρουσιάζει και ο L. GLUGNET, «Histoire de saint Nicolas, soldat et moine», *ROC* 7 (1902), σ.319-333.

στρατιώτης Νικόλαος που μετά τη διάσωσή του έγινε μοναχός^{4α}. Η εντασσόμενη στο βίο του Νικολάου Στουδίτου διήγηση μεταφέρεται ως μαρτυρία του ηλικιωμένου ήρωά της στο περιβάλλον των Στουδίου μέσω κάποιου μαθητή του πρώτου, ονομαζόμενου Κυπριανού, σύμφωνα με τον αγιογράφο. Αντιθέτως στην παραλλαγή της δεν τίθεται ζήτημα προέλευσής της εφόσον αποτελεί αυτόνομο κείμενο αναφερόμενο σε επώνυμο άγιο. Ωστόσο η ύπαρξη δύο διηγήσεων που κατά διαφορετικό τρόπο συνδέονται με κάποιον Αγ. Νικόλαο και ταυτόχρονα η αναφορά του Κυπριανού στη μια εκ των δύο δημιούργησε την εξής σύγχυση: Τόσο ο Α. Ehrhard όσο και ο F. Halkin απέδωσαν τη διήγηση σε κάποιο Κυπριανό, μαθητή του Αγ. Νικολάου Μύρων (BHG 1360m) ή του ομώνυμου ηγουμένου της Μονής Ωραίας Πηγής (BHG 2313)⁵.

Η σύγχυση αυτή αποκαταστάθηκε από τον ίδιο τον Halkin⁶, όταν αποδέσμευσε τη διήγηση τόσο από τον επίσκοπο Μύρων όσο και από τον ομώνυμο ηγούμενο της Μονής Ωραίας Πηγής⁷ στη Βιθυνία και τη συνέδεσε με τον Νικόλαο Στουδίτη. Αναφέρει δε ότι η σχεδόν όμοια διήγηση του Νικολάου του από στρατιωτών μοναχού δημιουργήθηκε ίσως από σύγχυση με τον Νικόλαο Στουδίτη, στου οποίου το βίο διασώζεται η διήγησή μας, γεγονός πολύ πιθανό, αν λάβουμε υπόψη ότι οι ψευδεπίγραφοι άγιοι αποτελούν ένα υπαρκτό πρόβλημα της αγιολογίας⁸. Επίσης μια τέτοια εκδοχή δικαιολογείται από την μεγάλη διάδοση αυτής της παραλλαγής αφού,

^{4α} Υπάρχουν και άλλες διαφορές μεταξύ των δύο κειμένων σε αφηγηματικό επίπεδο. Η πλούσια κυρία, που φιλοξενεί τον νεαρό σχολάριο, στην παραλλαγή παρουσιάζεται ως η κόρη του πανδοχέως, όπου διανυκτερεύει ο στρατιώτης Νικόλαος αλλά δεν τον καταδιώκει μετά την φυγή του, όπως στη διήγησή μας. Επίσης το όραμα της λευκοφορεμένης μορφής στην παραλλαγή δεν είναι παρά ένα όνειρο.

⁵ Α. EHRHARD, *Überlieferung.....*, τ.1 (1937), σ. 226 υπ.1 και F. HALKIN, BHG 1360m, BHG 2313 απ' όπου παραπέμπει στην εν λόγω διήγηση (BHG 1317h). Στην ίδια διήγηση επίσης παραπέμπει και από το συναξάριο του Αγ. Νικολάου του από στρατιωτών μοναχού (BHG 2311). Πρβλ. επίσης Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Άγιοι, σ.229-230 υπ.6 και Α. ΚΟΜΙΝΗ «Απηχήσεις Βυζαντινοβουλγαρικών συγκρούσεων εις αγιολογικά κείμενα», ΕΕΒΣ ΛΕ'(1966-1967), σ. 218 υπ.5

⁶ F. HALKIN, «Lequel des Saints Nicolas?», *Anal. Boll.* 85 (1967), σ.58

⁷ Πρόκειται για άλλο ομώνυμο Στουδίτη (1035-45) που συνδέεται με την ίδρυση της Μονής Ωραίας Πηγής από την R. MORRIS, *Monks and Laymen in Byzantium*, 843-1118, Cambridge 1995, σ.35.

⁸ H. DELEHAYE, *Sanctus*, Bruxelles 1927, [=Subsidia Hagiographica 17], σ.208-232.

όπως μας διαφωτίζει ο L. Glugnet⁹, σώζεται σε χειρόγραφα του Αγ. Όρους, των Ιεροσολύμων, του Βερολίνου καθώς και σε Συναξαριστή της Βενετίας. Επιπλέον αναφέρει ότι συμπεριελήφθη σε μηνολόγιο της Ρωσικής Εκκλησίας, όπου ο άγιος δηλώνεται σλαβικής καταγωγής. Ωστόσο και ο Α. Κομίνης¹⁰ τονίζει τη μικρότερη διάδοση της διήγησης που μας ενδιαφέρει, συγκρινόμενης με την παραλλαγή της και στους δύο τύπους χειρογράφων. Αυτό θα μπορούσε να συσχετιστεί με τη λογιότερη γλωσσική μορφή της που περιορίζει και το κοινό της, θέμα που θα εξετάσουμε σε επόμενο κεφάλαιο.

Το ερώτημα όμως που γεννάται αφορά την αρχική μορφή αυτής της διήγησης. Φυσικά, όπως ο Α. Κομίνης¹¹ επισημαίνει, η πρώτη μορφή των σχετικών με τη μάχη του 811 διηγήσεων ήταν η προφορική, η οποία μάλιστα δεν πρέπει να απέχει πολλά έτη από το εν λόγω γεγονός. Σύμφωνα με τον ίδιο μελετητή αλλά και έχοντας υπόψη το ακμάζον βιβλιογραφικό εργαστήριο των Στουδίου, η πρώτη γραπτή της διατύπωση συντελέστηκε στο περιβάλλον αυτής της μονής, είτε για να ενταχθεί στο βίο είτε για να υπάρξει αυτόνομα και να ενταχθεί εν συνεχεία. Ωστόσο η γλωσσική συγγένεια τμημάτων της έντεχνης μορφής με την παραλλαγή της¹², όπως τα «έφελκομένην τῆς μίξεως», «εἰς πέταυρον ἄδου», «μικρὸν ἀναχωρήσασα», οδηγεί ή σ' ένα κοινό πρόγονο¹³ ή στην άποψη ότι η έντεχνη μορφή αποτελεί την πρώτη γραπτή διατύπωση της διήγησης.

⁹ L. GLUGNET, ό.π., σ.321-2

¹⁰ Α. ΚΟΜΙΝΗΣ, ό.π., σ. 218

¹¹ Α. ΚΟΜΙΝΗΣ, ό.π., σ.219

¹² Πρόκειται για την παραλλαγή όπως την παραδίδει το Synax. Eccl. CP, τα ιεροσολυμιτικά χειρόγραφα του Π. Τάφου, 675 του 13^{ου} αι. και 66 του 15^{ου} αι. καθώς και ο Συναξαριστής της Βενετίας του 1819 (Πρβλ. L. GLUGNET, ό.π. σ.323 και 328), όπου βρίσκουμε τις ίδιες φράσεις ή ελαφρώς παραλλαγμένες όπως «πρὸς αἰσχρὰν μίξιν ἐφελκομένην» (ιεροσολυμιτικά χειρόγραφα του Π. Τάφου 675 και 66 Synax Eccl. CP), «εἰς ἄδου πέταυρον» (ιεροσολυμιτικά χειρόγραφα, Synax Eccl. CP) ή «εἰς τὸ / τοῦ ἄδου(τὸ)πέταυρον» (Συναξαριστής Βενετίας, 1819), «μικρὸν ἀνεχώρησε» (ιεροσολυμιτικά χειρόγραφα, Synax. Eccl. CP) ή «ἀνεχώρησε...πρὸς ὀλίγον» (Συναξαριστής Βενετίας, 1819).

¹³ Οι περισσότεροι συγγραφείς δεν είναι legends - makers αλλά legends - mongers που αντλούν από ένα προϋπάρχον υλικό παρατηρεί ο J. WORTLEY, ό.π., σ. 534

Λαμβανομένου υπόψιν ότι τα χειρόγραφα της έντεχνης μορφής είναι πρωϊμότερα εκείνων της παραλλαγής της¹⁴, με αρχαιότερο όλων εκείνο που την παραδίδει ενταγμένη στο βίο του Νικολάου (Parisinus gr. 1452, Xs.), μπορούμε να εικάσουμε ότι την πρώτη έντεχνη μορφή της η διήγηση την οφείλει στην πρόθεση του αγιογράφου να την εναρμονίσει με το λόγιο γλωσσικό ένδυμα του βίου, όπου την ενέταξε. Βεβαίως αυτό ισχύει με την προϋπόθεση ότι δεν έχει μείνει άγνωστος ή καταστραμμένος κάποιος πρωϊμότερος μάρτυρας της.

Δεδομένων των παραπάνω, συνάγεται ότι εν συνεχεία αποκόπτεται από το κείμενο του βίου προκειμένου να ενταχθεί σε συλλογές ψυχοφελών κειμένων, γεγονός που καταγράφεται από την παρουσία της στους κώδικες της Πάτμου (Πατμιακός 17, XI αι.) και της Οξφόρδης (New College 82, XI-XII s.) ενώ αργότερα παραδίδεται στους προαναφερόμενους νεώτερους κώδικες παραλλαγμένη σε αφηγηματικό επίπεδο καθώς και σε γλωσσικό, με μια διαβάθμιση από την λιγότερο λόγια ως τη δημώδη μορφή.

Προς την κατεύθυνση της άποψης που διατυπώθηκε συνηγορούν:

α) Η εποχή της συγγραφής του βίου του Νικολάου, άρα και της πρώτης έντεχνης μορφής της διήγησης (α' τέταρτο του 10^{ου} αιώνα), συμπίπτει με την εποχή, όπου παρατηρείται η τάση συγγραφής κειμένων υψηλού λογοτεχνικού ύφους, τάση η οποία ξεκινά στον 9^ο αιώνα και κορυφώνεται με το έργο του Συμεών Μεταφραστού στο δεύτερο μισό του 10^{ου} αιώνα.

¹⁴ Εκτός των χρονολογημένων χειρογράφων που παραδίδει ο L. Glugnet στο Synax Eccl. CP η παραλλαγή παραδίδεται από την κατηγορία κειμένων M, η οποία είναι από τις νεώτερες αλλά και πιο πλούσιες. Συγκεκριμένα η εν λόγω παραλλαγή παραδίδεται από τον κώδικα Mb=Codex bibliothecae Universitatis Basillensis, A, III. 16, 15^{ου} αι. και τον Mn=Μηναία Βενετίας. Πρβλ. Synax Eccl. CP, XL. Για την ομάδα κειμένων M γενικότερα Πρβλ. A. LUZZI, «Note sulla recensione del Sinassario di Constantinopoli patrocinata da Constantino VII Porfirogenito», RSBN, 26 (1989), σ. 171, υπ. 102 και F. HALKIN, «Un nouveau synaxaire byzantin: le ms Gr lit d. 6 de la Bibliotheque Bodleienne à Oxford», Annuaire de l' Institut de philologie et d' histoire orientales et slaves 10 (1950) (=Melanges H. Gregoire, II) σ.308 [=F. HALKIN, Recherches et Documents d' Hagiographie Byzantine, Bruxelles 1971 (=Subsidia Hagiographica 51) σ. 14-35] και R. AIGRAIN, L' Hagiographie. Ses Sources. Ses Methodes, Son Histoire, Bruxelles 1955 σ.77, Reproduction par R. Godding [=Subsidia Hagiographica 80], Bruxelles 2000, σ.77-78.

β) Η άποψη του Η. Grégoire¹⁵ ο οποίος κάνει λόγο για μια παράξενη λογοτεχνική μέθοδο της Στουδίου να εντάσσει στους βίους ψυχοφελείς διηγήσεις, μιλώντας μάλιστα για «σχολή» διδακτικής παρέμβασης.

γ) Ο Στ. Ευθυμιάδης¹⁶ επισημαίνει ότι ένα αιώνα πριν από τον Παύλο Μονεμβασίας¹⁷, με τον οποίο αναβιώνει στο τέλος του 10^{ου} αιώνα το ακμάζον είδος της ύστερης Αρχαιότητας, οι ψυχοφελείς ιστορίες, η μονή των Στουδίου εντάσσει δύο τέτοια κείμενα στους δύο βίους των Νικολάου του Στουδίτου και Βλασίου του εξ Αμορίου.

δ) Ο J. Wortley επίσης αναφέρεται σε «detached legends» που ενσωματώθηκαν σε βίους ή σε χρονικά και αργότερα περιελήφθησαν σε συλλογές ψυχοφελών διηγήσεων¹⁸. Μάλιστα επισημαίνει την περίπτωση τέτοιων διηγήσεων αποσπασμένων από ένα βίο, που παρουσιάζονται είτε με άλλο όνομα είτε σαν ανώνυμη περίπτωση για να δηλωθεί ένα ηθικό μήνυμα, δίνοντας ως παράδειγμα την διήγηση του Νικολάου του στρατιώτου και μοναχού, που αποσπάστηκε από το παλαιότερο κείμενο του βίου του Νικολάου του Στουδίτου¹⁹ και διαφοροποιήθηκε. Οπωσδήποτε θεωρεί πιθανότερη ως πρώτη γραπτή μορφή της διήγησης αυτή του βίου, αφού άλλωστε εδώ διασώζεται και η διαδρομή της προφορικής της παράδοσης²⁰, όσο κι αν

¹⁵ H. GREGOIRE, «La vie de Saint Blaise d' Amorium», Byzantion VI (1929), σ. 411-413

¹⁶ S. EFTHYMIADIS, «The Byzantine Hagiographer and his Audience in the 9th and 10th Centuries», Metaphrasis. Redaction and Audiences in Middle Byzantine Hagiography, ed. By Chr. Hogel, The Research Council of Norway 1996, σ. 61-62.

¹⁷ J. WORTLEY, «Paul of Monembasia and his Stories», ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ. Essays presented to Joan Hussey for her 80th birthday London 1988, σ.303-315, και του ΙΔΙΟΥ, Les récits édifiants de Paul évêque de Monabasié, et d' autres auteurs, Paris 1987.

¹⁸ J. WORTLEY, «Legends...», ό.π., σ.536-537 και υπ. 4

¹⁹ Ό.π., σ. 537-538 υπ.6 και σ.550-551

²⁰ J. WORTLEY, ό.π., σ. 551

αυτό αποτελεί ταυτόχρονα τη γνωστή λειτουργία του καλά πληροφορημένου μάρτυρα, πίσω από τον οποίο κρύβεται ο αγιογράφος²¹.

Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο συγγραφέας του βίου αντλώντας από ένα προϋπάρχον υλικό²², προφορικό ή γραπτό, διαμορφώνει την έντεχνη μορφή της ψυχωφελούς διήγησης, την οποία εντάσσει στο βίο του Νικολάου. Από το κείμενο αυτό λίγο αργότερα αποκόπτεται και εντάσσεται σε συλλογές άλλων ψυχωφελών διηγήσεων ή πατερικών κειμένων, όπως, μας παραδίδεται στα 2 χειρόγραφα της Πάτμου και της Οξφόρδης. Εν συνεχεία, όμως, τότε ακριβώς δεν γνωρίζουμε, μια μη έντεχνη παραλλαγή της με μεγαλύτερη διάδοση, λόγω ίσως της απλούστερης γλωσσικής μορφής της, διαμορφώνει το συναξάριο του Αγ. Νικολάου του από στρατιωτών μοναχού, ο οποίος αντλεί πιθανώς το όνομά του από τον ομώνυμο άγιο, στου οποίου τον βίο είχε ενταχθεί αρχικά η διήγηση.

²¹ H. DELEHAYE, *Les Passions des Martyres et les genres litteraires*, Bruxelles 1966² =[Subsidia Hagiographica, 13B], σ.182

²² Αυτό το προϋπάρχον υλικό δικαιολογεί ίσως την χρονολόγηση του Συναξαρίου του Νικολάου του στρατιώτου και μοναχού με κάποια επιφύλαξη στον 9^ο αι. από τους A. BRYER – J. HALDON, *Byzantium in the Iconoclast era (ca 680-850): The Sources: An Annotated Survey*. Birmingham 2001 [=Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs, vol. 7], σ. 223.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΔΟΜΗ

Στο ομώνυμο κεφάλαιο για τον βίο του Νικολάου του Στουδίτου, έχουμε ήδη αναφέρει ότι η ψυχοφελής διήγηση εγκιβωτίζεται μέσα στον αφηγηματικό του χρόνο μεταφέροντας τους δέκτες του κειμένου σε προγενέστερο χρονικό πλαίσιο. Παρά την μεγάλη σε έκταση παρέκβαση, η ομαλή μετάβαση από την αφηγηματική ροή του βίου στη διήγηση οφείλεται στον έντεχνο τρόπο με τον οποίο ο αγιογράφος αναφερόμενος στο Νικηφόρο Α΄, εντάσσει την διήγηση που έχει ως φόντο την τελική του μάχη με τον Κρούμο. Αυτή η μάχη όμως δεν αποτελεί τον κεντρικό πυρήνα της αλλά απλώς ένα σημείο αναφοράς, που εξυπηρετεί βεβαίως κάποιους στόχους του Στουδίτη αγιογράφου, τους οποίους θα αναλύσουμε σε επόμενο κεφάλαιο. Εξάλλου, όπως επισημαίνει ο Α. Κομίνης, στα αγιολογικά κείμενα που απηχούν τα γεγονότα του 811, το κέντρο βάρους μετατοπίζεται στην δια θείας επεμβάσεως διάσωση νέων ευσεβών στρατιωτών²³.

Αυτός ακριβώς είναι και ο πυρήνας της διήγησής μας, η ιστορία δηλαδή ενός νεαρού σχολαρίου ο οποίος ανταμοιβόμενος για την ηθική του, σώζεται θαυματουργικά και εν συνεχεία αποφασίζει να καρεί μοναχός.

Ο αγιογράφος φροντίζει στην πρώτη παράγραφο του κεφαλαίου της διήγησης (PG 105, Κεφ. IV, 893A) να γνωστοποιήσει ότι με αφορμή την αναφορά περί Νικηφόρου Α΄ έκρινε ψυχοφελές να προσθέσει την διήγηση, αφού μάλιστα έλαβε ανάλογη εντολή από τον ηγούμενό του, Ανατόλιο²⁴. Παραδίδει επίσης την διαδρομή της προφορικής της παράδοσης αναφερόμενος στον μαθητή του Νικολάου,

²³ Α. ΚΟΜΙΝΗ, «Απηγήσεις Βυζαντινοβουλγαρικών συγκρούσεων εις αγιολογικά κείμενα», ΕΕΒΣ ΛΕ΄ (1966-1967), σ.216

²⁴ Ίσως εντάχθηκε και καθ' υπαγόρευσή του, όπως υποστηρίζει ο Η. GREGOIRE, «La vie de Saint Blaise d' Amorium», Byzantion VI (1929), σ.411-414

Κυπριανό, που την μετέφερε στο περιβάλλον των Στουδίου, ως αυτήκοος μάρτυράς της, εξασφαλίζοντας έτσι το μεγαλύτερο δυνατό βαθμό αξιοπιστίας με τη γνωστή λειτουργία του καλά πληροφορημένου μάρτυρα πίσω από τον οποίο ενίοτε κρύβεται ο αγιογράφος²⁵. Ο στόχος της ψυχικής ωφέλειας²⁶ τονίζεται τόσο στον πρόλογο της διήγησης, όταν αναφέρεται ότι ο ερημίτης της Ατρώας διηγήθηκε το προσωπικό του βίωμα στον Κυπριανό προκειμένου να κοινοποιήσει σε όλους «δι' αὐτοῦ τὴν ὠφέλειαν», όσο και στην τελευταία μεταβατική παράγραφο (PG 105, 897 D), όταν ο συγγραφέας με απολογητικό τόνο δικαιολογεί τη μεγάλη αυτή παρέκβαση για να επιστρέψει στην αφηγηματική ροή του βίου²⁷.

Στο σημείο αυτό και εφόσον η παρέκβαση αυτή πρωτίστως και επίσημα, τουλάχιστον, έχει ψυχοφελή στόχο, δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε στη «σχολή» διδακτικής παρέκβασης για την οποία κάνει λόγο ο H. Grégoire²⁸, αναφερόμενος στη μονή των Στουδίου. Πιο συγκεκριμένα διατυπώνει την άποψη μιας παράξενης λογοτεχνικής μεθόδου που εκδηλώνεται με την ένταξη ψυχοφελών διηγήσεων μέσα στα κείμενα δύο σπουδαίων βίων της ίδιας εποχής, των αγίων Βλασίου του εξ Αμορίου και Νικολάου του Στουδίτου. Τόσο η μετάβαση από τη ροή του κυρίως κειμένου στη διήγηση όσο και η επαναφορά επιτυγχάνονται με όμοιο τρόπο και στις δύο περιπτώσεις. Ωστόσο ο Grégoire παραπέμπει σε ανάλογη τεχνική στην περίπτωση του Μαρτυρίου του Μιχαήλ του Σαββαΐτου που εντάσσεται στο βίο του

²⁵ H. DELEHAYE, *Les Passions des Martyres et les genres litteraires*, Bruxelles 1966² [=Subsidia Hagiographica 13B], σ.182. Εξάλλου η παρουσίαση του μαθητή ενός αγίου ως μάρτυρα αποτελεί κοινό τόπο του αγιολογικού είδους. Πρβλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Les Légendes Hagiographiques*, Bruxelles 1955³ (réimpression anastatique 1973), σ.67. Ωστόσο εδώ η διαδρομή της προφορικής της παράδοσης μαρτυρείται με σαφήνεια: γέρων ερημίτης, Κυπριανός, Νικόλαος Στουδίτης, Ανατόλιος, αγιογράφος, όπως την επισημαίνουν η G. DA COSTA – LOUILLET, «Saints de Constantinople au VIIIe IXe et Xe siècles», *Byzantion* 25-27 (1955-1957), σ.801 και ο J. WORTLEY, «Legends of the Byzantine disaster of 811», *Byzantion* 50 (1980), σ.551

²⁶ Ο στόχος αυτός είναι απαραίτητος για ένα αγιολογικό κείμενο, όπως υποστηρίζει ο H. DELEHAYE, *Les Légendes Hagiographiques*, Bruxelles 1955, σ.2

²⁷ Το θέμα αυτό έχει αναλυτικά παρουσιαστεί στην λογοτεχνική δομή του βίου.

²⁸ H. GREGOIRE, *ό.π.*, σ.411-414

Θεοδώρου Εδέσσης (BHG 1744)²⁹. Άρα πρόκειται σίγουρα για μια λογοτεχνική φόρμα χρησιμοποιούμενη σε τέτοιου είδους παρεκβάσεις.

Όλα τα προαναφερόμενα σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η μονή αυτή υπήρξε ένα μοναστικό κέντρο, όπου ο ζήλος για χριστιανική διαπαιδαγώγηση και ανάδειξη του μοναστικού ιδεώδους ήταν πολύ μεγάλος και καλλιεργήθηκε ακόμα περισσότερο υπό το κράτος της εικονομαχικής διαμάχης αλλά και την αμέσως επόμενη περίοδο, δικαιολογούν απολύτως την άποψη του Η. Grégoire, η οποία άλλωστε προσυπογράφεται και από νεώτερο μελετητή³⁰, που επιπλέον επισημαίνει την τάση της εποχής για συντομότερα και ελαφρότερα κείμενα.

Ας δούμε όμως πως κεντά τον καμβά της ψυχωφελούς διήγησης ο Στουδίτης αγιογράφος. Κυρίαρχο μοτίβο είναι εκείνο του στρατιώτη που μετά τη θαυματουργική του διάσωση αποφασίζει να καρεί μοναχός. Το φαινόμενο της προσφυγής σε μοναστήρι νέων στρατιωτών μετά τη σωτηρία τους από μεγάλους κινδύνους δεν είναι μεμονωμένο, όπως υποστηρίζει ο Α. Κομίνης³¹, και είναι φυσικό αφού την εποχή αυτή ο μοναχός αποτελεί κοινωνικό ιδανικό σε αντίθεση με τον στρατιωτικό που κερδίζει την κοινωνική καταξίωση στους επόμενους αιώνες³². Για να επιτευχθεί όμως πλήρως ο στόχος αυτού του μοτίβου, είναι αναγκαίο να δοθεί ο λόγος για τον οποίο σώζεται μεμονωμένα ένας στρατιώτης, όταν μάλιστα ο ίδιος ο χριστιανός αυτοκράτορας βρίσκει φρικτό τέλος.

²⁹ Πρβλ. P. PEETERS, «La Passion de S. Michel le Sabaite», An Boll 48 (1930), σ.84.

³⁰ S. EFTHYMIADIS, «The Byzantine Hagiographer and his Audience in the 9th and 10th Centuries», Metaphrasis. Redactions and Audiences in Middle Byzantine Hagiography, ed. Christian Hogel, The Research Council of Norway 1996, σ.62.

³¹ Α. ΚΟΜΙΝΗΣ, ό.π., σ.217

³² Α. ΚΑΖΗΔΑΝ, «Ο τέλειος μοναχός ή ο τέλειος πολεμιστής; Ο συγκερασμός των κοινωνικών ιδανικών στο Βυζάντιο», Δωδώνη 15/1 (1986), σ.215. Για το θέμα αυτό επίσης Πρβλ. Ι. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Η αγιότητα και ο στρατός κατά τη βυζαντινή εποχή», Γ' Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου, Ρέθυμνο 2002, σ.40

Σ' αυτό το σημείο υπεισέρχεται ένα άλλο μοτίβο που αποτελεί κοινό τόπο πολλών αγιολογικών κειμένων. Πρόκειται για το μοτίβο του «νέου Ιωσήφ»³³, του άνδρα δηλαδή που αποτελεί το αντικείμενο του πόθου μιας γυναίκας ισχυρής και δοκιμάζει την εκδίκησή της όταν αρνείται να ανταποκριθεί στις επιθυμίες της. Είναι βεβαίως εμφανές το βιβλικό του υπόστρωμα³⁴, το οποίο προσαρμόζεται στις ανάγκες της διήγησης προκειμένου να αναδείξει το ηθικό ανάστημα και την χριστιανική αρετή του νεαρού σχολαρίου, εξαιτίας των οποίων σώζεται. Αξιοσημείωτο είναι ότι η γυναικεία πρόκληση προς το νεαρό σχολάριο επαναλαμβάνεται τρεις φορές, όπως ισάριθμες είναι και οι αρνητικές του απαντήσεις και αυτό φυσικά σχετίζεται με την σημασία του αριθμού στην Παλαιά αλλά και στην Καινή Διαθήκη. Αυτή η ιστορία του «νέου Ιωσήφ», αν και στην συγκεκριμένη περίπτωση αντλείται από τη Βίβλο, αποτελεί συνέχεια των γνωστών μυθολογικών ιστοριών της αρχαίας Ελλάδος, με γνωστότερη εκείνη της Φαίδρας και του Ιππόλυτου. Είναι φανερό λοιπόν ότι πρόκειται για θέμα ιδιαίτερος δημοφιλές σε διάφορες εποχές³⁵.

Προβάλλοντας όμως ο αγιογράφος τον λόγο διάσωσης του νεαρού σχολαρίου έμμεσα γίνεται και πάλι φανερό το διττό σχήμα εγκωμίου - ψόγου, που θίξαμε στο κεφάλαιο της λογοτεχνικής δομής του βίου: μέσα από το ηθικό ανάστημα και τη διάσωσή του άσημου στρατιώτη προβάλλεται η αντίθεση με τον θάνατο ενός αυτοκράτορα, ο οποίος τιμωρείται για την ασέβειά του, σύμφωνα πάντα με τους

³³ A. KAZHDAN, «Byzantine Hagiography and Sex in the Fifth to Twelfth Centuries», DOP 44 (1990), σ.138-139. Αυτό το μοτίβο παρουσιάζει ο Kazhdan σε διάφορες εκδοχές μία από τις οποίες είναι και η παραλλαγή της διήγησής μας (BHG 2311). Ωστόσο αναφέρεται και στο μαρτύριο του Μιχαήλ του Σαββαΐτου που προαναφέρθηκε για ένταξή του στο βίο του Θεοδώρου Εδέσσης.

³⁴ Γένεσις, ΛΘ', 7-18

³⁵ Τη δημοτικότητα των ερωτικών ιστοριών στο Βυζάντιο επισημαίνει ο A. KAZHDAN, ό.π., σ.131. Το ίδιο μοτίβο όμως σε αγιολογικά κείμενα επισημαίνουν οι F. HALKIN, «Histoire edificante de Philothée injustement accusé par une femme et miraculeusement sauvé», JÖB 37 (1987), σ. 31-37 και A. POPOVIĆ, «The motif of Phaedra and Hippolytus in the life of Stefan Dečanski by Gregory Camblack», Zbornik Radova Byzantologog Instituta 37, (Beograd 1998), 210-212. Γενικότερα όμως ο ερωτικός πειρασμός αποτελεί σύνθηρες μοτίβο της αγιολογίας. Πρβλ. A-J. FESTUGIERE, *Histoire Monachorum in Aegypto*, Bruxelles 1971, [=Subsidia Hagiographica 53] σ.21

ζηλωτές Στουδίτες και υπό το δευτερονομιακό πρίσμα³⁶, κάτω από το οποίο εξετάζεται η ιστορία από αγιογράφους και χρονογράφους: επιχειρείται, δηλαδή, μια σύνδεση της ατομικής ηθικής καθαρότητας με την επιτυχή ή όχι έκβαση μιας μάχης.

Ωστόσο η θεία επέμβαση σ' αυτό το σημείο είναι καταλυτική: η υπερκόσμια μορφή του γέροντα, που οραματίζεται ο νεαρός σχολάριος καθορίζει την έκβαση της μάχης ανάλογα με τη στάση των κάτω άκρων του και τελικώς επιλέγει εκείνη που οδηγεί σε ήττα τους Βυζαντινούς. Επαναλαμβάνεται δηλαδή εδώ αντιστρόφως το βιβλικό επεισόδιο της Εξόδου³⁷, όπου ο Μωϋσής διατηρώντας τα χέρια του σε διάσταση χαρίζει την νίκη στο λαό του εναντίον των απίστων Αμαληκιδών. Έτσι ολοκληρώνεται το διττό σχήμα εγκωμίου – ψόγου, αρετής – αμαρτίας, διάσωσης – τιμωρίας κατ' αντιστοιχία με το βιβλικό μοντέλο τιμωρίας ακόμη και του εκλεκτού λαού του Θεού, όταν δεν εναρμονίζεται με τις εντολές του.

Έχοντας ως κύρια δομικά στοιχεία τα τρία προαναφερόμενα μοτίβα η διήγηση ολοκληρώνεται εμπλουτιζόμενη και με άλλα στοιχεία, όπως είναι το όραμα του λευκοφορεμένου γέροντα που επιτρέπει στον σχολάριο να παρακολουθήσει την πορεία της μάχης, όπως εκείνος την καθορίζει ενώ ταυτόχρονα γνωστοποιεί τον λόγο διάσωσής του νέου. Τέτοιου είδους υπερφυσικά στοιχεία, οράματα ή ουράνιες φωνές, εμπυχώνουν τους μάρτυρες λίγο πριν το τέλος τους³⁸ στα αντίστοιχα αγιολογικά κείμενα.

Αξιοσημείωτη επίσης είναι η περιγραφή της θείας λευκοφορεμένης μορφής της οποίας τα ενδύματα «ἀπέστιλβον ὡς ὁ ἥλιος», αφού αποτελεί άλλο ένα κοινό τόπο παρουσίας υπερφυσικών μορφών όχι μόνο της αγιολογίας αλλά γενικότερα της

³⁶ Πρβλ. J. WORTLEY, *ό.π.*, σ.553-555

³⁷ Εξόδος, ΙΖ', 8-16

³⁸ Πρβλ. H. DELEHAYE, *Les Passions des Martyres...*, *ό.π.*, σ. 213

λογοτεχνίας. Η βιβλική φράση «ὁ ἀναβαλλόμενος τὸ φῶς ὡσπερ ἱμάτιον»³⁹ αντανακλά την ίδια ακριβώς εικόνα, όπως και η φεγγαροντυμένη του Σολωμού. Η διήγηση τελειώνει με μια συμβουλή του γέροντα της Ατρώας, ο οποίος αφού ολοκλήρωσε την αφήγηση της προσωπικής του περιπέτειας, απευθυνόμενος στον Κυπριανό τον συμβουλεύει να αντιπαρέρχεται τους πειρασμούς που θα συναντήσει στη ζωή του όχι σκυθρωπός αλλά «ἀνδρείως ἐγκαρτερῶν» παραπέμποντας έτσι στο βιβλικό «ἀνδρίζου καὶ ἴσχυε» και δίνοντας μια πολιτική διάσταση στο μήνυμα προς τον Κυπριανό αλλά και στους μοναχούς γενικότερα⁴⁰.

Σε γλωσσικό επίπεδο η διήγηση ακολουθεί τη δομή του κειμένου στο οποίο εντάσσεται. Η χρήση λέξεων ή φράσεων της αρχαιοελληνικής γραμματείας είναι εμφανής και έχουν ήδη δοθεί δείγματα γραφής στο αντίστοιχο κεφάλαιο που αφορά το κείμενο του βίου, συμπεριλαμβανομένων και περιπτώσεων που εμπίπτουν σ' αυτό της διήγησης. Η ποικιλία των σχημάτων λόγου, οι βιβλικές ή αρχαιοελληνικές παραπομπές, η μορφολογία, η σύνταξη αλλά και ο φραστικός ρυθμός παραμένουν στοιχεία της διήγησης όπως ακριβώς και όλου του κειμένου.

Ωστόσο η αμεσότητα και η ζωντάνια που προσδίδει στη διήγηση ο ευθύς λόγος⁴¹ αποτελεί ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της (αρκετά περιορισμένο στο υπόλοιπο κείμενο του βίου), γεγονός απολύτως δικαιολογημένο δεδομένου ότι πρόκειται για την αφήγηση προσωπικού βιώματος. Ως εκ τούτου, η χρήση του πρώτου ενικού

³⁹ Ψαλμοί 103 (104), 2

⁴⁰ Για τη σημασία της φράσης στην Παλαιά Διαθήκη. Πρβλ. Μ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, «Το βιβλικό υπόστρωμα της μαρτυριολογικής αγιολογίας στην πρώτη βυζαντινή περίοδο», Γ' Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου Ρέθυμνο 2002, σ. 30, όπου γίνεται φανερή η πολιτική διάσταση της φράσης, αφού ο Θεός την απευθύνει σε ηγέτες των Ισραηλιτών όταν αυτοί πρέπει να καθοδηγήσουν το λαό τους στη γη της επαγγελίας.

⁴¹ Ο εκτενής ευθύς λόγος εκτός της λειτουργίας που εξυπηρετεί ίσως δηλώνει και το «προγενέστερο» της ύπαρξής της διήγησης σε προφορική ή γραπτή μορφή σε σχέση με το υπόλοιπο κείμενο, αν λάβουμε υπόψη μας ότι στα κείμενα της μεταφραστικής περιόδου ο ευθύς λόγος συμπυκνώνεται όπως υποστηρίζει η ELISABETH SCHIFFER, «Metaphrastic Lives and Earlier metaphrasis of Saint's Lives» *Metaphrasis. Redactions and Audiences in Middle Byzantine Hagiography*, ed. Christian Hogel. The Research Council of Norway 1996, σ.40-41

προσώπου είναι συχνότερη και εναλλάσσεται με το τρίτο αλλά και το δεύτερο, όταν ο συγγραφέας απευθυνόμενος στο κοινό του αναφέρει ότι ο ηγούμενός του, Ανατόλιος, είναι γνωστός σε όλους αλλά και όταν στο τέλος της διήγησης δια στόματος του ερημίτου της Ατρώας απευθύνεται συμβουλευτικά στον Κυπριανό με χρήση β' ενικού προστακτικής.

Ο εγκιβωτισμός λοιπόν της διήγησης στον αφηγηματικό χρόνο του βίου είναι επιτυχής και σε λογοτεχνικό επίπεδο αποτελεί ένα ακόμη δομικό στοιχείο εναρμονισμένο με το υπόλοιπο έργο. Λαμβανομένης όμως υπόψιν της τάσης για συντομότερα κείμενα αυτή την εποχή, εκτός των άλλων στόχων που εξυπηρετεί, η διήγηση αποτελεί ενδεχομένως ένα μέσο για να επανακτήσει την προσοχή του κοινού του ο αγιογράφος ή αργότερα ο αγορητής προσφέροντάς ένα ψυχοφελές διάλειμμα.

Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ

Παρά το γεγονός ότι η έκδοσή μας βασίζεται στους κώδικες A, B και C, στη διαμόρφωση εικόνας για τη σχέση των χειρογράφων της διήγησης έχει συμπεριληφθεί και ο P, αφού αποτελεί έναν από τους φορείς που παραδίδουν το κείμενό μας αυτόνομα και μάλιστα ολόκληρο⁴².

Στα παρισινά χειρόγραφα A και B το κείμενο του βίου, όπου εμπεριέχεται η διήγηση, φέρεται με διαφορετικούς τίτλους⁴³, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα διαφορετικής παράδοσης για τους δύο κώδικες. Αντιθέτως στους κώδικες C και P η διήγηση τιτλοφορείται ομοίως⁴⁴.

Στους κώδικες A και B παρατηρούνται κάποιες κοινές γραφές σε σημεία όπου αντιστοίχως οι C και P συμφωνούν μεταξύ τους. Κοινά λάθη τους εντοπίζονται στις γραφές «κατεληλεγμένος» (στ.14) και «φροῦδον» (στ. 97).

Βασικές διαφορές τους παρατηρούνται επίσης σε σημεία όπως «ὑπώρειαν» (στ.3) στον A αλλά «ὑπουρείαν» στον B, «πλησιάσασαν αι» (στ.67) στον A αλλά «πλησιάσαντι ναί» στον B ενώ ως σπανιότερες γραφές θεωρήθηκαν οι γραφές του A «λευκοφοροῦντα» (στ.76) και «τοιουτοτρόπῳ» (στ.107) αντί των «λευκοφόρον» και «τοιούτῳ τρόπῳ» στον B.

Οι C και P, όπως προκύπτει από τη σύγκρισή τους με τα παρισινά χειρόγραφα, ακολουθούν την παράδοση του B αφού εμφανίζουν κοινά λάθη μ' αυτόν, «ὑπουρείαν» και «πλησιάσαντι ναί», αλλά και κοινές γραφές, όπως το τρικατάληκτο

⁴² Έχουμε ήδη επισημάνει στο κεφάλαιο της χειρόγραφης παράδοσης ότι ο C παραδίδει την διήγηση κολοβή

⁴³ Parisinus gr. 1452 (X s.): Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὀσίου καὶ ἀοιδίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου, ἡγουμένου γεγονότος τῆς εὐαγεστάτης Μονῆς τῶν Στουδιοτῶν.

Parisinus gr. 1450 (XI s.): Βίος τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Νικολάου τῆς εὐαγεστάτης Μονῆς τῶν Στουδίου.

⁴⁴ Πατμιακός 17 (XI s.) και D 82 New College Oxford (XI-XII s.): Περὶ τοῦ σχολαρίου.

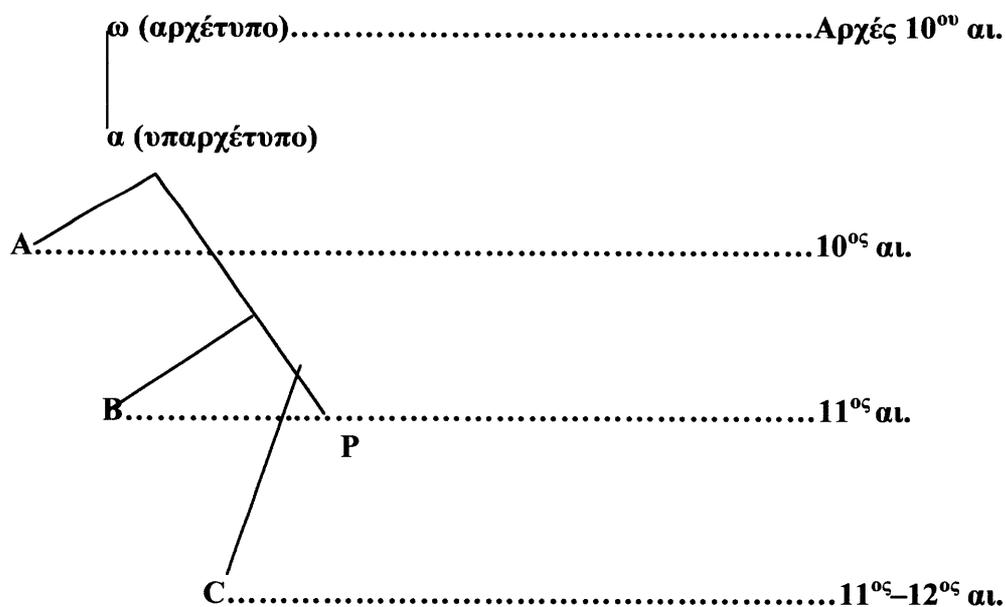
«δαψιλῆν» αντί του δικαταλήκτου «δαψιλῆ», που παραδίδεται στον Α και «λευκοφόρον» αντί «λευκοφοροῦντα».

Ωστόσο οι δύο αυτοί κώδικες παρουσιάζουν και κοινές γραφές σε σημεία όπου αντιστοίχως οι Α και Β, ως επί το πλείστον, συμφωνούν μεταξύ τους (γήρους-στ.5, ὀρμήσαντος -στ.16, εἰς τάχος -στ.55, πρὸς αὐτὸν - στ.78, φρουδῶν στ.97 κ.α.). Εντοπίζονται επίσης κοινά λάθη (κατελεγμένος – στ.14, μονωτάτω-στ.17, ἀποτίθεται -στ.100) αλλά και προσθήκες (πύλην παρὰ τὸ πετάσθαι -στ.51). Από την μεταξύ τους σύγκριση προκύπτει ότι στον C υπάρχουν επιπλέον σφάλματα (φωνήν την – στ. 71, τὴν μάχαιραν - στ.53, δὲ -στ.73, τοιποδύν-στ.93), διαφορετικές γραφές (ἀνάπαυσιν -στ.18, αἰσθεῖσα -στ.46) και προσθήκες (γενόμενος – στ.73, ὑπεδείκνυεν -στ.88).

Επίσης μετά τον στίχο 107, όπου το κείμενο του C δεν σώζεται, ο P παρουσιάζει κάποιες διαφορές από τα παρισινά χειρόγραφα όσον αφορά σε προσθήκες ή μετατοπίσεις λέξεων και φράσεων.

Βασικό όμως σημείο που υποδηλώνει την ύπαρξη ενός υπαρχετύπου αποτελεί σφάλμα κοινό σε όλους τους κώδικες που εντοπίζεται στο στίχο 4 με τη δοτική «ποιουμένω». Δεδομένης όμως της άποψης ότι η έντεχνη μορφή της διήγησής μας πρωτοδημιουργείται για να ενταχθεί στο βίο του Νικολάου, το κοινό λάθος των Α και Β, «κατεληλεγμένος», δικαιολογεί επίσης την ύπαρξη του υπαρχετύπου.

Συνοψίζοντας και λαμβάνοντας υπόψιν όσα προαναφέρθηκαν θεωρούμε ότι η σχέση των κωδίκων θα μπορούσε να διαμορφωθεί ως εξής:

Πρέπει να τονιστεί ότι η σχέση αυτή αφορά αποκλειστικώς και μόνο το κείμενο της διήγησης και όχι του βίου για τους κώδικες A και B, δεδομένου ότι μια ανάλογη εξέταση ολοκλήρου του κειμένου στους κώδικες αυτούς είναι δυνατόν να ανατρέψει την προτεινόμενη σχέση. Επιπροσθέτως σημειώνεται ότι ο μικρός αριθμός των συγκρινόμενων γραφών, όπως προαναφέρθηκαν, δεν είναι ικανός να στηρίζει στέμμα.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Για την έκδοσή μας έχουν ληφθεί ως βάσεις ελέγχου τα χειρόγραφα A B και C ενώ στο P βασίστηκε η έκδοση του A. Κομίνη⁴⁵, την οποία θα παραθέσουμε, προκειμένου να έχουμε μια πλήρη εικόνα της ιστορίας του κειμένου. Έχει ληφθεί υπόψιν η editio princeps του Fr. Combefis, όπως ανατυπώθηκε στην Ελληνική Πατρολογία⁴⁶ καθώς και οι κριτικές παρατηρήσεις του Th. Nissen⁴⁷.

Ο κώδικας A στον οποίο πρωτίστως βασίστηκε η έκδοση, είναι ο πιο αξιόπιστος μάρτυράς μας. Ως σημεία υπεροχής του θεωρήθηκαν οι γραφές «ὕπῳρειαν» (στ.3), που στους άλλους κώδικες παραδίδεται «ὕπουρείαν» ή «ὕπουρίαν» και «πλησιάσασαν αι» (στ. 67) αντί της «πλησιάσαντι ναί» των άλλων χειρογράφων, όταν ως γραφή του αρχετύπου θεωρήθηκε η «πλησιάσας ναί». Επιπλέον κάποιες γραφές του A προτιμήθηκαν ως περιπτώσεις lectio difficilior, όπως «ἦ τάχος» (στ.55), «λευκοφοροῦντα» (στ.76) και «τοιουτοτρόπῳ» (στ.107).

Στον στίχο 4 η γραφή «ποιουμένῳ» παραδίδεται και από τους 4 κώδικες αντί της αιτιατικής «ποιούμενον». Είναι γεγονός ότι η παράδοση μιας γραφής απ' όλους τους μάρτυρες προβληματίζει αρκετά πριν η κριτική καταφύγει στη διόρθωση. Ωστόσο όταν το κείμενο μαρτυρεί την ελληνομάθεια του συγγραφέα είμαστε υποχρεωμένοι να προβούμε σε διόρθωση ή να την αποδεχθούμε ως επιλογή προγενέστερης έκδοσης, όπως εδώ υιοθετώντας την διόρθωση του Combefis.

⁴⁵ A. KOMINI, «Απηγήσεις βυζαντινοβουλγαρικών συγκρούσεων εις αγιολογικά κείμενα» ΕΕΒΣ ΛΕ' (1966-1967), σ.220-222

⁴⁶ PG 105, 893-897. Για την έκδοση αυτή έχουν δοθεί πληροφορίες στο σχετικό με τις εκδόσεις του βίου κεφάλαιο.

⁴⁷ TH. NISSEN, «Textkritischers zur vita der Nikolaus Studites», B N J, v.XIV (1938), σ. 331-339.

Η μετοχή «κατεληλεγμένος», κοινό λάθος των παρισινών κωδίκων, διορθώθηκε «καταλελεγμένος», αν και η γραφή "κατελεγμένος" των κωδίκων C και P θα μπορούσε να οδηγήσει στον τύπο "κατειλεγμένος". Επιλέχθηκε όμως ο πρώτος τύπος ως σπανιότερος⁴⁸ και πλησιέστερος στη γραφή "κατεληλεγμένος".

Ένα σημείο που έχει προκαλέσει ποικίλες κριτικές παρατηρήσεις αφορά στους στίχους 66-67, όπου η μεν προσωπική αντωνυμία «με» έχει εξοβελιστεί από τον Combefis αν και παραδίδεται απ' όλα τα χειρόγραφα ενώ ο Th. Nissen⁴⁹ για να δικαιολογήσει την δοτική πτώση των επόμενων μετοχών, «ένασχολουμένων» και «πλησιάσαντι», θεωρεί ότι η αντωνυμία πρέπει να διορθωθεί στην ίδια πτώση, προκειμένου να συνάδει μ' αυτές. Σχετικά με την πτώση των μετοχών ενώ η σύνταξη απαιτεί ονομαστική ο Nissen υποστηρίζει την άποψη ότι η δοτική εξυπηρετεί το ρυθμό. Εμείς προχωρήσαμε στη διόρθωση της πτώσης υιοθετώντας την υπόδειξη του Combefis⁵⁰ και λαμβάνοντας υπόψιν τα εξής:

α) Ο Nissen μάλλον δε λαμβάνει υπόψιν την γραφή «πλησιάσασαν αι» του κώδικα A, ούτε τη γραφή «έπασχολούμενος» του κώδικα C.

β) Δεδομένης της παράδοσης των παραπάνω γραφών και εφόσον η σύνταξη απαιτεί ονομαστική δεν έχουμε λόγο να τις αγνοήσουμε, όταν μάλιστα ο Combefis προτείνει τη διόρθωση έχοντας υπόψη του μόνο τον κώδικα B.

γ) Ο ρυθμός τον οποίο επικαλείται ο Nissen δεν είναι δυνατόν να αποτελεί το μόνο κριτήριο στην κριτική του κειμένου. Εξάλλου η μετοχή «πλησιάσας» δε βρίσκεται στο τέλος της πρότασης ώστε να είναι απαραίτητη μια προπαροξύτονη λέξη αλλά ακόμη και αν ίσχυε αυτό δεν τηρείται αυτή η αρχή απαράβατα σε όλο το κείμενο του βίου.

⁴⁸ Τη σπανιότερη χρήση του παθητικού παρακειμένου λέεγμα στα σύνθετα με προθέσεις θησαυρίζουν οι H. LIDDEL – R. SCOTT, Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης, τομ. III, σ.21

⁴⁹ TH. NISSEN, ό.π., σ. 334

⁵⁰ PG 105, 896, όπου σε παρένθεση προτείνει [leg. ένασχολούμενος πλησιάσας]

Ο προβληματισμός όμως για το σημείο αυτό δεν τελειώνει εδώ, εφόσον η πτώση της προσωπικής αντωνυμίας ακόμη και μετά την υιοθέτηση της ονομαστικής πτώσης για τις μετοχές αποτελεί ανακόλουθο. Δεν την εξοβελίσαμε όπως ο Combefis, ο οποίος είχε υπόψιν ένα μόνο μάρτυρα, αλλά την διατηρήσαμε ακριβώς ως σχήμα ανακόλουθο. Τίθεται όμως το ερώτημα μήπως θα έπρεπε να διορθωθεί ως «δέ» ή «τε», όταν ειδικά η δεύτερη επιλογή δημιουργεί σχήμα παρήχησης, ιδιαιτέρως προσφιλές στον αγιογράφο.

Η γραφή «τοιουτρόπω», όπως έχουμε αναφέρει, παραδίδεται μόνο στον A από τους κώδικες που ελήφθησαν ως βάσεις ελέγχου για την έκδοσή μας. Ωστόσο διαπιστώνουμε ότι παραδίδεται και στον P. Αμφιβολία υπάρχει για τον C, δεδομένου ότι ακριβώς σ' αυτό το σημείο διακόπτεται η διήγηση και η γραφή «τοιούτω τρόπω» χωρίς την επόμενη λέξη δεν μας επιτρέπει να είμαστε σίγουροι⁵¹. Αν υποθέσουμε ότι της γραφής αυτής έπεται το άρθρο «τῷ» , τότε μόνο ο κώδικας B παραδίδει εσφαλμένως τη γραφή «τοιούτω τρόπω και σχήματι».

Πρέπει να σημειωθεί επίσης η τάση του A να παραλείπει το τελικό -ν ενώ αντιθέτως ο C το προσθέτει ακόμη και όταν δεν είναι απαραίτητο.

Τέλος, μια βασική διαφορά μεταξύ των παρισινών κωδίκων και του P αποτελεί η τελευταία παράγραφος της έκδοσης μας, η οποία δεν παραδίδεται στον πατμιακό κώδικα. Εικάζουμε ότι αν σωζόταν πλήρως ο C, ούτε εκείνος θα την παρέδιδε λόγω της συγγενειάς του με τον P.

⁵¹ Είναι γνωστό ότι στα χειρόγραφα πολύ συχνά τα δύο συνθετικά μίας λέξης παραδίδονται χωριστά και αντιστρόφως

Περὶ τοῦ σχολαρίου

Μαθητής, φησί, τοῦδε τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν
Νικολάου, Κυπριανὸς τοῦνομα, ἐξ ἔθους εἶχε
κατ' ἔτος τοῦ παραβάλλειν πρὸς τινα γέροντα
κατὰ τὴν τῆς Ἀτρῶας ὑπώρειαν ποιούμενον τὴν
5 οἴκησιν, ἀξίαν τε τοῦ γήρωσ τὴν πολιτείαν
ἰσάγγελον φέροντα, ὡς προβαίνων ὁ λόγος
διδάξει τὸ χρήσιμον ὅς τὴν ἐξ' αὐτῆς νηπιότητος
χρονίαν σχέσιν τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς
ἑαυτὸν ὁ γέρων ἀγάμενος, ὥσπερ τινὰ κληρον
10 τὸ ἐξ οἰκείου βίου ἀγώνισμα τουτὶ τῷ νέῳ
καταλέλοιπε τὸ διήγημα, κοινοποιήσας πᾶσι
δι' αὐτοῦ τὴν ὠφέλειαν.

Περὶ τοῦ σχολαρίου (Ἐκδ. Α. Κομίνη)

Μαθητής, φησί, τοῦδε τοῦ ὀσίου πατρὸς ἡμῶν
Νικολάου, | Κυπριανὸς τοῦνομα, ἐξ ἔθους εἶχε
κατ' ἔτος τοῦ παραβάλλειν πρὸς τινα γέροντα
κατὰ τὴν τῆς Ἀτρῶας ὑπώρειαν ποιούμενον τὴν
οἴκησιν, ἀξίαν τε τοῦ **γήρωσ** τὴν πολιτείαν
ἰσάγγελον φέροντα, ὡς προβαίνων ὁ λόγος
διδάξει τὸ χρήσιμον ὅς τὴν ἐξ' αὐτῆς **τῆσ** νηπιότητος
χρονίαν σχέσιν τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς
ἑαυτὸν ὁ γέρων ἀγάμενος, ὥσπερ τινὰ κληρον
τοῦ ἐξ οἰκείου βίου ἀγώνισμα τουτὶ τῷ νέῳ
καταλέλοιπε τὸ διήγημα κοινοποιήσας πᾶσι
δι' αὐτοῦ τὴν ὠφέλειαν.

Tit non est in A et B sed Περὶ τοῦ σχολαρίου in C

1 ad φησὶ add.- v C 2 ad εἶχε add.- v C 3 τοῦ παραβάλλειν A B ed.pr. : τοῦ παραβαλλεῖν C || πρὸς τινα B C ed.pr.: πρὸς τι A 4 ἀτρῶας A B C sed πατρῶας conj.-ed.pr. et Nissen || ὑπώρειαν A] ὑπουρειάν B] ὑπουρίαν C sed ὑπουργίαν conj.-ed.pr. || ποιουμένω A B C : ποιούμενον corr. ed. pr. sed ποιουμένω conj. Nissen rythmi causa 5 γήρωσ A B ed.pr. : γήρωσ C 9 γέρων A ed.pr. : γέρον B C || ἀγάμενος A B : ἀγώμενος C 10 τὸ A B : τοῦ C || τουτὶ A : τοῦτὶ B C sed τοῦτο conj.-ed.pr.

Ἐλεγε γὰρ, ὡς ὅτι «Νέος ὑπάρχων ἐν τῇ τῶν
 15 σχολαρίων στρατεία καταλεγεγμένος ἐτύγχανον καὶ
 τοῦ ἄνακτος Νικηφόρου πανστρατὶ κατὰ τῶν Σκυθῶν
 ἐξορμήσαντος, ἔτυχεν ἐμὲ διὰ τινὰ βιωτικὴν περιπέτειαν,
 οἷα δὴ συμβαίνει, καταλειφθῆναι μονώτατον
 καὶ ὄπισθεν τοῦ στρατοῦ κατακολουθοῦντα πορεύεσθαι.
 Καὶ ἐν τινὶ χωρίῳ πρὸς τὰ Θρακῶα μέρη
 20 τῆς ἐσπέρας καταλαβούσης τὴν μονὴν ποιῆσαι
 βουλόμενος ὑπεδέχθην παρὰ τινὶ γυναικὶ λίαν
 εὐπόρῳ οὔσῃ καὶ εἰωθυία, ὡς οἶμαι, φιλοξενεῖσθαι
 τοὺς παραβάλλοντας. Ἦ καὶ δαψιλῆ μοι
 προθεῖσα τὴν τράπεζαν καὶ σὺν θυμηδίᾳ πολλῇ
 25 τὸ δεῖπνον ἐκτείνουσα, ἐδείκνυ τὴν πρὸς με φιλοφροσύνην
 ἀκόρεστον. Ὅθεν καὶ μετὰ τὴν ἐστίαν
 ἐφ' ὑψηλῆς στρωμνῆς καθευδῆσαί με παρασκευάσασα,
 πολλὴν μοι τὴν ἀνάπαυλαν ἐχαρίσατο τέλεον τὸν
 ἐκ τῆς ὁδοιπορίας διαλύσασα κάματον.

Ἐλεγε γὰρ, ὡς ὅτι «Νέος ὑπάρχων τῇ τῶν
 σχολαρίων στρατεία **κατειλεγμένος** ἐτύγχανον καὶ
 τοῦ ἄνακτος Νικηφόρου πανστρατὶ κατὰ τῶν Σκυθῶν
ὄρμήσαντος, ἔτυχεν ἐμὲ διὰ τινὰ βιωτικὴν περιπέτειαν,
 οἷα δὴ συμβαίνει, καταλειφθῆναι μονώτατον
 καὶ ὄπισθεν τοῦ στρατοῦ κατακολουθοῦντα πορεύεσθαι.
 Καὶ ἐν τινὶ χωρίῳ πρὸς τὰ Θρακῶα μέρη
 τῆς ἐσπέρας καταλαβούσης τὴν μονὴν ποιῆσαι
 βουλόμενος ὑπεδέχθην παρὰ τινὶ γυναικὶ λίαν
 εὐπόρῳ οὔσῃ καὶ εἰωθυία, ὡς οἶμαι, φιλοξενεῖσθαι
 τοὺς παραβάλλοντας' **ἦ** καὶ δαψιλῆ μοι
 προθεῖσα τράπεζαν καὶ σὺν θυμηδίᾳ πολλῇ
 τὸ δεῖπνον ἐκτείνουσα, ἐδείκνυε τὴν πρὸς με φιλοφροσύνην
 ἀκόρεστον' ὅθεν καὶ μετὰ τὴν ἐστίαν
 ἐφ' ὑψηλῆς στρωμνῆς καθευδῆσαί με παρασκευάσασα,
 πολλὴν μοι τὴν ἀνάπαυλαν ἐχαρίσατο τέλεον τὸν
 ἐκ τῆς ὁδοιπορίας διαλύσασα κάματον.

13 ad ἔλεγε add - v C || ante τῇ om. ἐν C 14 κατεληλεγμένος A B ed.pr : κατειλεγμένος C : καταλελεγμένος corr.Nissen || ἐτύγχανον A B ed.pr. : ἐτύγχανεν C
 16 ἐξορμήσαντος A B] ὄρμήσαντος C 17 δὴ A B ed.pr.] δεῖ C || καταληφθῆναι A B C : καταλειφθῆναι corr ed.pr. || μονώτατον A ed.pr. : μονότατον B :
 μονοτάτω C 18 ὄπισθε A B : ὄπιθεν C : ὄπισθεν corr. ed.pr 22 εἰωθυίαν A B C : εἰωθυία corr. ed.pr 23 δαψιλῆ A : δαψιλῆν B C ed.pr. 24 προθεῖσα A
 B C : προσθεῖσα ed.pr. || post προθεῖσα om τὴν C 25 ἐκπίνουσα B] ἐκτείνουσα A C || ἐδείκνυ A B ed.pr : ἐδείκνοιεν C 28 ἀνάπαυλαν A B ed.pr] ἀνάπαυσιν C

50 ὑπαναχωρήσασα, αὐθις πάλιν ἐφίσταται μοι τοῖς προτέροις
 λόγοις τὸν ἔρωτα ὑποκνίζουσα. Ἄλλ' ὁμοίως
 ταύτην καὶ πάλιν ἀποσεισάμενος τοῖς τῆς ἀγνείας
 κατήρδευον ῥήμασιν. Ὡς δὲ καὶ τρίτον ἐπιστάσαν
 καὶ πρὸς πέταυρον ἄδου κατασῦραί με βουλομένην
 ἐώρακα, τότε σφοδρῶς ἐπεμβριμησάμενος καὶ
 τῇ μαχαίρα μου κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν γενέσθαι τὸν
 θάνατον αὐτῇ ἐπαπειλησάμενος, διαναστὰς ἐκεῖθεν
 55 καὶ ἐπιβάς μου τῷ ἵππῳ, ἧ τάχος τὴν προκειμένην
 τρίβον διήνυον.

60 Τότε δὴ ἐκείνη θριαμβευθῆναι παρ' ἐμοῦ τὸ
 δρᾶμα ὑποτοπάσασα ὀπισθόπους πρὸς με φωνῶσα
 τοὺς δούλους αὐτῆς ἐξαπέστειλε παρακελευσαμένη
 πάντως τοῦ θανατῶσαί με. Θεὸς δὲ φιλανθρωπευθεὶς
 τῆς θνητοφόρου τούτων ὡς καὶ τῆς ἐκείνης με
 ψυχοφθόρου βλάβης ἀπήλλαξε καὶ δι' ἄλλης
 παραδόξως εὐθυπορῆσαι πεποίηκεν.

51 Παροιμ. 9,18

ὑπαναχωρήσασα, αὐθις πάλιν ἐφίσταται τοῖς προτέροις
 λόγοις τὸν ἔρωτα ὑποκνίζουσα. Ἄλλ' ὁμοίως
 ταύτην καὶ πάλιν ἀποσεισάμενος τοῖς τῆς ἀγνείας
 κατήρδευον ῥήμασιν. Ὡς δὲ καὶ τρίτον ἐπιστάσαν
 καὶ πρὸς [πύλην παρὰ τὸ πετάσθαι] πέταυρον ἄδου κατασῦραί με βουλομένην
 ἐώρακα, τότε σφοδρῶς ἐπεμβριμησάμενος καὶ
 τῇ μαχαίρα μου κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν γενέσθαι τὸν
 θάνατον αὐτῇ ἐπαπειλησάμενος, διαναστὰς ἐκεῖθεν
 καὶ ἐπιβάς μου τῷ ἵππῳ, εἰς τάχος τὴν προκειμένην
 τρίβον διήνυον.

Τότε δὴ ἐκείνη θριαμβευθῆναι τὸ **πρᾶγμα** παρ' ἐμοῦ
 ὑποτοπάσασα ὀπισθόπους πρὸς με φωνοῦσα
 τοὺς δούλους αὐτῆς ἐξαπέστειλε παρακελευσαμένη
 πάντως τοῦ θανατῶσαί με. Θεὸς δὲ φιλανθρωπευθεὶς
 τῆς θνητοφόρου τούτων ὡς καὶ τῆς ἐκείνης με
 ψυχοφθόρου βλάβης ἀπήλλαξε καὶ δι' ἄλλης
 παραδόξως εὐθυπορῆσαι πεποίηκεν.

47 ὑπαναχωρήσασα A B C] ἀναχωρήσασα ed.pr. || post ἐφίσταται om. μοι A C 50 κατήρδευον A B ed.pr. : καταρδεύων C 51 ante πέταυρον add. πύλην
 παρὰ τὸ πετάσθαι C || κατασῦραί με A B ed.pr.: κατασύρεμαι C 53 τῇ μαχαίρα A B ed.pr. : τὴν μάχαιραν C 54 αὐτῇ A B: αὐτῆς C : non legendum in ed.pr.
 || pro ἐπαπειλήσας, ἐπαπειλησάμενος A B C ed.pr.: servavi 55 ἧ τάχος A] τάχος B ed.pr.] εἰς τάχος C 57 δὴ A B C] δὲ ed.pr. 57/58 pro τὸ δρᾶμα A B
 ed.pr] τὸ πρᾶγμα C et transp. ante παρ' ἐμοῦ 58 φωνοῦσα C ed.pr] φωνῶσα A B 59 ad ἐξαπέστειλε A B]-v add. C || παρακαλεσαμένη ed.pr. pro
 παρακελευσαμένη A B C 61 θνητηφόρου A: θνητοφόρου B C ed.pr. || τούτων A B ed.pr. : τούτου C 62 post ἀπήλλαξεν C] ἀπήλλαξε A B om. καὶ A

Ὡς δὲ τῶν τῆς Βουλγαρίας ὁρίων οὐ μετ' οὐ
 65 πολὺ καθαψάμενος [καὶ] ἔνδον τούτων ἐκτὸς οἴασοῦν
 συνοδίας μονώτατος ὤδευον, ἐπ' ὄρους μέ τινος ἐνασχολούμενος
 τοῖς λογισμοῖς πλησιάσας – ναὶ γὰρ δὴ
 κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν ἤμην ἀληθῶς ὁ τάλας τὴν
 τοῦ Θεοῦ ἐπισκοπὴν καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν μοι συμφορὰν
 70 ἀναλογιζόμενος, ὄλος συγκεχυμένος τοῖς δάκρυσιν – ἠσθόμην
 ἀθρόως φωνῆς τινος ἄνωθεν ἀπὸ τῆς ἀκρωρείας
 καλούσης με. Φόβῳ δὲ βληθεὶς, ἐπέπειρ ὑπῆρχον
 μονώτατος, ἀσθμαίνων τε καὶ ὑπότρομος πρὸς τὸν
 καλοῦντα τὸ πρόσωπον ἀνθυπέστρεψα καὶ προσερείσας
 75 τοῖς ὄμμασι ξένον κατενόουν ὑπὲρ τὴν φύσιν εἶναι τὸ
 θέαμα· ἄνδρα λευκοφοροῦντα, γιγαντιαῖον τὴν ἡλικίαν

Ὡς δὲ τῶν τῆς Βουλγαρίας ὁρίων οὐ μετ' οὐ
 πολὺ καθαψάμενος ἔνδον τούτων ἐκτὸς οἴασοῦν
 συνοδίας μονώτατος ὤδευον, ἐπ' ὄρους μέ τινος ἐπασχολούμενος
 τοῖς λογισμοῖς πλησιάσαντι – ναὶ γὰρ δὴ
 κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν ἤμην ἀληθῶς ὁ τάλας τὴν
 τοῦ Θεοῦ ἐπισκοπὴν καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν μοι συμφορὰν
 ἀναλογιζόμενος, ὄλως συγκεχυμένος τοῖς δάκρυσιν – ἠσθόμην
 ἀθρόως φωνῆς τινος ἄνωθεν | ἀπὸ τῆς ἀκρωρείας
 καλούσης με. Φόβῳ δὲ βληθεὶς, ἐπέπειρ ὑπῆρχον
 μονώτατος, ἀσθμαίνων τε καὶ ὑπότρομος πρὸς τὸν
 καλοῦντα τὸ πρόσωπον ἀνθυπέστρεψα καὶ προσερείσας
 τοῖς ὄμμασι ξένον κατενόουν ὑπὲρ τὴν φύσιν εἶναι τὸ
 θέαμα: ἄνδρα λευκοφόρον, γιγαντιαῖον τῆ ἡλικία

64 τῶν A C | τὸν B 65 ante ἔνδον add. καὶ B ed.pr. 66 ὤδευον A ed.pr. : ὄδευον B altera lectio : ὀδεύων C || post ὄρους, με legimus in A B C sed damn. ed.pr. an τε vel δὲ; 66-67 ἐνασχολουμένω A B] ἐπασχολούμενος C : ἐνασχολούμενος corr. ed.pr. 67 πλησιάσασαν' αὶ A : πλησιάσαντι ναὶ B C sed πλησιάσας' ναὶ conj.ed.pr. 68 ἤμιν C] ἤμην A B ed.pr. : ἤμην correxi 70 ὄλος A B ed.pr. : ὄλως C : an ὄλον; 71 φωνῆς τινὸς A B ed.pr. : φωνῆν τὴν C 73 τε A B ed.pr.] δὲ C || post ὑπότρομος add. γενόμενος C 74 ἀνθυπέστρεψα A : ἀνθ' ὑπέστρεφον B ed.pr. : ἀνθ' ὑπέστρεψα C 75 ad ὄμμασι A B ed.pr.] add:ν C || κατενόουν A B ed.pr. : κατ' ἐνόουν transp. post φύσιν C 76 λευκοφοροῦντα A : λευκοφόρον B C ed.pr. || τὴν ἡλικίαν A B ed.pr. : τῆ ἡλικία C

καὶ γηραιόν, οὗ τὰ ἱμάτια ἀπέστιλβον ὡς ὁ ἥλιος,
τὴν χεῖρά τε προτείνοντα καὶ διὰ τάχους ὡς αὐτὸν
ἀνελθεῖν παρακελευόμενον. Ἐγὼ δὲ παρευθὺς τῆς
80 δειλίας τὸ ἄχθος ἐπαπωσάμενος χαρᾶς τε σύμμικτος καὶ
φόβου γενόμενος ἄνειμι καὶ πρὸς γῆν εὐρῶν ἐφεζόμενον
πρηνῆς γεγονῶς προσεκύνησα. Ὅς χαριέντως ἐπευξάμενος
ἐκέλευσεν ἀναστάντα στήναί με πρὸς τοῖς δεξιοῖς
αὐτοῦ μέρεσιν. Εἶχε δὲ τοὺς πόδας οὕτω πως ἐφηπλωμένους
85 πρὸς τοῦδαφος' τῆ τε χειρὶ τὸ ὑποκάτω με τοῦ
ὄρους πεδίον πλήρες σωμάτων ὑπάρχον καταθρεῖν ὑπεδείκνυε
καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τῶν στρατευμάτων καθεστηκυῖαν
πληθὺν σὺν τῷ ἄνακτι, τάς τε τῶν ἀλλοφύλων καὶ τὰς
ἡμετέρας παρεμβολὰς, εἰ διαγινώσκειν με ἤρετο.

77 Ψαλμ. 103 (104), 2

81-82 Γεν. 33,3

καὶ γηραιόν, οὗ τὰ ἱμάτια ἀπέστιλβον ὡς ὁ ἥλιος,
τὴν χεῖρά τε προτείνοντα καὶ διὰ τάχους πρὸς αὐτὸν
ἀνελθεῖν παρακελευόμενον. Ἐγὼ δὲ παρευθὺς τῆς
δειλίας τὸ ἄχθος ἐπαπωσάμενος χαρᾶς τε σύμμεικτος καὶ
φόβου γενόμενος ἄνειμι καὶ πρὸς γῆν εὐρῶν ἐφεζόμενον
πρηνῆς γεγονῶς προσεκύνησα. Ὅς χαριέντως ἐπευξάμενος
ἐκέλευσεν ἀναστάντα στήναί με πρὸς τοῖς δεξιοῖς
αὐτοῦ μέρεσι.....
τῆ τε χειρὶ τὸ ὑπὸ κάτω με τοῦ
ὄρους πεδίον πλήρες σωμάτων..... καταθρεῖν ὑπεδείκνυε
καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τῶν στρατευμάτων καθεστηκυῖαν
πληθὺν σὺν τῷ ἄνακτι, τάς τε τῶν ἀλλοφύλων καὶ τὰς
ἡμετέρας παρεμβολὰς, εἰ διαγινώσκειν με ἤρετο.

78 ὡς A B ed.pr. : πρὸς C 80 post σύμμικτος om. καὶ φόβου B ed.pr. 84 ad εἶχε add.-v A || post μέρεσιν haec om. C : εἶχε δὲ τοὺς πόδας οὕτω πως
εφηπλωμένους πρὸς τοῦδαφος. 86 post σωμάτων legimus ὑπάρχον A ed.pr] ὑπάρχων B sed om. C 86-87 ad ὑπεδείκνυε add.-v C 88 post ἄνακτι add.
ὑπεδείκνυεν C 89 εἰ διαγινώσκειν A B C] ἰδίᾳ γινώσκειν conj.ed.pr. an εἰ δυναίμην διαγινώσκειν;

90 Ἐμοῦ δὲ ταῦτα σαφῶς καθομολογήσαντος «Ὅρα», φησί,
 «πρὸς με, μὴ δεδιττόμενος». Καὶ ὡς πρὸς ἄμυναν ἐκείνοι
 τῆς ἀλλήλων μάχης τοῖς ὅπλοις κραδαίνοντες
 παρετάσσοντο, τὸν δεξιὸν οὗτος τοῖν ποδοῖν τὸν ἕτερον
 κουφίσας ἐπάνω τοῦ ἀριστεροῦ ἐπιτίθησι. Τότε θεωρῶ
 95 τὴν ἡμετέραν παρεμβολὴν μετ' ἰσχύος πολλῆς πρὸς τὴν
 τῶν ἐναντίων ἐφαλλομένην καὶ πᾶσαν αὐτὴν διακόπτουσαν.
 Καὶ <δὴ> φρούδων τῶν Σκυθῶν διαφθειρομένων καὶ
 νῶτα μελλόντων διδόναι τοῖς αὐτῶν κατασφάπτουσιν, αὔθις
 οὗτος τῶν ποδῶν τὸν ἀριστερὸν κουφίσας ἐπάνω τοῦ
 100 δεξιοῦ λοιπὸν ἐπιτίθεται· καὶ ἐξαναστάντες ἔνθεν οἱ βάρβαροι
 ἐλεεινῶς τοῖς ἡμετέροις ἐπέκειντο κταίνοντες.

Ἐγὼ δέ, ὥσπερ ἐξεστηκῶς καὶ ἀχανῆς γεγονῶς

Ἐμοῦ δὲ ταῦτα σαφῶς καθομολογήσαντος «Ὅρα, φησί
 πρὸς με, [φησί] μὴ δεδιττόμενος. Καὶ ὡς πρὸς ἄμυναν ἐκείνοι
 τῆς ἀλλήλων μάχης τοῖς ὅπλοις κραδαίνοντες
 παρετάσσοντο, τὸν δεξιὸν οὗτος τοῖν ποδοῖν τὸν ἕτερον
 κουφίσας ἐπάνω τοῦ ἀριστεροῦ ἐπιτίθησι. Τότε θεωρῶ
 τὴν ἡμετέραν παρεμβολὴν μετ' ἰσχύος πολλῆς πρὸς τὴν
 τῶν ἐναντίων ἐφαλλομένην καὶ πᾶσαν αὐτὴν διακόπτουσαν·
 καὶ φρουδῶν τῶν Σκυθῶν διαφθειρομένων καὶ
 νῶτα **διδόναι μελλόντων** τοῖς αὐτῶν κατασφάπτουσιν, αὔθις
 οὗτος **τὸν πόδα** τὸν ἀριστερὸν κουφίσας ἐπάνω τοῦ
 δεξιοῦ λοιπὸν **ἀποτίθεται**. Καὶ ἐξαναστάντες ἔνθεν οἱ βάρβαροι
 ἐλεεινῶς τοῖς ἡμετέροις ἐπέκειντο κτέννοντες.

Ἐγὼ δέ, ὥσπερ ἐξεστηκῶς καὶ ἀχανῆς γεγονῶς

91 Γεν. 26, 24 / 28, 13

90 ad φησί add.-v C 92 pro τοῖς ὅπλοις A B C] τὰ ὅπλα conj.ed.pr. 93 τοῖν ποδοῖν A B : τοι ποδῶν legimus in C 94 ad ἐπιτίθησι add.-v A 96
 ἐφαλλομένην A C ed.pr. : ἐπαλλομένην B 97 post καὶ om.δὴ A C || φρούδων A B ed.pr.: φρουδῶν C : φρούδων corr. Nissen 98 post διδόναι transp.
 μέλλόντων C || αὐτῶν A B C : αὐτοὺς conj. ed.pr. 99 τῶν ποδῶν A B ed.pr. : τὸν πόδα C 100 pro ἐπιτίθησι, ἐπιτίθεται A B ed.pr. : servavi sed ἀποτίθεται
 legimus in C

105 τῷ παραδόξῳ τούτῳ θεάματι, ἰστάμην ἀποσκοπῶν τὰ
τελούμενα, τούτου μὲν τῶν ποδῶν τὴν ὑπαλλαγὴν καὶ
ἐπίβασιν κἀκείνων <δὲ> τὸν ὀδυνηρὸν ἐν μαχαίρᾳ
πικρότατον θάνατον. Καὶ οὕτω μέχρι δυσμᾶς ἡλίου
τοιουτοτρόπῳ τῷ σχήματι κατ' ἄμφω τὸ πόδε τὴν
νίκην ἐκάστῳ μέρει βραβεύοντος, ὡς ἐφαρμόσας
τούτους ἐπίσης κείσθαι τῷ λοιπῷ παρεσκεύασε
110 σώματι, τῆς ἀλλήλων μάχης καὶ οὗτοι παυσάμενοι
τὸν φοβερὸν ἐκείνον διέλυσαν πόλεμον.

115 Τότε διαναστὰς οὗτος καὶ γενόμενος ὄρθιος ἤρετο πρὸς
με, τῶν πεπτωκότων τὸ πλῆθος, εἰ δυναίμην ἀπαριθμήσασθαι
καὶ εἰ κενός που τόπος ἐγκαταλέλειπται νεκροῦ ὑπάρχων
ἄμοιρος σώματος. Ἐμοῦ δὲ τὴν ἀδυναμίαν προτείνοντος καὶ
τόπον οὐδ' ὅλως με καθορᾶν σαφῶς διομολογήσαντος,
μικρὸν δέ τι πεδίον, ὅσον εἰκάσαι τοῦτο κοίτην βοός,
τῶν ἐσφαγμένων μέσον ὑπονοοῦντος καὶ πρὸς αὐτὸν
δακτυλοδεικτοῦντος

τῷ παραδόξῳ τούτῳ θεάματι, ἰστάμην ἀποσκοπῶν τὰ
τελούμενα' τούτου μὲν τῶν ποδῶν τὴν ὑπαλλαγὴν καὶ
ἐπίβασιν, κἀκείνων ... τὸν ὀδυνηρὸν ἐν μαχαίρᾳ
πικρότατον θάνατον. Καὶ οὕτω μέχρι δυσμᾶς ἡλίου
τοιουτοτρόπῳ τῷ σχήματι κατ' ἄμφω τὸ πόδε τὴν
νίκην ἐκάστῳ μέρει βραβεύοντος, ὡς ἐφαρμόσας
τούτους **κείσθαι τοῦ λοιποῦ ἐπίσης** παρεσκεύασεν
..... τῆς ἀλλήλων μάχης καὶ οὗτοι παυσάμενοι
τὸν φοβερὸν ἐκείνον διέλυσαν πόλεμον.

Τότε **δὴ ἀναστὰς** οὗτος καὶ γενόμενος ὄρθιος ἤρετο πρὸς
με τῶν πεπτωκότων τὸ πλῆθος, εἰ δυναίμην **ἀριθμήσασθαι**
καὶ εἰ κενός ... τόπος **ὅλως** νεκροῦ ὑπάρχων
ἄμοιρος σώματος' ἐμοῦ δὲ τὴν ἀδυναμίαν προτείνοντος καὶ
τόπον **οὐδὲ ὅλως** με καθορᾶν διομολογήσαντος **ἄνευ τεθνηκότος**
σώματος, μικρὸν δέ τι πεδίον ὅσον εἰκάσαι τοῦτο κοίτην βοός
τῶν ἐσφαγμένων ὑπονοοῦντος καὶ πρὸς αὐτὸν
δακτυλοδεικτοῦντος

102-103 Β' Μακ. 3,29

106 Α' Βασ. 15, 32

111 Γ' Μακ. 1, 2

103 post παραδόξῳ om. τούτῳ C || ad ἰστάμην om. i-A 104 τούτου A B: τούτους C sed ante τούτου add. καὶ B ed.pr. 105 ante τὸν del. δὲ A C
107 τοιουτοτρόπῳ τῷ A : τοιούτῳ τρόπῳ καὶ B ed.pr. : τοιούτῳ τρόπῳ C : post τρόπῳ narration interruptum est in C et legimus in margine ζητεῖ τὸ ἕτερον
ἀνάγνωσμα εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου || τῷ πόδε A: τοῖν ποδοῖν B ed.pr. 112 γενόμενος A sed superscr.-μενο-puncti: γενόμενος B ed.pr. 114 ὑπάρχων
A ed.pr. : ὑπάρχων B 115 ἄμοιρος A ed.pr. : ἄμυρος B 119 post δακτυλοδουκτοῦντος expl. καὶ λέγοντος A] αὐτὸς ἀπεκρίνατο B.

120 «Ὁρᾶς τοῦτο», φησί, «τὸ παρεαθὲν θνητοῦ ὑπάρχον ἄμοιρον
σώματος ; σὸν καὶ οὐκ ἄλλου καθέστηκεν. Ἐν
αὐτῷ γὰρ σὺν τοῖς λοιποῖς τεθνήξεσθαι ἔμελλες,
βορὰ τοῖς ὀρνέοις παραδιδόμενος ἄλλ' ἐπειδὴ σου τὸ
σῶμα διεφύλαξας ἄφθορον καὶ πάθει αἰσχύνῃς τὴν
125 ψυχὴν οὐκ ἐμόλυνας, τοῦ χάριν τῆς φοβερᾶς καὶ
φρικώδους ἀνάγκης μετὰ καὶ τοῦ πικροῦ σε θανάτου
ὁ Θεὸς ἠλευθέρωσε». Καὶ ταῦτα λέξας ἀφανῆς
ἐκ τῶν ἐμῶν ἐγένετο ὀφθαλμῶν.

130 Τότε μετὰ φρίκης πολλῆς ἐγὼ καὶ ἐκστάσεως ὑποκλίνας
τὴν κεφαλὴν, τῷ φόβῳ κλονούμενος, καὶ προσκυνήσας
τὸ ἅγιον ἔδαφος, ἐν ᾧ περ οἱ πόδες τούτου προσήγγιζον,

«Ὁρᾶς τοῦτο, φησί, τὸ παρεαθὲν θνητοῦ ὑπάρχειν ἄμοιρον
σώματος ; σὸν καὶ οὐκ ἄλλου καθέστηκεν ἔν
αὐτῷ γὰρ σὺν τοῖς λοιποῖς τεθνήξεσθαι ἔμελλες,
βορὰ τοῖς ὀρνέοις παραδιδόμενος ἄλλ' ἐπειδὴ **σαυτοῦ** τὸ
σῶμα διεφύλαξας ἄφθορον καὶ πάθει αἰσχύνῃς τὴν
ψυχὴν οὐκ ἐμόλυνας **τούτου** χάριν τῆς φοβερᾶς καὶ
φρικώδους ἀνάγκης μετὰ καὶ τοῦ πικροῦ ... θανάτου
Θεὸς ἠλευθέρωσε. Καὶ ταῦτα λέξας ἀφανῆς
ἐκ τῶν ἐμῶν ἐγένετο ὀφθαλμῶν.

Τότε μετὰ φρίκης πολλῆς ἐγὼ καὶ ἐκστάσεως ὑποκλίνας
τὴν κεφαλὴν, τῷ φόβῳ κλονούμενος, καὶ προσκυνήσας
τὸ ἅγιον ἔδαφος, ἐν ᾧ περ οἱ πόδες τούτου προσήγγιζον,

122-123 Δευτ. 32,24 Ιεζ. 39,4 126 Α΄ Βασ. 15,32 130-1 Γεν. 18,2 Εξ. 34,8

120 ad φησὶ add.-ν A || παρεαθὲν A B : παρθεθὲν ed.pr || pro ὀρᾶς cum participio, infinitivum A B : sed pro ὑπάρχειν A B] ὑπάρχον corr. ed.pr.

120 ἄμοιρον A B : ἄμοιρον corr. ed.pr. 123 ante βορὰ εἰς conj.Nissen : βορὰ A : βορρὰν B : βορὰν conj. ed.pr. 125 pro τούτου quos conj.Nissen] τοῦ A B : servavi

135 τοῦ ὄρους ἀπάρας καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τὴν πορείαν
πρὸς τοῦπίσω ποιούμενος, δι' ὀλίγων ἡμερῶν τὰ ἐνταῦθα
κατέλαβον, Θεῶ τῶ σεσωκότι διὰ τοῦδε τοῦ σχήματος,
εἰ καὶ ἀνάξιος ὁ ταπεινός, δουλεῦσαι προθέμενος.

Καὶ σὺ οὖν, τέκνον Κυπριανέ, πειρασμῶν ἐπερχομένων
σοι μὴ σκυθρώπαζε, ἀλλ' ἀνδρείως ἐγκαρτερῶν
καὶ τὸ τῆς σωφροσύνης ἀεὶ καλὸν μνηστευόμενος
ἔξεις τὸν θεὸν σύμμαχον, ὅτι οὐ παρορᾷ τοὺς εἰς
140 αὐτὸν ἐλπίζοντας, ὥσπερ γέγραπται».

τοῦ ὄρους ἀπάρας καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τὴν πορείαν
πρὸς τοῦπίσω ποιούμενος, δι' ὀλίγων ἡμερῶν τὰ ἐνταῦθα
κατέλαβον, Θεῶ τῶ σεσωκότι διὰ τοῦδε τοῦ σχήματος,
εἰ καὶ ἀνάξιος ὁ ταπεινός, δουλεῦσαι προθέμενος.

137 Α΄ Παραλ. 22,13 139-140 Δαν. 60, Ψαλμ.5,11 -21(22),4 -32(33),18 Α΄ Παραλ. 22,13

137 σε Α Β : σοι corr. ed.pr. 139 ὅτι Α et fortasse in Β (l.n.)] ὃς ed.pr. 140 ὥσπερ γέγραπται del. ed.pr.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ

α) Πηγών

Εκτός των παραπομπών που έχουν δοθεί ανά στίχο, θα ήταν σοβαρή παράλειψη να μη συσχετισθούν ευρύτερα τμήματα του κειμένου με δύο πολύ γνωστά βιβλικά μοτίβα, όπως έχει ήδη αναφερθεί.

Στους στίχους 19-63 διαπιστώνουμε την ύπαρξη του γνωστού βιβλικού μοτίβου, όπου ο Ιωσήφ παρενοχλείται από τη σύζυγο του Αιγυπτίου αξιωματούχου, Πετεφρή (Γένεσις, κεφ. ΛΘ', 7-18).

Επίσης στους στίχους 93-111 η παρουσία υπερκόσμιας μορφής, που ανάλογα με τη στάση των άκρων της καθορίζει την έκβαση της μάχης, παραπέμπει και πάλι στο βιβλικό μοτίβο του Μωυσή ο οποίος με τη στάση των χεριών του καθόριζε την επιτυχή ή μη έκβαση της μάχης των Ισραηλιτών με τους Αμαληκίτες (Έξοδος, κεφ. ΙΖ', 8-16).

β) Κριτικού Υπομνήματος

Στ. 46, ἡσθεΐσα: ο τύπος «ἡσθεΐσα» που σώζεται στα δύο χειρόγραφα, διορθώθηκε και υιοθετήθηκε ως μετοχή αορίστου του αἴσθομαι, μεταγενέστερος τύπος του αἰσθάνομαι⁵². Το ενδεχόμενο ο τύπος ἡσθεΐσα να εκληφθεί ως μετοχή παθητικού παρακειμένου του ἥδομαι απορρίφθηκε, αφού σημασιολογικά δεν συνάδει με το κείμενο, εκτός αν έχει εκπέσει η ἄρνηση μη⁵³. Ωστόσο η χρήση αυτού του μεταγενέστερου τύπου, που έχει εισαχθεί από τους

⁵² A. JANNARIS, *An Historical Greek Grammar chiefly of the Attic dialect*, Hildesheim 1968, p.257 § 9966 και Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ *Λεξικόν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*, Αθήνα 1964, τ.1, σ.127

⁵³ NISSEN, σ.338

αντιγραφείς ακόμη και σε αρχαίους συγγραφείς,⁵⁴ μας προβληματίζει δεδομένης της χρήσης λόγιου γλωσσικού οργάνου από τον συγγραφέα του κειμένου μας.

Στ. 89, εἰ διαγινώσκειν: η γραφή παραδίδεται από όλους τους κώδικες. Ο Combefis την έχει διορθώσει «ἰδίᾳ γινώσκειν». Η διόρθωση θα μπορούσε να θεωρηθεί σωστή, λαμβανομένης υπόψιν της σύνταξης του ερωτώ (με τη σημασία του ζητώ)⁵⁵, αν δεν επρόκειτο για ένα κείμενο κλασικίζον. Επιπλέον το ίδιο ρήμα στους στίχους 112-113 συντάσσεται με πλάγια ερωτηματική πρόταση ακολουθώντας τους κανόνες της αττικής σύνταξης. Θεωρήσαμε λοιπόν πιθανότερο ότι ο ελληνομαθής αγιογράφος και στην περίπτωση αυτή συνέταξε το ρήμα με τον ίδιο τρόπο παραλείποντας κατά λάθος ή συνειδητά το ρήμα «δυναίμην».

Στ. 101, κταίνοντες: η χρήση του κταίνω αντί του κτείνω καταγράφεται από τον Α. Γιάνναρη⁵⁶.

⁵⁴ Βλ. LSJ, τ.1, σ.74

⁵⁵ J.H. MOULTON, Grammar of New Testament Greek, Edinburgh 1976, v.III, σ.149, υπ.7d

⁵⁶ Α. JANNARIS, ό.π., §. 996¹⁴⁵

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ

Η διήγηση έχει ως ιστορικό υπόστρωμα την οργανωμένη από τον αυτοκράτορα Νικηφόρο Α΄ εκστρατεία κατά των Βουλγάρων του Κρούμου το 811, χρησιμοποιώντας τη φράση «καὶ τοῦ ἄνακτος Νικηφόρου πανστρατὶ κατὰ τῶν Σκυθῶν ἔξορμήσαντος». Δεν πρόκειται λοιπόν για την προηγούμενη επίθεση του 809 που ήρθε ως απάντηση των Βυζαντινών στην κατάληψη της Σαρδικής (Σόφια) από τον Κρούμο, αλλά για οργανωμένη επιθετική πρωτοβουλία μετά από μια παύση δύο ετών. Ο Π. Νιαβής στη μονογραφία του για το Νικηφόρο Α΄ αναφέρεται σ' αυτό το χρονικό διάστημα, επικαλούμενος επιγραφή που ανακάλυψαν οι αδελφοί Skorpil, ίσως ως χρόνο συμφωνημένης συνθήκης χωρίς όμως αυτό να διασταυρώνεται από άλλες πηγές και κατά συνέπεια τη θεωρεί αβάσιμη πληροφορία⁵⁷.

Ωστόσο ο Νικηφόρος ήταν αποφασισμένος να εξουδετερώσει οριστικά την βουλγαρική απειλή γι' αυτό οργάνωσε ένα πολυπληθές στράτευμα, μεταφέροντας στρατιωτικές μονάδες και από τα θέματα της Μ.Ασίας, αφού πλέον είχε αποσοβηθεί ο αραβικός κίνδυνος μετά το θάνατο του Harun-al-Rashid (809)⁵⁸. Πρόκειται μάλλον για τους «Φοιδεράτους» και γενικότερα για δυνάμεις από το θέμα των Ανατολικών⁵⁹ με επικεφαλής τον στρατηγό Ρωμανό καθώς και ενισχύσεις πιθανόν από το θέμα των Αρμενιικών. Επικαλούμενος τον Θεοφάνη, ο Νιαβής αναφέρει στρατολόγηση ακόμη

⁵⁷ P. NIAVIS, *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (AD 802-811)*, Athens 1987 [Historical Monographs 3], σ. 234, υπ.237

⁵⁸ Ο.π., σ.235-6

⁵⁹ M. WHITTOW, *The Making of Orthodox Byzantium 600-1025*, London 1996, σ. 169. Για τον θεσμό των Φοιδεράτων Πρβλ. ΑΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινή Ιστορία*, Αθήνα 1975, Τ.Α., σ.172, υπ.2-3 και Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, Αθήνα 1950, Τόμος Θ΄, σ.7670, όπου θησαυρίζεται η σημασία του ξένου μισθοφόρου.

και φτωχών ανθρώπων με υποτυπώδη εξοπλισμό, αν και κρίνει την πληροφορία υπερβολική⁶⁰.

Στις βυζαντινές δυνάμεις εντάχθηκε και ένα νέο τάγμα που φαίνεται ότι συγκροτήθηκε για πρώτη φορά, οι Ικανάτοι⁶¹. Το τάγμα αυτό αποτελούσαν οι έφηβοι γιοι των αρχόντων, ως σωματοφύλακες του διαδόχου, Σταυράκιου. Στο ίδιο σώμα ήταν εγγεγραμμένοι και ο τρίτος εγγονός του αυτοκράτορα Νικήτας, ο μελλοντικός Πατριάρχης Ιγνάτιος, αν και ήταν μόλις 10 ετών, αλλά δεν γίνεται σαφές από τις πηγές αν έλαβε μέρος στην εκστρατεία. Αντίθετα σίγουρο είναι ότι συμμετείχε ο πατέρας του και μελλοντικός αυτοκράτορας Μιχαήλ Α⁶².

Όσον αφορά τον χαρακτηρισμό του ήρωα της διήγησης, «Νέος ύπαρχων, ἐν τῇ τῶν σχολαρίων στρατείᾳ», πρόκειται για κάποιο μέλος του τάγματος των Ικανάτων⁶³, που συνιστούσε σχολή με δύο στόχους, την τιμή και την εκμάθηση της στρατιωτικής τέχνης, όπου η τιμιότητα αντιμετωπιζόταν σαν απαραίτητο στοιχείο επιτυχίας στη μάχη⁶⁴. Ο συνολικός αριθμός του βυζαντινού στρατού δεν είναι γνωστός, σίγουρα όμως ήταν πολυπληθέστερος των Βουλγάρων. Εξάλλου ο χαρακτηρισμός «πανστρατι» δηλώνει το σύνολο των στρατιωτικών δυνάμεων που ήταν δυνατό να συγκεντρωθούν σ' ένα σημείο της αυτοκρατορίας.

Το κείμενο της διήγησης δεν αναφέρεται ούτε στον ακριβή χρόνο ούτε στον ακριβή τόπο, όπου έλαβε χώρα η μάχη. Δεν υπάρχει παρά μια αναφορά στα «Θρακῶα μέρη», απ' όπου πέρασε ο βυζαντινός στρατός. Όντως τον Μάιο του 811 ο

⁶⁰ P. NIAVIS, *ό.π.*, σ. 236. Γι' αυτό το θέμα εκτός της πιθανής πρόθεσης του Θεοφάνη να επιρρίψει ευθύνες για προχειρότητα στο Νικηφόρο Α', πιθανολογείται και η αναζήτηση σημείων ταπείνωσης του Κρούμου, αφού με τέτοιο είδος εξοπλισμού των αντιπάλων μετριάζεται ο απόηχος της νίκης του, γεγονός που συνάδει και με το αίτημά του για ειρήνη, σύμφωνα με την ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ, «Η εικόνα του Κρούμου: εικόνα των «Κακοφρόνων» Βουλγάρων», *Σύμμεικτα* 10 (1996), σ.275-6

⁶¹ M. WHITTOW, *ό.π.*, σ.169

⁶² P. NIAVIS, *ό.π.*, σ.236

⁶³ J. WORTLEY, "Legends of the Byzantine disaster of 811" *Byzantion* 50 (1980), σ.555. Για το θεσμό των Ικανάτων βλ. επίσης N. OIKONOMIDES, *Les Listes de Préséance Byzantines des IX et X siècles*, Paris 1972, σ.322

⁶⁴ J. WORTLEY, *ό.π.*, σ.555

Νικηφόρος με τα στρατεύματά του άφησε την πρωτεύουσα και προχώρησε κατά της Βουλγαρίας. Ο ακριβής δρόμος, που ακολούθησε, δεν είναι γνωστός όμως σίγουρα βάδισε μέσω Θράκης⁶⁵ και έφθασε ως το φρούριο των Μαρκελλών⁶⁶. Έτσι επιβεβαιώνεται η προαναφερθείσα πληροφορία του κειμένου μας όπου αναφέρεται ότι ο νεαρός σχολάριος για κάποια προσωπική του ανάγκη έμεινε στα μετόπισθεν και αναγκάστηκε να διανυκτερεύσει «ἐν τινι χωρίῳ πρὸς τὰ Θρακῶα μέρη».

Στο φρούριο των Μαρκελλών, όπου στρατοπέδευσαν οι Βυζαντινοί, ο Κρούμος διαπιστώνοντας το πλήθος του στρατεύματος έστειλε πρεσβεία ειρήνης στο Νικηφόρο, ο οποίος όμως απέρριψε τις ειρηνευτικές προτάσεις. Εδώ συνέβη επίσης ένα δεύτερο γεγονός που θεωρήθηκε δυσοίωνα: Ο πιστός υπηρέτης του Νικηφόρου, Βυζάντιος, αυτομόλησε στο εχθρικό στρατόπεδο κλέβοντας 100 λύτρες χρυσό και μια αυτοκρατορική ενδυμασία⁶⁷. Μετά απ' αυτά τα γεγονότα ο Νικηφόρος με τα στρατεύματα του προχώρησε προς την Βουλγαρική πρωτεύουσα.

Διχογνωμία των μελετητών παρατηρείται σχετικά με την ημερομηνία εισόδου του στο Βουλγαρικό έδαφος. Ο Θεοφάνης αναφέρει ότι πρόκειται για την 20^η Ιουλίου και αυτή την χρονολογία δέχονται οι St. Runciman, J.B. Bury και Ευαγ. Κυριάκης, ενώ ο Π. Νιαβής την αμφισβητεί⁶⁸ κρίνοντας την πληροφορία του Θεοφάνη ανακριβή, δεδομένης της ημερομηνίας της τελικής αναμέτρησης Κρούμου – Νικηφόρου, για την οποία ο μεν Θεοφάνης αναφέρει την 26^η Ιουλίου ο δε Scriptor

⁶⁵ Πρβλ. P. NIAVIS, ό.π., σ. 236 και V. BEŠEVLIJEV, Die Protobulgarische periode der Bulgarischen Geschichte, Amsterdam 1981, σ. 240, όπου αναφέρεται ότι ο Νικηφόρος επέλεξε την πεπατημένη δηλαδή την οδό Β.Α. της Ανδριανούπολης που από τις Μαρκέλλες μέσω Βερεγάβας οδηγούσε στην Πλίσκα, την πρωτεύουσα του Κρούμου.

⁶⁶ Ο P. NIAVIS (ό.π., σ.237-8), επικαλούμενος μαρτυρία του πατριάρχη Νικηφόρου, θεωρεί ότι το φρούριο βρισκόταν στη συνοριακή γραμμή Βυζαντίου – Βουλγαρίας. Θεωρείται επίσης σημείο στρατηγικής σημασίας, βασικός σταθμός στη στρατιωτική οδό προς τα σύνορα και ορμητήριο εναντίον των Βουλγάρων από τον Ε. ΚΥΡΙΑΚΗ, Βυζάντιο και Βούλγαροι (7^{ος} – 10^{ος} αιώνας). Συμβολή στην εξωτερική πολιτική του Βυζαντίου, Αθήνα 1993 [=Ιστορικές μονογραφίες 13], σ.100 και 106

⁶⁷ P. NIAVIS, ό.π., σ.237 και V. BEŠEVLIJEV, ό.π., σ.240-241

⁶⁸ P. NIAVIS, ό.π., σ. 237-239 και υπ. 252 και ΚΥΡΙΑΚΗΣ, ό.π., σ.103

incertus την 23^η⁶⁹. Το διάστημα όμως τριών ή και έξι ημερών είναι πολύ μικρό για να είχε καλυφθεί κατά τη διάρκειά του η διαδρομή από τα σύνορα ως την Πλίσκα, εν συνεχεία να είχε ακολουθήσει η κατάληψή της και τέλος η ήττα του Νικηφόρου. Επιπλέον το γεγονός ότι, μετά την κατάληψη της πρωτεύουσας του, ο Κρούμος είχε στη διάθεσή του ικανό χρόνο για τη στρατολόγησή Αβάρων και Σλάβων, επιβεβαιώνει την άποψη του Νιαβή, ο οποίος βασιζόμενος και στον I. Dujčev θεωρεί ως πιθανή εποχή αναχώρησης του Νικηφόρου από το φρούριο των Μαρκελλών τα μέσα Ιουνίου ή τις αρχές Ιουλίου⁷⁰, εποχή δηλαδή που του παρείχε το χρονικό περιθώριο να επιλέξει την πορεία του εντός του εχθρικού εδάφους και να υλοποιήσει τα σχέδια του.

Η πορεία του αυτή υπήρξε μια επικίνδυνη διαδρομή μέσα από αδιάβατα σημεία για τον βυζαντινό στρατό που αναγκάστηκε να κάνει κύκλους, προκειμένου να αποφύγει τις παγίδες. Δεν είναι δυνατόν να δηλωθεί με βεβαιότητα αν οι πρώτες μάχες έλαβαν χώρα κοντά στη Βουλγαρική πρωτεύουσα. Σε κάθε περίπτωση, μετά την απόρριψη της ειρηνευτικής του πρότασης ο Κρούμος προφανώς θα είχε προγραμματίσει τις κινήσεις του. Θα ήταν μάλιστα αναμενόμενο μετά τη σύγκριση των δύο αντιμαχόμενων δυνάμεων να είχε επίγνωση της μειονεκτικής του θέσης, που γινόταν ακόμη δυσκολότερη δεδομένου ότι είχε εκπαιδεύσει το στρατό του για επιθετικό και όχι για αμυντικό πόλεμο. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τον Π. Νιαβή, ο Κρούμος δεν αντιμετώπισε την επίθεση του Νικηφόρου Α΄ με το κύριο τμήμα του

⁶⁹ Πρόκειται για την διήγηση με τίτλο «Περὶ Νικηφόρου τοῦ βασιλέως καὶ πῶς ἀφήσιν τὰ κῶλα ἐν Βουλγαρία» που δημοσίευσε ο J. DUJČEV, “La chronique Byzantine de l’ an 811”, T.M. 1 (1965), σ. 205-254. Πρβλ. επίσης H. GREGOIRE, “Un nouveau fragment du Scriptor Incertus de Leone Armenio”, Byzantion XI (1936), σ. 423. Νεότερη κριτική έκδοση: Scriptor incertus. Introduzione di Emilio Pinto. Testo critico, versione italiana, note e indici a cura di Francesca Iadevaia, Messina 1987, 1997². Τέλος για το έργο αυτό και τη σχετική βιβλιογραφία βλ. προχειρως Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, Βυζαντινή Φιλολογία. Τα πρόσωπα και τα κείμενα, τ.Β΄, σ.404-6

⁷⁰ P. NIAVIS, ό.π., σ.237-239 και ν.π. 254, όπου γίνεται λόγος για πιθανό λάθος των αντιγραφών του Θεοφάνη, οι οποίοι ενδεχομένως αντέγραψαν Ιού-λ-ιος αντί Ιού-ν-ιος, προκύπτοντας έτσι το ανεπαρκές διάστημα των 6 ημερών από την είσοδο στη Βουλγαρία έως την ήττα του Νικηφόρου. Πρβλ. επίσης I. DUJČEV, ό.π., σ.234

στρατεύματος του. Είτε λόγω φόβου είτε ενεργώντας συνειδητά ανέβηκε στα βουνά αφήνοντας στα μετόπισθεν κάποιες δυνάμεις για την υπεράσπιση της Πλίσκας. Δύο πηγές αναφέρονται στον αριθμό αυτής της φρουράς, ο Scriptor incertus την υπολογίζει έως 12.000 άνδρες⁷¹ ενώ ο αγιογράφος της παραλλαγής της διήγησής μας σε 15.000⁷² περίπου. Ο Π. Νιαβής μάλιστα θεωρεί ότι εκ του τελικού αποτελέσματος θα μπορούσε να οδηγηθεί κάποιος στο συμπέρασμα ότι η φρουρά αυτή σκόπιμα θυσιάστηκε από τον Βούλγαρο ηγεμόνα⁷³. Ήταν όμως μόνο αυτοί οι δώδεκα ή δεκαπέντε χιλιάδες στρατιωτών που αντιμετώπισε ο Νικηφόρος;

Ο Scriptor incertus κάνει λόγο για άλλες 50.000⁷⁴ που σκοτώθηκαν από τους Βυζαντινούς και ο I. Dujčev θεωρεί σωστούς τους υπολογισμούς του, υποστηρίζοντας ότι ο Κρούμος είχε οργανώσει δύο ζώνες άμυνας: η πρώτη των 12-15 χιλιάδων είχε τοποθετηθεί σε στενά περάσματα και η δεύτερη των 50 χιλιάδων είχε αναλάβει την υπεράσπιση της Πλίσκας. Σύμφωνα όμως με τον Π. Νιαβή αυτές οι εκτιμήσεις είναι υποθετικές. Ο αριθμός των 50 χιλιάδων είναι πολύ εντυπωσιακός για να υιοθετηθεί ως ακριβής. Ωστόσο, θα μπορούσε να υποθέσει κάποιος ότι ο βυζαντινός στρατός εγκατεστημένος στην Πλίσκα πραγματοποίησε επιχειρήσεις και γύρω από αυτήν. Σε κάθε περίπτωση, είτε στην Πλίσκα είτε στα περίχωρά της, ο Κρούμος εμφανίζεται να έχει χάσει ένα σημαντικό αριθμό στρατιωτών. Δεν είναι γνωστός ο χρόνος παραμονής των Βυζαντινών στην Πλίσκα, μετά την κατάληψή της. Βέβαιο όμως είναι ότι ακολούθησε πλήρης καταστροφή της και λεηλασία του παλατιού της. Ο Θεοφάνης αναφέρει ότι ο Νικηφόρος οικειοποιήθηκε όλο το προϊόν της λεηλασίας ενώ ο Scriptor incertus ότι το μοιράστηκε με τους στρατιώτες του, δηλώνοντας μάλιστα ότι το πάθημα του Νικηφόρου στη Σαρδική το 809 του είχε γίνει

⁷¹ I. DUJČEV, ό.π., 210

⁷² L. GLUGNET, "Histoire de S. Nicolas, soldat et moine », ROC 7 (1902), σ.325, 328, 330. Πρβλ. επίσης V. BESEVLIEV, ό.π., σ.241

⁷³ P. NIAVIS, ό.π., σ.240

⁷⁴ I. DUJČEV, ό.π., 210

γίνει μάθημα⁷⁵ και αναφέροντας την πρόθεσή του να ιδρύσει στη θέση της πρωτεύουσας του Κρούμου μια νέα πόλη που θα έφερε το όνομά του. Ο Θεοφάνης αναφέρει ότι ο Κρούμος έκανε άλλη μια ειρηνευτική προσπάθεια⁷⁶ που ο Νικηφόρος αρνήθηκε προφανώς, έχοντας οδηγηθεί στο λανθασμένο συμπέρασμα ότι είχε καταστρέψει όλο το Βουλγαρικό στράτευμα και ότι δεν θα υπήρχε πλέον αντίσταση.

Παρ' όλα αυτά μια βέβαιη έλλειψη των βασικών προφυλάξεων από πλευράς των Βυζαντινών έδωσε στον Κρούμο την ελπίδα μιας ακόμη ευκαιρίας για επίθεση. Το ζωτικής σημασίας γεγονός ήταν ότι ένα τμήμα των Βουλγαρικών δυνάμεων παρέμενε ακόμη ασφαλές και έτοιμο να δράσει κάτω από ευνοϊκές συνθήκες. Επιπλέον, όσο ο Νικηφόρος λεηλατούσε το παλάτι στην Πλίσκα, ο Κρούμος μεγάλωνε το στράτευμά του με Αβάρους και Σλάβους. Τελικά μεταξύ 23^{ης} και 26^{ης} Ιουλίου ο Νικηφόρος άφησε την Πλίσκα, αφού πρώτα την έκαψε⁷⁷.

Δεν είναι γνωστό αν εν συνεχεία είχε πρόθεση να βαδίσει στη Σαρδική ή απλώς να επιστρέψει στην Κων/πολη. Ο *Scriptor incertus* κάνει λόγο για την πρώτη εκδοχή. Ωστόσο φαίνεται πιθανότερο να είχε πάρει το δρόμο της επιστροφής γιατί είναι γνωστό ότι οι βυζαντινές δυνάμεις παγιδεύτηκαν σε ένα στενό πέρασμα και όχι σε φαράγγι, που εντοπίζεται στο δρόμο από την Πλίσκα στην Σαρδική, ο οποίος εκείνη την εποχή περνούσε από τη βόρεια πλευρά του Αίμου και μέσω της Νικόπολης έφτανε στη νότια όχθη του Δούναβη⁷⁸. Δεν είναι όμως βέβαιο αν οι Βυζαντινοί στρατιώτες ξεκίνησαν προς αναζήτηση του υπολοίπου των Βουλγάρων ή αν απλώς

⁷⁵ P. NIAVIS, ό.π., σ.242

⁷⁶ "ἰδοὺ νενίκηκας, λάβε οὖν, εἴ τι σοὶ ἀρεστον ἐστί, καὶ ἔξελθε ἐν εἰρήνῃ" είναι η φράση που μας παραδίδει. Πρβλ. Ε. ΚΥΡΙΑΚΗΣ, *Βυζάντιο και Βούλγαροι (7^{ος} – 10^{ος} αι.) Συμβολή στην εξωτερική πολιτική του Βυζαντίου*, Αθήνα 1993 [=Ιστορικές μονογραφίες 13], σ.103

⁷⁷ P. NIAVIS, ό.π., σ.242. Ωστόσο εκτός από τις καταστροφές και τις λεηλασίες αναφέρονται και βαρβαρότητες (μωρά ρίχτηκαν σε αλωνιστικές μηχανές). Πρβλ. R. BROWNING, *Byzantium and Bulgaria, A comparative study across the early medieval frontier*, London 1975, σ.49

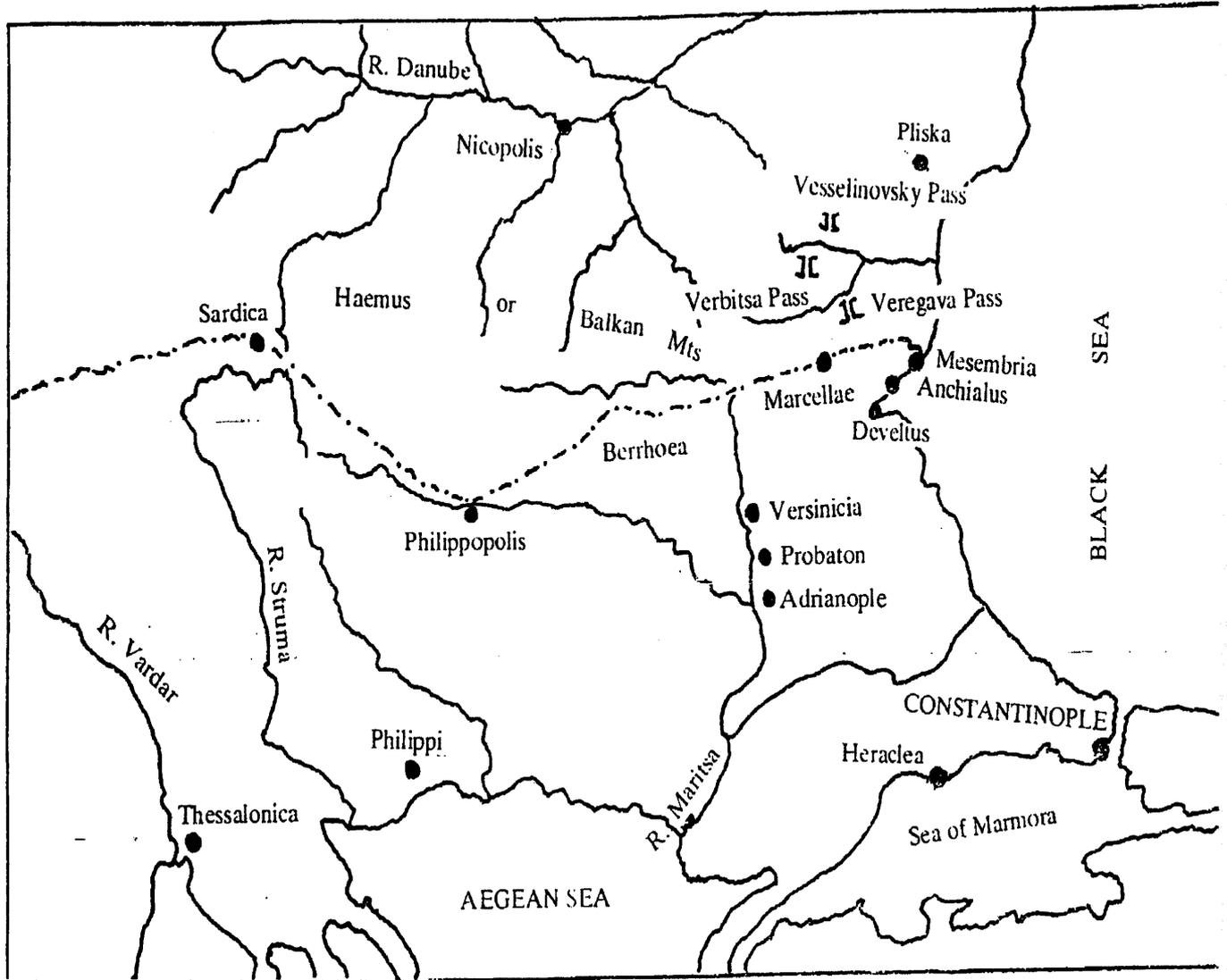
⁷⁸ P. NIAVIS, ό.π., σ.243. Επιπροσθέτως ο Νιαβής παρουσιάζει τους λόγους που τον οδηγούν στην άποψη της πρόθεσής του Νικηφόρου να επιστρέψει στην Κων/πολη. Ο πρώτος είναι ότι ο Νικηφόρος έλειπε μεγάλο διάστημα από την έδρα του αφήνοντας περιθώρια για συνωμοσίες, αν παρατεινόταν η απουσία του και ο δεύτερος ότι προφανώς επιθυμούσε να γιορτάσει τη νίκη του εκεί.

πήραν το δρόμο της επιστροφής. Πιο πιθανό είναι ότι ο Νικηφόρος δεν ακολούθησε τους Βουλγάρους που είχαν δραπετεύσει στα βουνά αλλά παγιδεύτηκε απ' αυτούς κατά το ταξίδι της επιστροφής του.

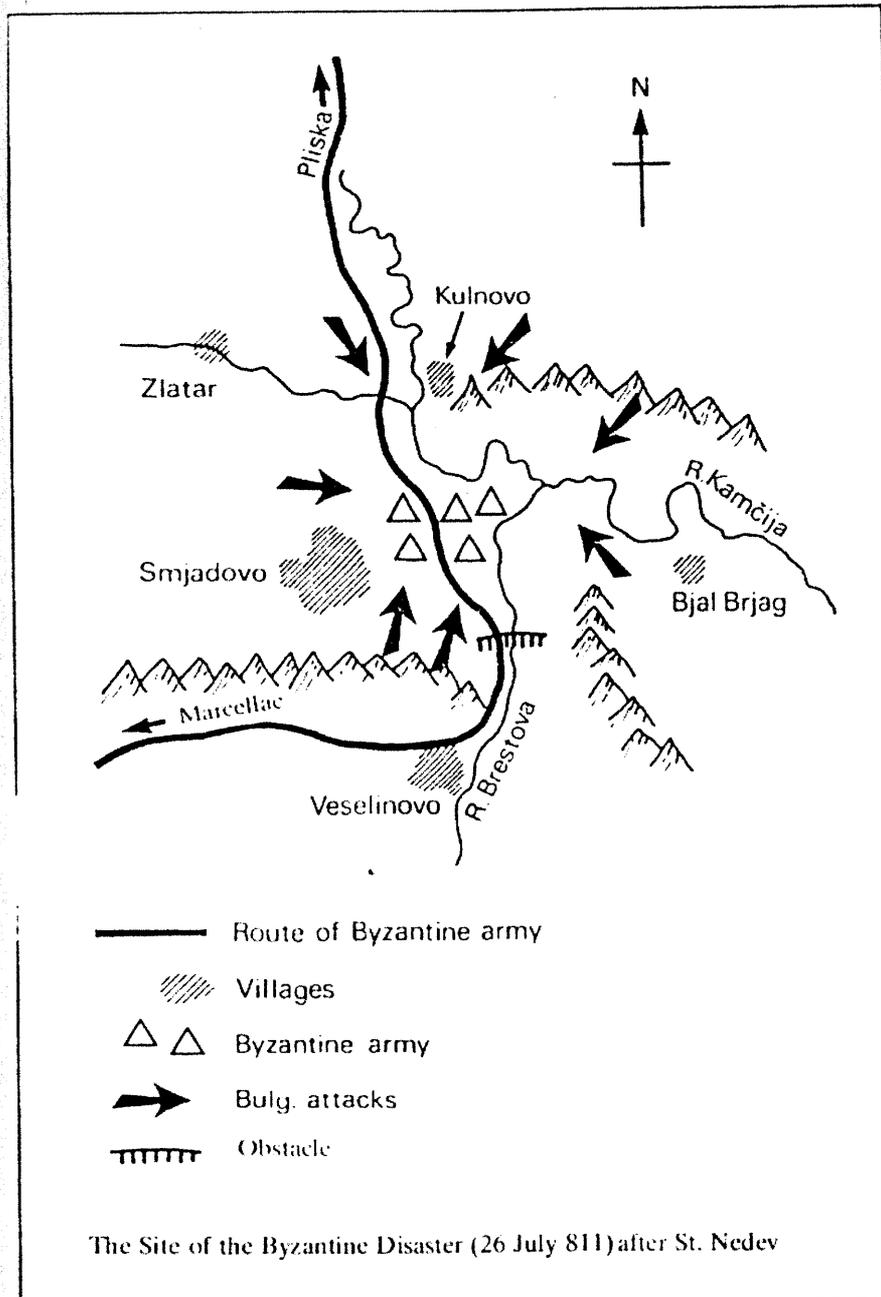
Το ακριβές σημείο όπου ο Βυζαντινός στρατός περικυκλώθηκε από τον Κρούμο και τους στρατιώτες του δεν μπορεί με ακρίβεια να προσδιοριστεί, αν και αρκετοί μελετητές το έχουν προσπαθήσει. Θα παρατεθούν εδώ οι απόψεις κάποιων από αυτούς.

α) Ο St. Nedev⁷⁹, σύμφωνα με τον Π. Νιαβή, φαίνεται να έχει σοβαρά αιτιολογήσει γιατί η σύγκρουση πρέπει να έλαβε χώρα στο Veselinovsky Pass, σ' ένα στενό πέρασμα μέσω του οποίου ο δρόμος από Kulnovo οδηγεί προς Veselinovo (βλ. χάρτη 1). Αφού επισκέφθηκε την περιοχή, εκπόνησε δύο χάρτες και η περιγραφή του για τον χώρο συμφωνεί με όσα οι δύο κύριες πηγές έχουν περιγράψει για τον τόπο της καταστροφής, επισημαίνει ο Π. Νιαβής. Ο Scriptor incertus , για παράδειγμα, περιγράφει το πέρασμα να γίνεται τόσο στενό σε μια από τις διεξόδους του, ώστε οι Βούλγαροι μπόρεσαν να το κλείσουν απλώς με ξύλινους πασσάλους. Αναφέρει δε ότι ένα ποτάμι ρέει παράλληλα προς το στενό μονοπάτι. Το μέρος που ανταποκρίνεται περισσότερο σ' αυτή την περιγραφή, σύμφωνα πάντα με τον Π. Νιαβή, βρίσκεται ακριβώς ανατολικά του Smiadovo, όπου ο ποταμός Brestova ενώνεται με τον Kamčija (βλ. Χάρτη 2).

⁷⁹ Την άποψη του παραθέτει ο P. NIAVIS, ό.π., σ.244

ΧΑΡΤΗΣ 1: Τα Βυζαντινο-βουλγαρικά σύνορα το 802

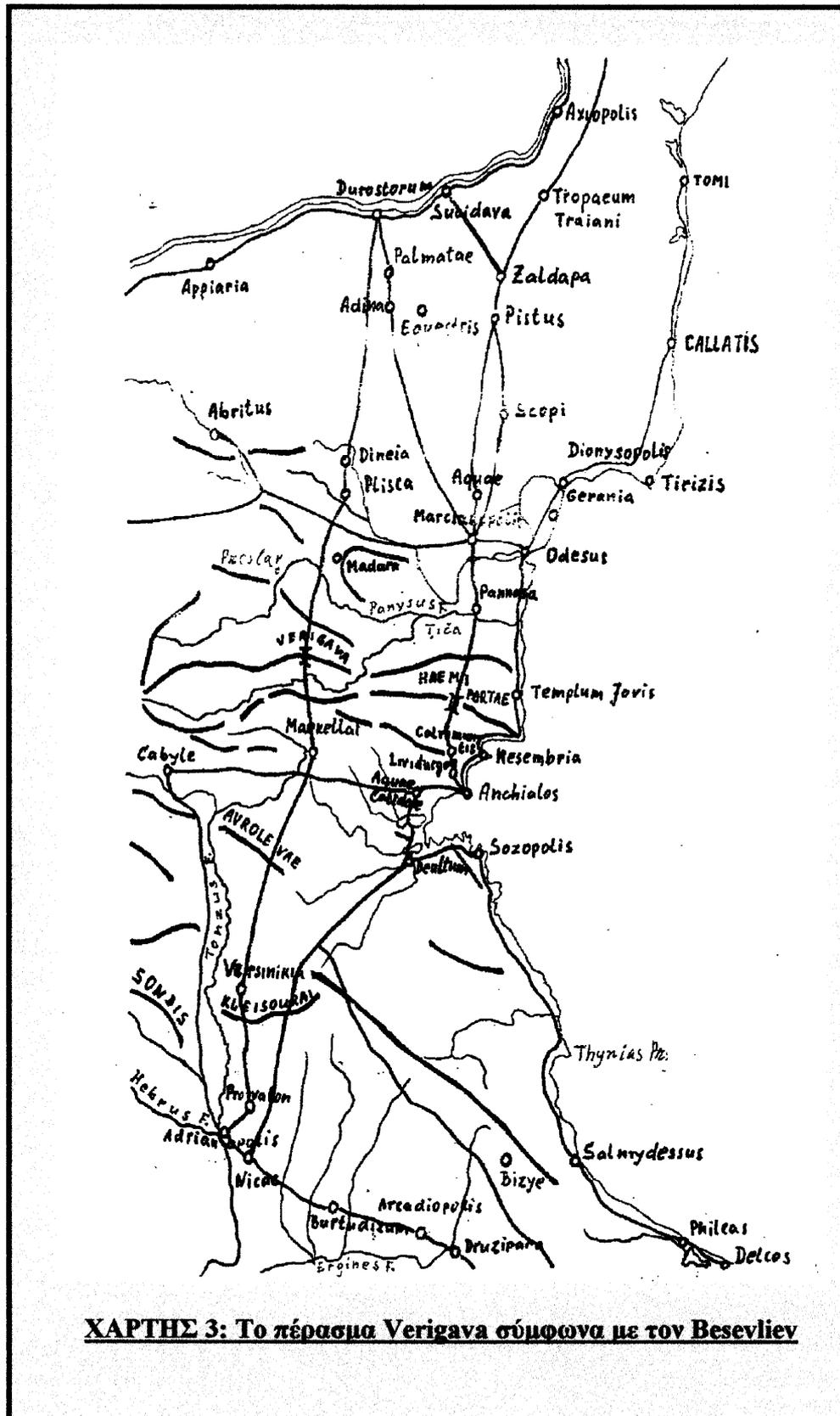

ΧΑΡΤΗΣ 2: Η θέση της βυζαντινής ήττας (26 Ιουλίου 811) σύμφωνα με τον St. Nedev

β) Ο V. Beševliev⁸⁰ στηριζόμενος στον *Scriptorem incertum* έχει την άποψη ότι πρόκειται για το στενό Riš (σημερινή ονομασία), απ' όπου διέρχεται ο ποταμός Τιδα (αρχ. Πάνυσος – βλ. χάρτη 3). Συνδέει δε με τη μάχη που έλαβε χώρα εκεί σπάραγμα πρωτοβουλγαρικής επιγραφής με τις λέξεις «πόλεμος της Τούτζας». Την άποψή του υποστηρίζει και ο I. Καραγιαννόπουλος⁸¹, που ταυτίζει το στενό Riš με την κλεισούρα των Βερεγάβων (βλ. χάρτη 4).

⁸⁰ V. BEŠEVLIEV, ό.π., σ.247 και υπ. 33

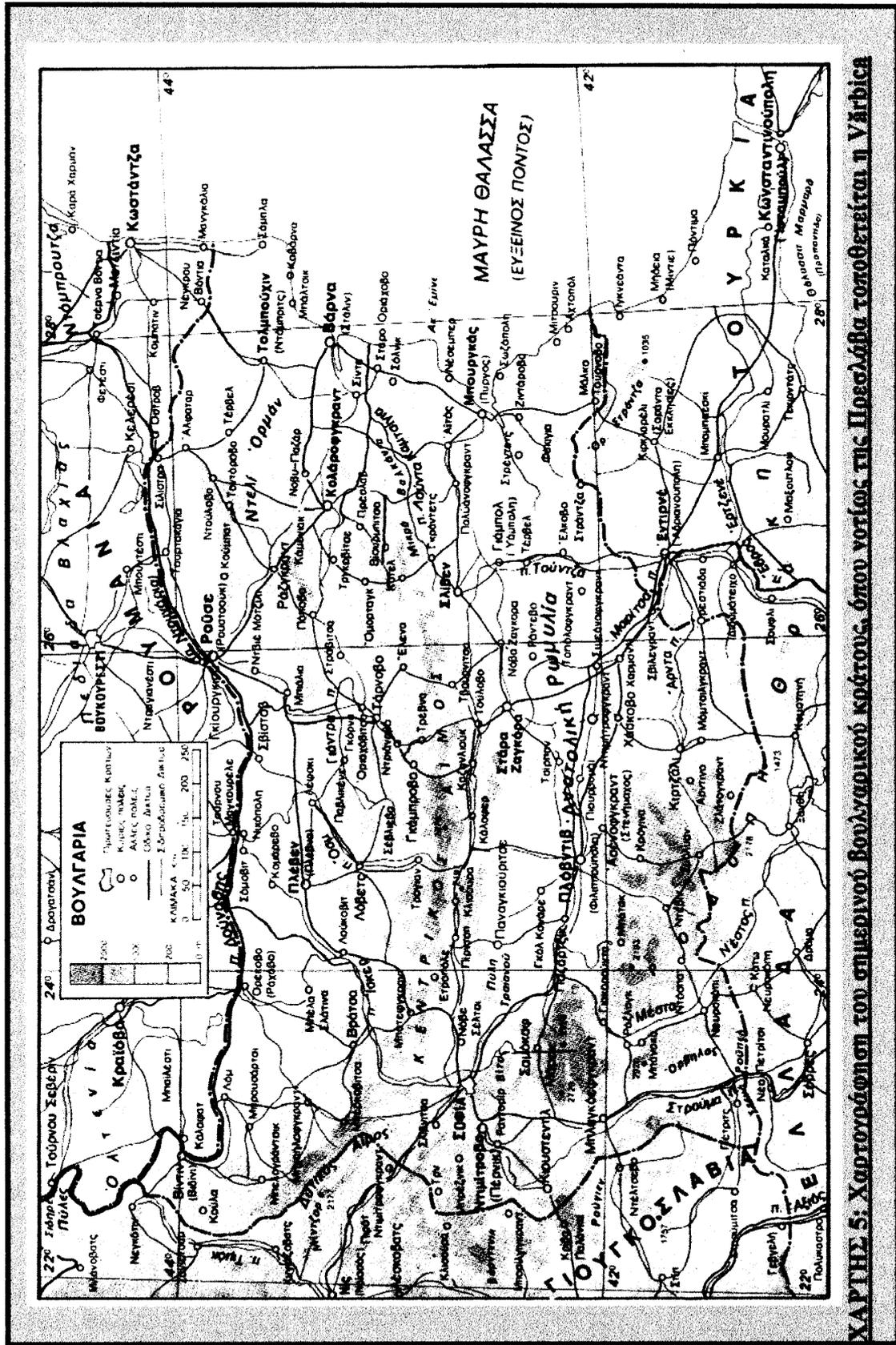
⁸¹ J. KARAYANNOPOULOS, «Κρούμος και Φίλιπποι. Οι βυζαντινο-βουλγαρικές επιχειρήσεις στα 812-814», Βυζάντιον Αφιέρωμα στον Ανδρέα Ν. Στράτο. Τόμος I, Αθήναι 1986, σ.101-υπ. 1

γ) Ο Ε. Κυριάκης αναφέρεται στις κλεισούρες του Αίμου που από το 681 καθόριζαν τη βυζαντινοβουλγαρική συνοριακή γραμμή και τοποθετεί τη σύγκρουσή μερικά χιλιόμετρα νοτίως της αρχαίας Πρεσλάβας, στο σημερινό χωριό Vărbica (ή Vûrbica) του οποίου την ομώνυμη διάβαση ταυτίζει με την κλεισούρα των Βερεγάβων⁸² (βλ. χάρτη 5), βασιζόμενος στον I. Dujčev, και όχι με το στενό Riš, όπως ο Καραγιαννόπουλος που αντιτίθεται στη γνώμη των J.B. Bury & V.N. Zlatarski υπέρ της Vărbica⁸³.

⁸² Ε. ΚΥΡΙΑΚΗ, ό.π., σ.107-υπ. 119

⁸³ J. KARAYANNOPOULOS, ό.π., υπ. 1

ΧΑΡΤΗΣ 5: Χαρτογράφηση του σημερινού βουλγαρικού κράτους, όπου νοτίως της Πρεσλάβα τοποθετείται η Υάρβιγα

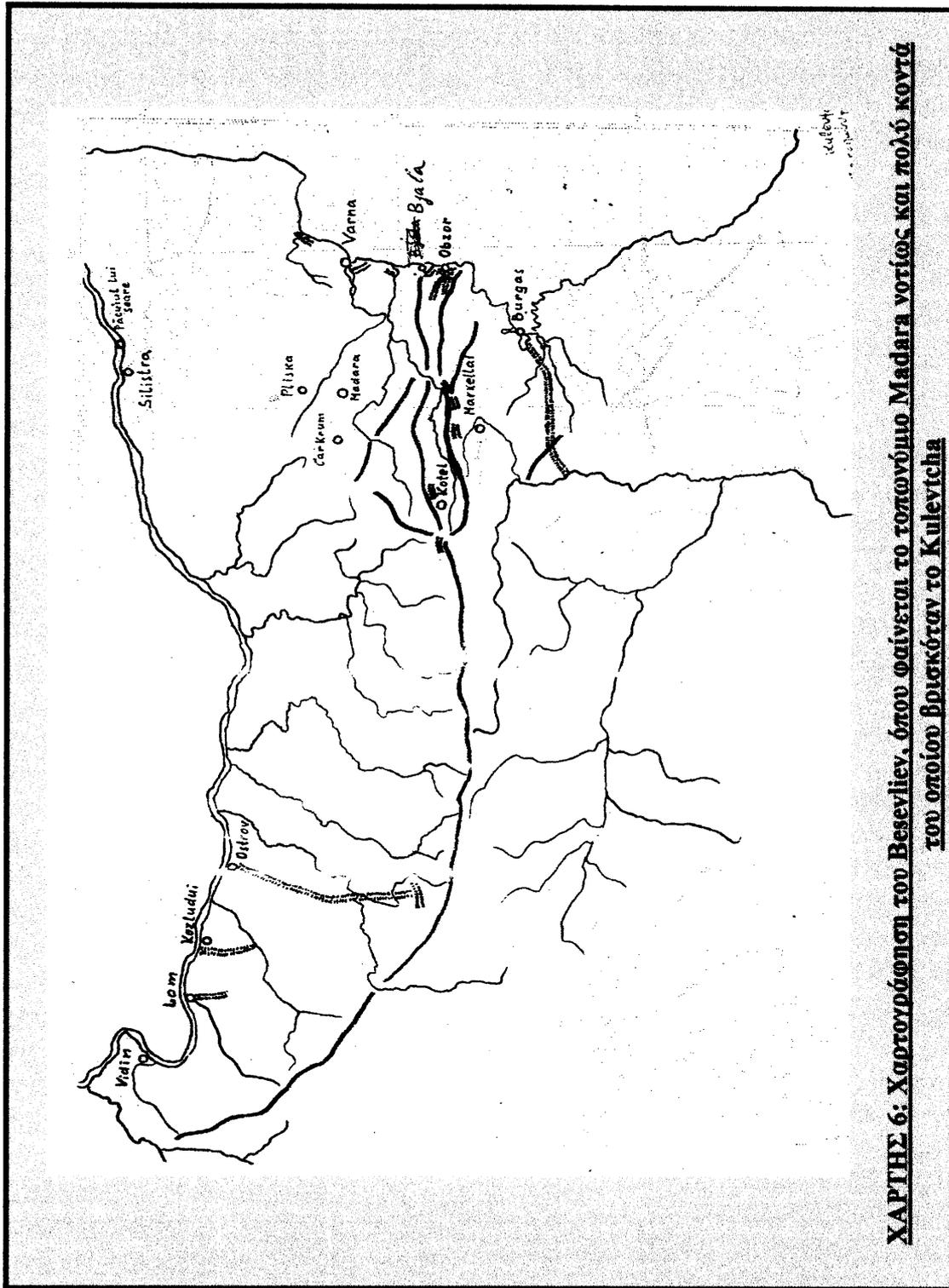
δ) Ο Ι. Dujčev θεωρεί πολύ πιθανό η μάχη να έλαβε χώρα μερικά χιλιόμετρα νοτίως της αρχαίας Πρεσλάβας στην κλεισούρα προς το σημερινό χωριό Vărbica, κοντά στον ποταμό Kamčija. Σημειώνει επίσης ότι αυτό το πέρασμα ταυτίζεται με αυτό των Βερεγάβων, που απαντά πολλές φορές σε βυζαντινές πηγές του 8^{ου} και 9^{ου} αιώνα⁸⁴. Επίσης αναφέρεται στις κλεισούρες Riš και Kotel ως άλλες δύο κοντινές σ' αυτή των Βερεγάβων⁸⁵.

ε) Για το ίδιο θέμα ο Yanko Draganov Vassilev, ως μέλος αποστολής στην περιοχή μαζί με τον ιστορικό D. Zlatarski και τον συγγραφέα I. Vassilev, σε δημοσίευση του⁸⁶ αναφέρει ότι το πιο πιθανό σημείο, όπου έλαβε χώρα η μάχη σύμφωνα και με αρχαιολογικές έρευνες είναι η περιοχή νότια της Πλίσκας, στον κύριο οδικό άξονα Μεσημβρίας – Πλίσκας και ΒΑ του φρουρίου Krastovitza, που ανακαλύφθηκε ακριβώς σ' αυτόν τον άξονα από τους αδελφούς Skorpil. Στην κοιλάδα αυτής της περιοχής ισχυρίζεται ότι πρέπει να είχε στρατοπεδεύσει ο Νικηφόρος Α', νότια των τοπωνυμίων Kulevtcha & Madara (βλ. χάρτη 6). Επισημαίνει δε ότι ως σήμερα η περιοχή φέρει την ονομασία Gratska Setch, δηλαδή ελληνική σφαγή, παραθέτοντας σχεδιάγραμμα (βλ. χάρτη 7), όπου φαίνεται η έξοδος του περάσματος η επονομαζόμενη Louroura (από τον ήχο των βράχων που πέφτουν από ψηλά) και τονίζοντας ότι η κοιλάδα και το ποτάμι είναι διάσπαρτα από οστά.

⁸⁴ Ι. DUJČEV, ό.π., σ.251-2

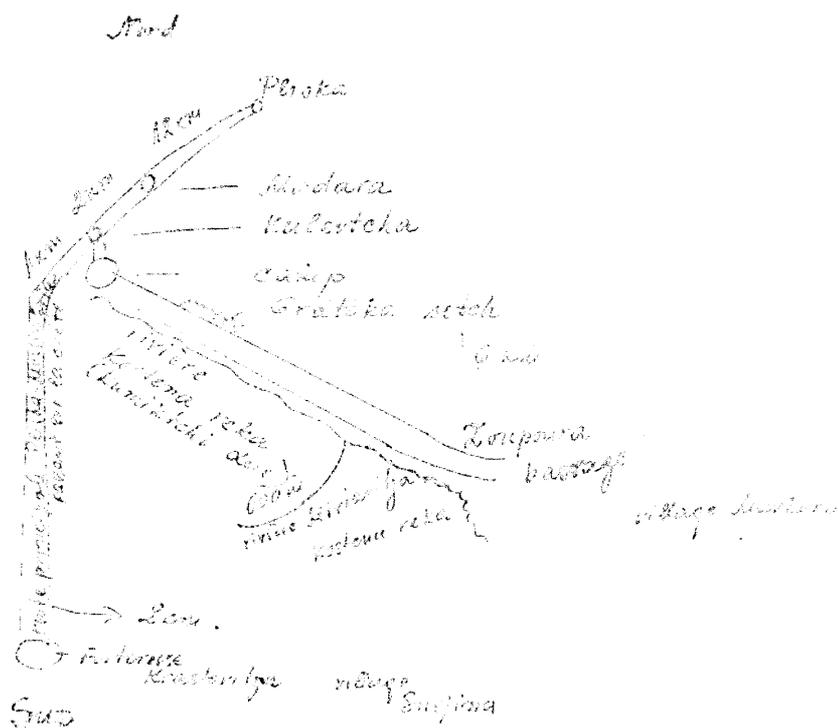
⁸⁵ Ό.π., σ.221-υπ. 66, όπου ο Ι. DUJČEV επικαλείται τον D. Zlatarski

⁸⁶ Μ. YANKO DRAGANOV VASSILEV, "Une episode de l' histoire des relations Byzantine – bulgares", Βυζαντιακά 12-13 (1992-1993), σ.187-189

ΧΑΡΤΗΣ 6: Χαρτογράφηση του Besevliev, όπου φαίνεται το τοπωνύμιο Madara νοτίως και πολύ κοντά του οποίου βρίσκεται το Kulevcha

Voici une esquisse schematique du terrain de Kulevitcha jusqu' à la forteresse de Krastovitza

M. Yanko Draganov Vassilev
 Village de Szejna,
 Commune de Provadia, Region de Choumon

ΧΑΡΤΗΣ 7: Το σχεδιάγραμμα του M. Yanko Draganov Vassilev

Στο κείμενο μας ωστόσο, αν και δεν γίνεται αναφορά σε τοπωνύμιο, δίνονται κάποιες πληροφορίες για το πεδίο της μάχης: ο νεαρός σχολάριος μόλις είχε περάσει τα σύνορα της Βουλγαρίας και βρισκόταν εντός του εχθρικού εδάφους όταν παρακολούθησε την τελική αναμέτρηση των δύο αντιμαχομένων πλευρών στο «ὑποκάτω τοῦ ὄρους πεδίων.» (PG 105, 896D). Η περιγραφή αυτή δηλώνει εμμέσως κάποια κοιλάδα πολύ κοντά στα Βουλγαρικά σύνορα. Βέβαιο λοιπόν είναι ότι στην κοιλάδα, που σχηματίζεται νοτίως της Πλίσκα και βόρεια των βυζαντινοβουλγαρικών συνόρων, έλαβε χώρα η τελική αυτή αναμέτρηση, αφού όλα τα τοπωνύμια που προτείνονται, είτε συμπίπτουν ως ονομασίες διαφορετικών εποχών είτε παρεκκλίνουν σε μικρή απόσταση, αν ενωθούν πάνω στο χάρτη θα οριοθετήσουν μια μικρή περιοχή σε κάποιο σημείο της οποίας έλαβε χώρα η μάχη. Εξάλλου στο τέλος της διήγησης, μετά την ήττα του Νικηφόρου ο νεαρός σχολάριος μιλώντας για την επιστροφή του αναφέρει: «δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τὴν πορείαν πρὸς τοῦπίσω ποιούμενος, δι' ὀλίγων ἡμερῶν τὰ ἐνταῦθα κατέλαβον» (PG 105, 897 C). επιβεβαιώνεται έτσι ότι το σημείο της μάχης απείχε πολύ μικρή απόσταση από τα σύνορα.

Για τον τρόπο που παγιδεύτηκε ο βυζαντινός στρατός ο Π. Νιαβής αναφέρει ότι, όταν ο Νικηφόρος με το στράτευμα του εισήλθαν στο πέρασμα, οι Βούλγαροι είχαν ήδη κλείσει τη νότια πλευρά του. Επιπλέον η επίθεση έγινε κατά τη διάρκεια της νύχτας αιφνιδιάζοντας τους Βυζαντινούς που είχαν στρατοπεδεύσει τμηματικά και δεν την περίμεναν πριν την αυγή.

Η επίθεση έγινε 26 Ιουλίου, ημέρα Σάββατο και μάλιστα τη νύχτα από Παρασκευή προς Σάββατο⁸⁷. ὄντως ο Scriptor incertus αναφέρει «διαφαίνοντος

⁸⁷ Τις διαφορετικές απόψεις επί του θέματος αναλύει ο P. NIAVIS, ὁ.π., σ.245-6

Σαββάτου»⁸⁸, αν και δίνει λάθος ημερομηνία, την 23^η Ιουλίου. Ο Νιαβής βασιζόμενος στον *Scriptorem incertum* αναφέρει ότι δεν αντιμετώπισε το σύνολο του στρατεύματος τους Βουλγάρους. Αντίθετα, στρατοπεδευμένοι σε αρκετή απόσταση ο ένας από τον άλλο δεν αντιλήφθηκαν ότι κάποιο άλλο τμήμα του στρατού αντιμετώπιζε επίθεση. Οι Βούλγαροι είχαν πραγματοποιήσει αναγνωριστική επίσκεψη την προηγούμενη. Έτσι, όχι τυχαία, ήταν οι δυνάμεις γύρω από τον αυτοκράτορα που δέχθηκαν την επίθεση και οι οποίες κατάφεραν να υπερασπίσουν τους εαυτούς τους για λίγο αλλά σύντομα καταβλήθηκαν και τελικά σφαγιάστηκαν. Ο ίδιος ο Νικηφόρος σκοτώθηκε και ο Σταυράκιος πληγώθηκε βαριά. Έχουμε ήδη αναφέρει ότι στο πέρασμα όπου εγκλωβίστηκαν οι Βυζαντινοί, οι άνδρες του Κρούμου είχαν φροντίσει να το κλείσουν στη νότια δίοδο του με ξύλινους πασσάλους⁸⁹. Ωστόσο, σύμφωνα με τον *Scriptorem incertum*, όταν το νέο της ήττας μαθεύτηκε, το υπόλοιπο στράτευμα κυριεύτηκε από πανικό με αποτέλεσμα άλλοι προσπαθώντας να διαφύγουν μέσω του ποταμού να πνιγούν, άλλοι να εγκλωβιστούν στο πέρασμα και προσπαθώντας να διαφύγουν από το ξύλινο φράγμα να ριχθούν στον γκρεμό ενώ άλλοι να σφαγιαστούν από τους Βουλγάρους. Αρκετοί ήταν όσοι κατάφεραν να επιβιώσουν της πτώσεως από το φράγμα αλλά και αυτοί τραυματισμένοι εξέπνευσαν ή πέθαναν από δίψα και πείνα, ανίκανοι να μετακινηθούν. Όσοι δε εγκλωβίστηκαν στο φράγμα το οποίο κάποια στιγμή πυρπολήθηκε βρήκαν ακόμη φρικτότερο θάνατο καιόμενοι. Είναι σαφές ότι οι περισσότεροι θάνατοι ήταν αποτέλεσμα σύγχυσης και πανικού.

Ο Κυριάκης επικαλούμενος τον *Dujčev* αναφέρει ότι πολλοί από τους διασωθέντες κρατήθηκαν αιχμάλωτοι στη Βουλγαρία και τελικά θανατώθηκαν, αφού

⁸⁸ I. DUJČEV, ό.π., σ.212

⁸⁹ Σύμφωνα μάλιστα με τον Θεοφάνη ο Νικηφόρος φέρεται να είπε ότι ούτε με φτερά δε θα μπορούσαν να αποφύγουν την τέλεια καταστροφή. Πρβλ. P. NIAVIS, ό.π., σ.244

δεν υπέκυψαν στις πιέσεις των Βουλγάρων ν' αρνηθούν τη χριστιανική θρησκεία⁹⁰. Για τον ίδιο το Νικηφόρο επικαλούμενος τον Θεοφάνη, όπως και ο Beševliev, επισημαίνει ότι αποκεφαλίστηκε και μάλιστα ο Κρούμος επεδείκνυε το κρανίο του σε Σλάβους ηγεμόνες πίνοντας μέσα απ' αυτό κρασί⁹¹.

Για όλα αυτά δεν γίνεται λόγος στο κείμενό μας· αναφέρεται όμως "τῶν πεπτωκότων" τὸ πλῆθος μέσα στο οποίο θα συμπεριλαμβανόταν και ο νεαρός σχολάριος, που δια θαυματουργικής επεμβάσεως σώθηκε και ερωτάται «εἰ κενός που τόπος ἐγκαταλείπεται νεκροῦ ὑπάρχων ἄμοιρος σώματος». Ως ἔμμεση επίσης αναφορά στην αρχική νίκη του Νικηφόρου και την κατοπινή του πανωλεθρία θα μπορούσε να εκληφθεῖ το σημείο όπου η υπερκόσμια μορφή του γέροντα καθορίζει την έκβαση της μάχης με την στάση των κάτω άκρων του. Αρχικά αναφέρεται ότι οι Βυζαντινοί υπερισχύουν των Σκυθῶν αλλά εν συνεχεία χάνουν αυτό το προβάδισμα και ηττώνται. Συγκεκριμένα αναφέρει ο σχολάριος: "Τότε θεωρῶ τὴν ἡμετέραν παρεμβολὴν μετ' ἰσχύος πολλῆς πρὸς τὴν τῶν ἐναντίων ἐφαλλομένην καὶ πᾶσαν αὐτὴν διακόπτουσιν. Καὶ δὴ φρούδων τῶν Σκυθῶν διαφθειρομένων καὶ νῶτα μελλόντων διδόναι τοῖς αὐτῶν κατασφάπτουσιν". Όταν όμως αλλάζει θέση στα κάτω άκρα του ο γέροντας «ἐξαναστάντες ἔνθεν οἱ βάρβαροι, ἐλεινῶς τοῖς ἡμετέροις ἐπέκειντο κταίνοντες». Το σχόλιο αυτό λοιπόν θα μπορούσε να θεωρηθεῖ ως η αρχική νίκη του Νικηφόρου της οποίας ακολούθησε η φυγή του Κρούμου και εν συνεχεία η αιφνιδιαστική του επίθεση. Χαρακτηριστική επίσης είναι η έκφραση «βάρβαροι» με την οποία αναφέρονται οι Βούλγαροι αφού ακόμη δεν είχαν εκχριστιανιστεί.

⁹⁰ Ε. ΚΥΡΙΑΚΗΣ, ό.π., σ.105. Η αναφορά αυτή δικαιολογεί την ύπαρξη αναλόγων ιστοριῶν σε συναξάρια αλλά και ακολουθίες που τιμούν τη μνήμη των μαρτύρων αυτής της μάχης. (Πρβλ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, Συναξαριστής τ. Β' σ.273 ή Synax. eccl. CP, σ.836-837 και Ε. FOLLIERIE - I. DUJČEV, « Un' Akolutia Inedita per I Martyri di Bulgaria», Byzantion 33 (1963), σ.90

⁹¹ Ε. ΚΥΡΙΑΚΗΣ, σ.104

Η φράση επίσης «νῶτα μελλόντων διδόναι» ίσως έχει σχέση με την φυγή του Κρούμου και τμήματος των ανδρών του από την Πλίσκα και ενδεχομένως απαντά στο ερώτημα αν ο Κρούμος βάσει σχεδίου άφησε το Νικηφόρο να προελάσει ως την πρωτεύουσά του. Όπως επισημαίνεται από τον Κυριάκη ο Κρούμος δεν μπορεί να θυσιάσε εκ των προτέρων την «αυλή» του για να δημιουργήσει στο Νικηφόρο την εντύπωση ότι είχε ήδη κατακτήσει την Βουλγαρία, όπως υποστηρίζει ο Beševliev⁹².

Τέλος στο κείμενο της διήγησης δεν αναφέρεται ο θάνατος του Νικηφόρου και των αξιωματούχων του⁹³ ούτε ο βαρύς τραυματισμός του γιου του Σταυράκιου που πέθανε λίγο αργότερα στην Κων/πολη. Έχει όμως αναφερθεί στο κείμενο του βίου λίγο πριν την ένταξη της διήγησης η πρόρρηση του Θεοδώρου Στουδίτου για τον «οϊκτιστον θάνατον»⁹⁴ του Νικηφόρου.

⁹² Ε. ΚΥΡΙΑΚΗΣ, *ό.π.*, σ.106

⁹³ Ανάμεσα στους νεκρούς αναφέρονται οι πατρίκιοι οι Αέτιος, Πέτρος, Σισίνιος Τριφύλλιος, Θεοδόσιος Σαλιβαράς, Ρωμανός, στρατηγός των Ανατολικών αλλά και ο έπαρχος της Κων/πολης. Οι πηγές ωστόσο δε δίνουν αριθμό επιζώντων, αν και δεν πρέπει να ήταν πολλοί. Ανάμεσα τους όμως αναφέρονται οι Σταυράκιος και Μιχαήλ Ραγκαβές, οι μελλοντικοί αυτοκράτορες, Πρβλ. Ρ. ΝΙΑΒΙΣ, *ό.π.*, σ.247-8

⁹⁴ PG 105, 892 C

Η ΨΥΧΩΦΕΛΗΣ ΔΙΗΓΗΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΙΝΟ ΤΗΣ

Η έρευνα γύρω από την εν λόγω διήγηση καθώς και η παράδοσή της σε δύο τύπους χειρογράφων, εκτός των άλλων γεννά και ένα ακόμη ερώτημα: Ποιοι ήταν οι αποδέκτες της; Η απάντηση δεν είναι τόσο εύκολη όσο φαίνεται από την συχνά επαναλαμβανόμενη άποψη της ευρείας απήχησης και διάδοσης των αγιολογικών κειμένων.

Η διήγηση της οποίας το κοινό καλούμαστε να εντοπίσουμε, στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό, εντάσσεται σ' ένα ευρύτερο αγιολογικό κείμενο, στο βίο του Νικολάου του Στουδίτου. Στον πρόλογο γίνεται λόγος για το σκοπό του συγγραφέα, που είναι ο έπαινος του αγίου «πρὸς τὴν τῶν ἐντυγχανόντων ὠφέλειαν» ενώ αμέσως μετά τονίζεται ότι «εὐφραίνονται οἱ λαοὶ τὸ ἐκ τῆς ἀκοῆς τῆ ψυχῆ παραπέμποντες ὄφελος». Για ενδεχόμενο «ἀπιστουμένης ἀκοῆς» επίσης γίνεται λόγος στον επίλογο ενώ στη διήγηση των θαυμάτων γίνεται και πάλι αναφορά στους «ἐντυγχάνοντες» (PG 913C). Απ' αυτά τα στοιχεία προκύπτουν οι γνωστές απόψεις⁹⁵ που θέλουν το κοινό συναθροισμένο την ημέρα της γιορτής του αγίου ή κατά τη διάρκεια αγρυπνίας στην εκκλησία ή τη μονή ν' ακούει το απαγγελόμενο κείμενο. Το ακροατήριο αυτό συνίσταται από τους μοναχούς και τους λαϊκούς που προσήλθαν στον ιερό χώρο λόγω της εορτής.

Ωστόσο υπαινιγμός και για διαφορετική περίπτωση απαγγελίας του κειμένου υπάρχει στην παράγραφο πριν την έναρξη της ψυχοφελούς διήγησης, όπου για τον ηγούμενο των Στουδίου, Ανατόλιο, αναφέρεται ότι πρόκειται γι' αυτόν «ὅς τὴν ψυχοτρόφον παρατιθέμενος τράπεζαν». Στον εν λόγω βίο επίσης ο Θεόδωρος Στουδίτης αποκαλείται «ψυχοφελῆς ἐστιάτορας» (PG 887 A). Ο Στ. Ευθυμιάδης

⁹⁵ Πρβλ. I. ŠEVČENKO, *La Civiltà bizantina dal IV al IX secolo. Aspetti e problemi*. Università degli Studi di Bari. Centro di Studi Bizantini. Corsi di Studi-I, 1976, Bari 1977, σελ.110, υπ.6.

επικαλούμενος αυτό το τελευταίο ως παράδειγμα αναφέρει ότι η κατανάλωση φαγητού και λογοτεχνίας ήταν γενικά από τις ταυτόχρονες δραστηριότητες⁹⁶. Η διήγηση λοιπόν λόγω της μικρής της έκτασης προσφερόταν ενδεχομένως για απαγγελία και στην τραπεζαρία των μονών.

Η λέξη όμως «έντυγχάνοντες» παραπέμπει και σε αναγνωστικό κοινό⁹⁷, δίνοντας έτσι τη διάσταση της κατά μόνας ανάγνωσης. Βέβαιο όμως είναι, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ότι οι αναγνώστες ήταν λιγότεροι από τους ακροατές αφού στους τελευταίους συμπεριλαμβάνεται και ένας αριθμός ατόμων με μειωμένη δυνατότητα απόλυτης κατανόησης των απαγγελόμενων έργων.

Μέχρι εδώ μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο βίος και η εντασσόμενη σ' αυτόν διήγηση αρχικά τουλάχιστο προοριζόταν για τους μοναχούς των Στουδίου – αργότερα και άλλων μονών – των οποίων τη συνοχή και την ενότητα θα ενίσχυε⁹⁸. Αντίθετα το αναγνωστικό κοινό ήταν περιορισμένο αφού πολλοί βίοι προορίζονταν για απαγγελία⁹⁹. Ο καθορισμός όμως του κοινού της συγκεκριμένης διήγησης δεν είναι ζήτημα τόσο απλό όσο ίσως αρχικά φαίνεται, αν ενταχθεί γενικά στα αγιολογικά κείμενα, που έτυχαν ευρείας απήχησης, γεγονός όμως που αφορά στα είδη της πρώιμης βυζαντινής περιόδου¹⁰⁰.

Σ' αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να τεθούν τα κριτήρια που θα μας οδηγήσουν στην εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων. Αυτά είναι τα εξής:

⁹⁶ ST. EYTHYMIADIS, «The Byzantine Hagiographer and his Audience in the Ninth and Tenth Centuries», *Metaphrasis. Redactions and Audience in Middle Byzantine Hagiography*, ed. Chr. Hogel, The Research Council of Norway 1996, σ. 67.

⁹⁷ Πρβλ. L S J, τ. II, σ. 156 όπου στο λήμμα «έντυγχάνω» III, οι «έντυγχάνοντες» έχουν τη σημασία των αναγνωστών.

⁹⁸ Άποψη υποστηριζόμενη από την Α. ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Χρόνος και ηλικίες στη Βυζαντινή κοινωνία*, Αθήνα 1997 [=Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε Ι Ε 30], σ. 40, για τους βίους που έχει μελετήσει.

⁹⁹ Η άποψη αυτή εκφράζεται τόσο από την Α. ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, ό.π., όσο και από τον ST. EYTHYMIADIS, ό.π., σ. 66.

¹⁰⁰ E. PATLAGEAN, «Ancienne hagiographie Byzantine et histoire sociale», *Annales É.C.S.* 1968, σ. 107 [=Structure sociale, famille, chretienté a Byzance IVe-XIe siècle, Variorum Reprints, London 1985, αρ. V]

α) Η γλώσσα και το λογοτεχνικό ύφος ως παράγοντες που καθορίζουν το μορφωτικό επίπεδο και κατά συνέπεια την κοινωνική θέση των αποδεκτών του κειμένου.

β) το περιεχόμενο και τα θέματα που θίγει το κείμενο σε σχέση με τα ενδιαφέροντα, τα γούστα και τις ανάγκες αυτού του κοινού και,

γ) οι στόχοι του συγκεκριμένου αγιογράφου μέσα στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία, εκτός από το να προπαγανδίζει την πίστη προς τον Θεό σε πιστούς αλλά και σε μη μνημένους¹⁰¹.

α) Στην περίπτωση της διήγησης, πρόκειται για έργο της μέσης περιόδου και μάλιστα μισού και πλέον αιώνα μετά την εικονομαχία, το οποίο αντιπροσωπεύει τις τάσεις της εποχής, επιτηδευμένο δηλαδή λογοτεχνικό ύφος και χρήση λόγιας γλώσσας· με άλλα λόγια πρόκειται για το είδος που ο I. Ševčenco θα χαρακτήριζε με τον όρο «high style»¹⁰².

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να λάβουμε υπόψη μας μια παράμετρο που θέτει ο ίδιος μελετητής, όταν αναφέρει ότι ο μεγάλος αριθμός βίων επιτηδευμένου ύφους και γλώσσας καθιστά δύσκολη τη θεώρηση της βυζαντινής αγιογραφίας ως είδους λαϊκού, προσθέτοντας την ύπαρξη αγιογράφων που έγραφαν για μια ελίτ¹⁰³. Η λόγια γλώσσα και γενικότερα το επιτηδευμένο λογοτεχνικό ύφος περιορίζουν το κοινό του έργου σε όσους είχαν τη μόρφωση να το κατανοήσουν.

Η διερεύνηση λοιπόν του ερωτήματος, που μας απασχολεί, υπό το πρίσμα του πρώτου κριτηρίου μας παραπέμπει σε κοινό που σχετίζεται με τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Χαρακτηριστική είναι η άποψη του A. Browning, ο οποίος αναφέρει ότι τα κλασικίζοντα κείμενα ανταποκρίνονται στο γούστο των υψηλότερων στρωμάτων

¹⁰¹ I. ŠEVČENKO, *La Civiltà bizantina dal IV al IX secolo. Aspetti e problemi*. Università degli Studi di Bari. Centro di Studi Bizantini. Corsi di Studi-I, 1976, Bari 1977., σελ.109

¹⁰² I. ŠEVČENKO, «Levels of Style in Byzantine literature» *JÖB* 31/1 (1981), σ. 289-312.

¹⁰³ I. ŠEVČENKO, *La Civiltà, ό.π.*, σ. 109

της κοινωνίας¹⁰⁴. Με αφετηρία την άποψη αυτή και αν δεχθούμε ως κύρια ομάδα αποδεκτών, στους οποίους απευθύνεται η διήγηση, τους μοναχούς, τότε διαπιστώνουμε ότι η εγγραματοσύνη των μοναχών αποτελούσε βασική προϋπόθεση πρόσληψης των μηνυμάτων του κειμένου. Αναφερόμαστε βεβαίως στην Κων/πολη, στα μοναστήρια της οποίας στρατολογούνταν μοναχοί προερχόμενοι συχνά από ανώτερες κοινωνικές βαθμίδες¹⁰⁵ με ανάλογη παιδεία, όταν την ίδια εποχή μοναχοί άλλων περιοχών δε διαθέτουν την ίδια μόρφωση, όπως επισημαίνει ο Ν. Οικονομίδης για το Αγ. Όρος¹⁰⁶. Εξάλλου μέσα στο κείμενο του βίου γίνεται λόγος και για υποχρεωτική κατά μόνας ανάγνωση τις ώρες ή ημέρες αργίας των Στουδιτών.

Αν όμως πρόκειται για ακροατήριο πρέπει να επισημανθεί και η ύπαρξη μέσα σ' αυτό μοναχών ή λαϊκών, οι οποίοι λόγω μικρότερου βαθμού μόρφωσης ή και τελείας έλλειψης της δεν είχαν πρόσβαση στο απαγγελλόμενο κείμενο. Ενδεικτική, αν και μεταγενέστερη, είναι η περίπτωση του Μανουήλ Φιλή ο οποίος εκλιπαρούσε το ακροατήριο να μην ξαπλώνει στο πάτωμα της εκκλησίας και να μην κοιμάται κατά τη διάρκεια της απαγγελίας του¹⁰⁷. Είναι βεβαίως φυσικό ότι ακόμη και σε μονές, όπως η Στουδίου, που διέθεταν εγγράμματους μοναχούς ταυτόχρονα υπήρχαν και όσοι δε

¹⁰⁴ R. BROWNING, «The language of Byzantine Literature», *The Past in Medieval and Modern Greek Culture*, ed. By Sp. Vryonis, (Byzantina kai Metabyzantina I) Malibu Calif: Undena Publications, 1978 [=History, Language and Literacy in the Byzantine World, Variorum Reprints, London 1989, αρ. XV], σ. 119. Για το ίδιο θέμα πρβλ. και I. ŠEVČENKO, «Levels of Style...», ό.π., σ. 310 και ST. EYTHYMIADIS, ό.π., σ. 69-70.

¹⁰⁵ Για την ίδρυση και στελέχωση μονών από μέλη της αριστοκρατίας κάνει λόγο ο I. ŠEVČENKO, (ό.π., σ. 109), αν και για την εποχή αυτή ισχύει ίσως περισσότερο η στελέχωση. Επίσης ανάλογη αναφορά κάνει η Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ – ΓΑΛΑΚΗ, Ο βυζαντινός κλήρος: ό.π., σ. 221-2.

¹⁰⁶ Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, «Mount Athos: Levels of Literacy», *DOP* 42 (1988), 167-178. Ειδικά για τον 10^ο – 11^ο αιώνα αναφέρεται το φανερά χαμηλό επίπεδο της εγγραματοσύνης των μοναχών. (ό.π., σελ. 174).

¹⁰⁷ I. ŠEVČENKO, «Levels of Style...», ό.π., σ. 302-3. Ο ίδιος σημειώνει ότι οι Βυζαντινοί συγγραφείς που ανήκαν στην ελίτ και έγραφαν γι' αυτή ήταν γνώστες της σχεδόν ασήμαντης και πενιχής επαφής τους με τους πολλούς. Αναφερόμενος στα γούστα αυτής της ελίτ, λέει ότι ή ήταν μεγάλη ή τα επέβαλλε σε μια μεγάλη ομάδα του βυζαντινού κοινού (ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «La Civiltà», ό.π., σ. 110).

διέθεταν καθόλου μόρφωση ή έστω υποτυπώδη και είχαν ως κύρια ασχολία τους τις χειρωνακτικές εργασίες¹⁰⁸.

Ωστόσο μια ψυχοφελής διήγηση, λόγω της μικρής της έκτασης αλλά και του εκ των προτέρων γνωστού περιεχομένου της από την προφορική παράδοση, είναι πιο προσιτή στην πλειοψηφία του ακροατηρίου της ακόμη και μέσα σ' ένα δυσνόητο για τους πολλούς γλωσσικό περίβλημα. Αυτό όσο δυσνόητο κι αν είναι για τους υποτυπωδώς μορφωμένους, φαίνεται ευκολότερα κατανοητό από το κείμενο του βίου στον οποίο εντάσσεται, αν και αυτό το θέμα χρήζει διεξοδικότερης μελέτης του αγιολογικού κειμένου στο σύνολό του.

Αν όμως λάβουμε υπόψη μας ότι η μονή των Στουδίου πρωτοπορεί στον τομέα της ένταξης διηγήσεων σε κείμενα βίων και ότι παρατηρείται στους μέσους χρόνους μια τάση για συντομότερα και ελαφρότερα αναγνώσματα¹⁰⁹, ίσως το κείμενο μας αποτελεί ένα μέσο ανάπαυσης του ακροατηρίου ή του αναγνωστικού κοινού από ένα μεγαλύτερο σε έκταση και ίσως δυσκολότερο έργο, όπως ο βίος. Αυτή η υπόθεση διευρύνει κάπως το κοινό της διήγησης σε σχέση με εκείνο του βίου.

Εκτός όμως των περισσότερο ή λιγότερο μορφωμένων μοναχών η διήγηση απευθύνεται και σε λαϊκούς που διαθέτουν την απαραίτητη παιδεία για την κατανόησή της, άρα σ' ένα καλλιεργημένο κοινό, και αν πρόκειται για αναγνώστες, που έχει την οικονομική δυνατότητα να διαθέτει το έργο στην προσωπική του βιβλιοθήκη¹¹⁰. Όμως δεν ήταν τόσο οι λαϊκοί το κοινό αυτών των κειμένων όσο οι μοναχοί, εφόσον η κατά μόνας ανάγνωση στους λαϊκούς είναι περιορισμένη.

¹⁰⁸ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, ό.π., σ. 110

¹⁰⁹ ST. EYTHYMIADIS, ό.π., σ. 62

¹¹⁰ Χαρακτηριστική είναι η άποψη του N. WILSON, «Books and Readers in Byzantium», *Byzantine Books and Bookmen*, Washington 1975, σ. 3-4, όπου αναφέρει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό αναγνωστών ήταν κληρικοί και ειδικά στις μονές που ακολουθούσαν τους κανόνες λειτουργίας του Θ. Στουδίτου, δεδομένου ότι οι τιμές των βιβλίων ήταν απαγορευτικές για την πλειοψηφία του κοινωνικού συνόλου. Για την υψηλή τιμή των βιβλίων κάνει λόγο και ο C. MANGO, «The availability of books in the Byzantine Empire, A.D. 750-850», *Byzantine Books and Bookmen*, Washington 1975, σ. 43

Αντίθετα, οι πηγές για τη λειτουργία της Μονής των Στουδίου και όσων μονών λειτουργούσαν σύμφωνα με τους κανόνες της, μας πληροφορούν ότι τις ώρες αργίας η κατά μόνας ανάγνωση ήταν υποχρεωτική¹¹¹.

β) Βασικό θέμα της διήγησης είναι η αγνότητα, αρετή αδιαπραγμάτευτη για κάθε Χριστιανό αλλά πρωτίστως για ένα μοναχό. Η διαφύλαξή της σύμφωνα με το μήνυμα του κειμένου θα τύχει θείας ανταμοιβής και μάλιστα θα επιφέρει ακόμη και θαυματουργική διάσωση από βέβαιο θάνατο εν ώρα μάχης. Αυτός ο ηθικοπλαστικός χαρακτήρας των αγιολογικών κειμένων στόχευε κυρίως στους μοναχούς¹¹². Το ηθικοπλαστικό είδος ήταν ταυτόχρονα και το πιο διασκεδαστικό για το Βυζαντινό κοινό ενώ στα πιο ελκυστικά θέματα συμπεριλαμβάνονταν οι ερωτικές ιστορίες των αγιολογικών κειμένων, τις οποίες απολάμβανε αυτό το κοινό σε αρκετά σημαντικούς αριθμούς¹¹³. Οι ιστορίες αυτές παρείχαν το κέντρισμα κάτω από το χρώμα της ωφέλειας, παρατηρεί ο Ι. Ševčenko, και απασχολούσαν τόσο τους αγιογράφους όσο και τους αναγνώστες¹¹⁴.

Το θέμα επίσης των στρατιωτών που έγιναν μοναχοί μετά από τη διάσωσή τους κατά τη διάρκεια μιας μάχης αποτελεί κοινό τόπο των αγιολογικών κειμένων, που προέκυψαν από προσωπικές μαρτυρίες διασωθέντων στρατιωτών οι οποίοι εκάρησαν μοναχοί μετά την καταστροφή του 811 αλλά και προγενέστερα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Αγίου Ιωαννίκιου που μετά τη μάχη του 795 μεταξύ

¹¹¹ P. KARLIN – HAYTER, «Où l'abeille butine. La culture littéraire monastique à Byzance aux VIIIe et IXe siècles», *Le Monachisme a Byzance et en Occident du VIIIe au Xe siècles. Aspects internes et relations avec la société*, ed. A. Dierkens – D. Misone – J.M. Sansterre, *Revue Benedictine* 103 (1993), σ. 115-116.

¹¹² A. ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, *ό.π.*, σ. 44-45

¹¹³ A. KAZHDAN, «Byzantine Hagiography and Sex in the 5th to 12th centuries», *DOP* 44 (1990), σ. 131. Ο Α. Kazhdan, κάνει λόγο εδώ για τον μέσο ακροατή των αγιολογικών κειμένων που έλκεται από αυτού του είδους τις ιστορίες.

¹¹⁴ I. ŠEVČENKO, *La Civiltà...», ό.π.*, σ. 114-115

Βυζαντινών και Βουλγάρων εγκατέλειψε τον στρατό για να καρεί μοναχός¹¹⁵. Το γεγονός αυτό είναι ίσως ενδεικτικό των τάσεων της κοινωνίας και κατ' επέκταση των αναγκών και των προτιμήσεων του κοινού¹¹⁶. Μέσω του θέματος αυτού εξυπηρετείται και ο στόχος της ανάδειξης του μοναστικού ιδεώδους.

Άρα ο συνδυασμός των δύο προαναφερόμενων θεματικών μοτίβων λόγω της συχνότητας τους μας επιτρέπει να υποθέσουμε και τη ζήτησή τους από τους αποδέκτες των αγιολογικών κειμένων, υπόθεση που ενισχύεται από την άποψη του I. Ševčenko ότι οι βυζαντινοί αγιογράφοι δεν έγραφαν τίποτα χωρίς σκοπό¹¹⁷. Επιπλέον, θα πρέπει να αναφερθούμε στο μοτίβο της θείας τιμωρίας των «ασεβών» βασιλέων, σύμφωνα με το δευτερονομιακό μοντέλο, όπως προκύπτει από τον τρόπο παρουσίασης του θανάτου του Νικηφόρου Α'. Αυτό το θέμα θα μας απασχολήσει και εν συνεχεία αλλά κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί εδώ, προκειμένου να καταστεί σαφές ότι όλα τα θέματα που θίγονται στη διήγηση συγκλίνουν στην ανάδειξη της θείας παντοδυναμίας ως καθοριστικού παράγοντα στη ζωή του ατόμου και κυρίως του μοναχού, που επιφορτίζεται το καθήκον μετάδοσης τέτοιων μηνυμάτων.

Εδώ υπεισέρχεται ένας ακόμη παράγοντας, που σύμφωνα με τον I. Ševčenko, δεν επιδέχεται χρονικούς ή άλλους περιορισμούς: ο Βυζαντινός, όπως σε κάθε εποχή, πλούσιος ή φτωχός έχει την ψυχολογική ανάγκη να αισθάνεται ότι τα άλυτα ή δυσεπίλυτα προβλήματά του, όσο απίθανο κι αν φαίνεται, μπορεί να τύχουν ευνοϊκής εξέλιξης. Έτσι το θαύμα δημιουργεί την ελπίδα για ένα περιβάλλον ασφάλειας και προστασίας, όπως και η πεποίθηση της μεταθανάτιας ανταμοιβής με προϋπόθεση την

¹¹⁵ Α. ΚΟΜΙΝΗ, «Απηχήσεις βυζαντινοβουλγαρικών συγκρούσεων εις αγιολογικά κείμενα», ΕΕΒΣ ΛΕ' (1966-7) σ. 217 και Ρ. CHARANIS, «The monk in Byzantine Society», DOP 25 (1971), σ. 79 νη. 130-131.

¹¹⁶ Ε. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ – ΓΑΛΑΚΗ, Ο Βυζαντινός κλήρος..., ό.π., σ. 200-2. Η ερευνήτρια ερμηνεύει την τάση των στρατιωτών να καταφεύγουν σε μοναστήρια ως δείγμα κοινωνικής ανόδου του στρατού, αφού μοναχοί εκείνοντο πολλά από τα μέλη των υψηλών κοινωνικών στρωμάτων. Ίσως δεν είναι τυχαίο ότι λίγο αργότερα ο στρατιωτικός άγιος θα αποτελεί το πιο δημοφιλές μοντέλο αγίου. (Πρβλ. Α. ΚΑΖΗΔΑΝ – ΑΝΝ WHARTON EPSTEIN, Αλλαγές στον Βυζαντινό Πολιτισμό κατά τον 11^ο και 12^ο αιώνα, μτφρ. Α. Παππάς, Αθήνα 1997, σ. 185-186).

¹¹⁷ I. ŠEVČENKO, ό.π., σ. 104

ηθική συμμόρφωση στην επίγεια ζωή¹¹⁸. Εξάλλου εδώ η ιστορία ενός στρατιώτη που έγινε μοναχός γεφυρώνει την απόσταση δύο διαφορετικών τρόπων ζωής¹¹⁹ και προβάλλει το μοναστικό μοντέλο.

γ) Τα δύο προηγούμενα κριτήρια θα πρέπει να ειπωθούν υπό το πρίσμα των στόχων του αγιογράφου, όπως αυτοί καθορίζονται από τη συγκυρία και τον τόπο συγγραφής του έργου, εκτός των βασικών στόχων τέτοιων κειμένων, που προπαγάνδιζαν τον μοναστικό βίο και στόχευαν στην στρατολόγηση μοναχών¹²⁰.

Ο χρόνος συγγραφής του βίου, στον οποίο εντάσσεται η διήγηση, είναι μια εποχή αναταραχών οι οποίες κλυδωνίζουν τόσο την Πολιτεία όσο και την Εκκλησία ενώ επηρεάζουν τις σχέσεις των δύο πλευρών· στο πρώτο τέταρτο του 10^{ου} αιώνα το θέμα της τεταρτογαμίας του Λέοντος ΣΤ΄ ταλανίζει και τον αυτοκρατορικό θεσμό αλλά και την Εκκλησία που έχει χωριστεί σε δύο παρατάξεις, τους υποστηρικτές του Πατριάρχη Ευθυμίου και τους οπαδούς του Νικολάου Μυστικού¹²¹.

Είναι εύλογο λοιπόν να υποθέσουμε, ότι η διήγηση σκόπιμα εντάσσεται στο βίο τη στιγμή που κατά τον αφηγηματικό χρόνο ο «ζηλωτής» Θεόδωρος Στουδίτης συγκρούεται με τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Β΄ και κατηγορείται απ' αυτόν για τη συνεχή αδιαλλαξία του, όπως εκείνη που είχε επιδείξει και παλαιότερα για τον δεύτερο γάμο του Κων/ τίνου ΣΤ΄ και την επαναφορά του ιερέα, που τον ετέλεσε,

¹¹⁸ I. ŠEVČENKO, ό.π., σ. 111-113

¹¹⁹ Ανάλογη παρατήρηση για γεφύρωμα του χάσματος μεταξύ της ζωής ενός αγίου και του κόσμου ενός αναγνώστη κάνει αναφερόμενος στο βίο του Ηλία του Σπηλαιώτη ο S. EYTHYMIADIS ό.π., σ. 74.

¹²⁰ Πρβλ. Α. ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ, ό.π., σ. 43-5. Εξάλλου ο στόχος της ψυχικής ωφέλειας τονίζεται και στην πρώτη παράγραφο της διήγησης (PG 105, 893 B).

¹²¹ Για το θέμα της τεταρτογαμίας του Λέοντος ΣΤ΄ πρβλ. IEE, τ.Η΄, σ. 89-90 αλλά και R. JENKINS, *Byzantium: The Imperial Centuries ad 610-1071* Toronto 1987², σ. 212-226. Ωστόσο για τις διενέξεις που προκάλεσε πρβλ. S. RUNCIMAN, *Η Βυζαντινή θεοκρατία* (μτφρ. Ι. Ροηλίδη), Αθήνα 1982, σ. 98-103. Ακόμη ενδεικτικότερα για την εσωεκκλησιαστική διαμάχη είναι τα άρθρα των N. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ, «La Prehistoire» de la dernière volonté de Léon VI au sujet de la tétragamie», BZ56 (1963), σ. 46-52 [=Documents et études sur les institutions de Byzance (VIIe-Xves), London 1976, Variorum Reprints, αρ. V] και R. JENKINS, «Three Documents Concerning the «Tetragamy», DOP 16 (1962), σ. 231-241 [=Studies on Byzantine History of the 9th and 10th Centuries, London 1970, Variorum Reprints, αρ. VIII].

από τον Νικηφόρο Α΄, του οποίου και προφήτευσε τον οικτρό θάνατο. Με αφορμή τη μικρή αυτή παρέκβαση περί της αδιαλλαξίας του Θεοδώρου ο αγιογράφος καθ' υπόδειξη του ηγουμένου του¹²², όπως αναφέρει, εντάσσει την εν λόγω διήγηση στο βίο, όπου με φόντο το ιστορικό γεγονός της σύγκρουσης Κρούμου – Νικηφόρου Α΄ παρουσιάζει τη θαυματουργική διάσωση ενός νεαρού στρατιώτη ο οποίος επέδειξε υπέρτατο ζήλο στη διαφύλαξη της αγνότητάς του.

Το θέμα λοιπόν δεν επιλέγεται τυχαία από τον επικεφαλής των Στουδίου: Αφ' ενός μεν ο δεύτερος γάμος του Κων/νου ΣΤ΄ με την Θεοδότη (795) είχε προκαλέσει την οργή των «ζηλωτών» υπό την ηγεσία του Θεοδώρου Στουδίτου και το «μοιχικό σχίσμα», όπως ονομάστηκε, ταλάνισε τόσο το εσωτερικό της Εκκλησίας όσο και τις σχέσεις της με την Πολιτεία για τα 20 επόμενα χρόνια¹²³, αφ' ετέρου δε ο Νικηφόρος Α΄ με την επαναφορά του ιερέα Ιωσήφ Καθαρών για λόγους «οικονομίας» επανατροφοδότησε την κρίση¹²⁴. Τα γεγονότα όμως αυτά «σχετίζονται» με όσα διαδραματίζονται ένα και πλέον αιώνα αργότερα, όταν ο τέταρτος γάμος του Λέοντος ΣΤ΄ έχει δημιουργήσει και πάλι μείζον ζήτημα στους κόλπους της Εκκλησίας¹²⁵,

¹²² Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Ανατόλιος, ηγούμενος των Στουδίου την εποχή της συγγραφής του βίου, είχε έρθει σε ρήξη με τον Λέοντα ΣΤ΄ για το θέμα της τεταρτογαμίας του και μάλιστα πλήρωσε πιθανότατα με εξορία την αντίθεσή του με τον αυτοκράτορα, όπως αναφέρει η P. KARLIN – HAYTER, *Vita Euthymii Patriarchae CP.*, Bruxelles 1970 [=Bibliothèque de Byzantion 3], σ. 161. Αυτή η πληροφορία προσθέτει ένα ακόμη λόγο να έχει δώσει εντολή ένταξης της διήγησης στο βίο ο Στουδίτης ηγούμενος και ενισχύει την άποψή μας για τον συσχετισμό του θέματος της διήγησης με την διαμάχη, που είχε ξεσπάσει λόγω του τετάρτου γάμου του Λέοντος ΣΤ΄. Συγκεκριμένα ο αγιογράφος αναφέρει "...τὰ νῦν διαγράψαι κεκέλευσμαι, παρ' αὐτοῦ τοῦ τὸν ἀνάξιον ἐμὲ ἀποκείραντος καὶ χρόνοις πολλοῖς τὴν καθ' ἡμᾶς μονὴν διυθύνοντος...". PG 105, 893A).

¹²³ IEE, τ.Η΄, σ. 40-41 και R. JENKINS, *Byzantium: The Imperial...*, ό.π., σ. 99. Επίσης πρβλ. Θ. ΚΟΡΡΕ, *Τὸ ζήτημα του δευτέρου γάμου του Κων/τινου ΣΤ΄*, Θεσ/νικη 1975.

¹²⁴ Πρβλ. Π. ΝΙΑΒΗ, *Η βασιλεία του Βυζαντινού αυτοκράτορα Νικηφόρου Α΄ (802-811)*, Αθήνα 1987 [=Ιστορικές μονογραφίες 3], σ. 122-160 επίσης ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Ιωσήφ ηγούμενος της μονής των Καθαρών», *Βυζαντινός Δόμος* 4 (1990), σ. 85-97. P. KARLIN – HAYTER, «A Byzantine Politician Monk: Saint Theodore Studite», *JÖB* 44 (1994), σ.220-225: E. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ – ΓΑΛΑΚΗ, «Ο Μάγιστρος Θεόκτιστος και ο Θεόδωρος Στουδίτης. Μοναστηριακός βίος και πολιτική», *Σύμμεικτα* 12 (1998), σ. 44-47.

¹²⁵ Το θέμα της συσχέτισης των δύο ζητημάτων, που τα χωρίζει ένας και πλέον αιώνας, θέτει στο άρθρο της η E. PATLAGEAN, «Les Stoudites, l'Empereur et Rome: figure Byzantine d'un monachisme réformateur», *Bisanzio, Rome e l'Italia nell'alto medioevo*, vol. I, Spoleto 1988, σ. 447 [=Settimane di Studio del centro Italiano di studi sull'alto Medioevo XXXIV]. Βεβαίως τονίζει ότι η συγκυρία και οι δράστες διαφέρουν.

χωρίζοντάς την σε δύο παρατάξεις και διαιωνίζοντας την αντιπαράθεση «ζηλωτών» και μετριοπαθών.

Με τον συσχετισμό αυτό εντοπίζουμε ένα κίνητρο του αγιογράφου, ο οποίος προερχόμενος από το περιβάλλον των «ζηλωτών» της Μονής των Στουδίου κρούει στους αντιπάλους του κώδωνα κινδύνου για πιθανή τιμωρία, ανάλογη εκείνης του Νικηφόρου Α΄. Προσπαθεί έτσι να προπαγανδίσει την ορθότητα των απόψεων της πλευράς των «ζηλωτών», όπου συχνά η ηγεσία της μονής του είχε διαδραματίσει ηγετικό ρόλο και παράλληλα να ενθαρρύνει τους μοναχούς να αναλάβουν πρωτοβουλία καθοδήγησης της κοινωνίας προς αυτή την κατεύθυνση. Έχουμε ήδη αναφέρει το συσχετισμό της τελευταίας προτροπής στη διήγηση με τη βιβλική φράση Ανδρίζου και Ίσχυε, που σε δύο περιπτώσεις μέσα στην Παλαιά Διαθήκη παίρνει διάσταση πολιτική, αφού απευθύνεται σε ηγέτες των Ισραηλιτών¹²⁶.

Ας δούμε λοιπόν τις αντιστοιχίες του αφηγηματικού χρόνου της διήγησης και της εποχής της συγγραφής της: Υπό το καθεστώς του Βουλγαρικού κινδύνου ο Νικηφόρος Α΄ τιμωρήθηκε για την «ασέβεια» του – απόφαση σχετιζόμενη με ερωτικό αμάρτημα – και οδήγησε σε ήττα τα βυζαντινά στρατεύματα. Μέσα από αυτό το σχήμα ο Στουδίτης αγιογράφος υπό τις διαταγές του ηγουμένου του στοχεύει να στείλει ανάλογο μήνυμα στους συγχρόνους του: Η τεταρτογαμία του Λέοντος ΣΤ΄, που θέτει και πάλι υπό αμφισβήτηση την άποψη της Εκκλησίας (για το ίδιο ζήτημα), τη νομιμότητα της πράξης του αυτοκράτορα και τη φύση της εξουσίας του¹²⁷, επισείει και πάλι το ενδεχόμενο τιμωρίας, σε εποχή όπου ο Βουλγαρικός κίνδυνος ακόμη ελλοχεύει. Σχηματικά η αντιστοιχία των δεδομένων θα διατυπωνόταν ως εξής:

¹²⁶ Πρβλ. Μ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ, «Το βιβλικό υπόστρωμα της μαρτυριολογικής αγιολογίας στην πρώτη βυζαντινή περίοδο», Γ΄ Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου, Ρέθυμνο 2002, σ.30

¹²⁷ Πρβλ. S. RUNCIMAN, ό.π., σ. 98-99 αλλά και G. DAGRON, Empereur et prêtre. Étude sur le «Césaropapisme» Byzantine, Mayenne 1995, σ. 124

	Βουλγαρικός κίνδυνος	Αυτοκράτορας	Ηθικό παράπτωμα	Τιμωρία	Επιπτώσεις
Αφηγηματικός Χρόνος	Τότε	Νικηφόρος Α΄	Επαναφορά ιερέα	Θάνατος Νικηφόρου	Ήττα των Βυζαντινών
			⇒	=	
Χρόνος Συγγραφής	Τώρα	Λέων ΣΤ΄	Τεταρτογαμία	Πιθανή τιμωρία Λέοντος	Επιπτώσεις στο κοινωνικό σύνολο

Βεβαίως δε μπορούμε να αγνοήσουμε ότι αυτά τα δεδομένα αποτελούν απλώς τις αφορμές που αναζωπυρώνουν την έριδα ανάμεσα στους «ζηλωτές» και τους μετριοπαθείς, την Εκκλησία και την Πολιτεία. Το πραγματικό διακύβευμα είναι το δικαίωμα που διεκδικεί η Πολιτεία να ασκεί εξουσία σε εκκλησιαστικά ή θεολογικά θέματα και η αντίδραση της Εκκλησίας να υπερασπίζει το αδιαπραγμάτευτο δικαίωμά της να είναι ο μοναδικός αρμόδιος γι' αυτά αιτώντας μάλιστα από την Πολιτεία την απόλυτη εναρμόνιση με τους ιερούς κανόνες¹²⁸.

Αυτός ο ανταγωνισμός των δύο εξουσιών είτε έχοντας μορφή διαμάχης είτε υποβόσκοντας και περιμένοντας ευκαιρία να εκδηλωθεί, έχει εμφανιστεί από την εποχή της γένεσης της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, μιας αυτοκρατορίας όπου η Εκκλησία δεν περιορίζεται αποκλειστικά στον δικό της ρόλο αλλά και ο αυτοκράτορας ενσαρκώνει ένα νέο Μελχισεδέκ, αυτοκράτορα και ιερέα. Η επιλογή του Μελχισεδέκ ως μοντέλου εξουσίας δεν επιλέγεται τυχαία από τον Dagron αφού, όπως παρατηρεί ο ίδιος, στο Βυζάντιο η Παλαιά Διαθήκη έχει συνταγματική αξία και στον τομέα της πολιτικής ρυθμιστικότητα ανάλογη με εκείνη της Καινής Διαθήκης στον ηθικό τομέα¹²⁹.

Αυτός ο μη διακριτός χαρακτήρας του κράτους δημιούργησε πολλές προστριβές ανάμεσα στους δύο θεσμούς. Όταν δε ένας αυτοκράτορας διέπραττε σφάλμα, η

¹²⁸ Χαρακτηριστική είναι η ευαγγελική περικοπή (Α΄ Προς Κορινθίους 12,18) που χρησιμοποιεί ο Θεόδωρος Στουδίτης απευθυνόμενος στον Λέοντα Ε΄ για να τονίσει ότι «απεσταλμένος» του Θεού στον κόσμο είναι ο Πατριάρχης. Πρβλ. G. DAGRON, *Empereur et prêtre*, ό.π., σ. 198.

¹²⁹ G. DAGRON, ό.π., σ. 70

Εκκλησία ασκούσε πιέσεις ώστε ο αυτοκράτορας να μετανοήσει και να ζητήσει συγχώρεση από τον Θεό με αντίτιμο τη δυναστεία του¹³⁰, σύμφωνα με το μοντέλο του Δαβίδ, όπως συνέβη με τους Θεοδόσιο, Βασίλειο Α΄ αλλά και τον Λέοντα ΣΤ΄.

Συχνά όμως η αντίρροπη προσπάθεια του αυτοκράτορα να επιβάλλει την θέλησή του ακόμη κι αν αυτή αντιβαίνει προς τις απόψεις της Εκκλησίας, θέτει υπό αμφισβήτηση το δικαίωμά του να υπεισέρχεται σε θέματα εκκλησιαστικά. Έτσι το σχήμα «αυτοκράτορας και ιερέας», φράση που ειπώθηκε από τον Λέοντα Γ΄, τίθεται υπό αμφισβήτηση και συχνά επικαλύπτεται από την ερώτηση «Μελχισεδέκ ή Αντίχριστος;»¹³¹. Η υποψία αυτή μεταφέρεται, για την εποχή της εικονομαχίας, στους εικονοκλάστες¹³². Ο αυτοκρατορικός θεσμός λοιπόν, φαίνεται εγκλωβισμένος ανάμεσα σε δύο παραδόσεις, από τη μια εκείνη που ψάχνει να εκχριστιανίσει τους αρχαίους αυτοκράτορες συνδέοντας τη γένεση της αυτοκρατορίας με τον ερχομό του Χριστού και από την άλλη εκείνη που τείνει να παγανοποιήσει τους Χριστιανούς αυτοκράτορες και τους υποψιάζεται είτε ότι παραμένουν ποντίφικες είτε ότι αναγγέλλουν την άφιξη του Αντίχριστου. Η σύγκρουση κατά συνέπεια είναι αναμενόμενη όταν οι δύο εξουσίες αλληλοκαλύπτονται ή αλληλοαμφισβητούνται μέσα σ' αυτό το μοντέλο εξουσίας.

Το θέμα λοιπόν του «καισαροπαπισμού» και της θεωρίας των δύο εξουσιών, όπως τα αναλύει ο G. Dagron¹³³, θα μπορούσαν να φωτίσουν τις αποχρώσεις μιας σύγκρουσης που στο κοντινό παρελθόν ξεκινά με την εικονομαχία (726-787) και το «μοιχικό σχίσμα» ενώ συνεχίζεται μετά τη β΄ εικονομαχική περίοδο (815-843) με τη διαμάχη Ιγνατίου - Φωτίου¹³⁴ και τέλος με το ζήτημα του Λέοντος ΣΤ΄¹³⁵.

¹³⁰ Ο.π., σ. 134-135. Για την περίπτωση του Λέοντος ΣΤ΄ πρβλ. ό.π., σ. 122 και 129.

¹³¹ Ο.π., κεφ. 5, σ. 169-190

¹³² Ο.π., σ. 200

¹³³ G. DAGRON, ό.π., 290-322

¹³⁴ Βλ. προχείρως ΙΕΕ, τ.Η΄, σ. 88-89

Υπό αυτό το πρίσμα η πλευρά των «ζηλωτών» επιθυμούσε και στόχευε στην υποταγή τόσο της μετριοπαθούς εκκλησιαστικής παράταξης – Ευθυμιακών – όσο και του αυτοκράτορα στην τήρηση των ιερών περί γάμου κανόνων και κατ' επέκταση στην εξουσία της εκκλησιαστικής ηγεσίας που εκπροσωπούσε ο Νικόλαος Μυστικός. Δεδομένου ότι οι ζηλωτές – μοναχοί είχαν βγει ενισχυμένοι μετά την εικονομαχία, ήταν φυσικό να προσπαθούν να διατηρήσουν τα κεκτημένα.

Οι σκέψεις αυτές κατά κάποιο τρόπο επιβεβαιώνονται από τον επίλογο του βίου, όπου με την επίκληση στον τιμώμενο άγιο, αιτείται μια διαβίωση απαλλαγμένη από πάθη και η ειρήνευση της εκκλησίας (PG 925 A-C).

Διαπιστώνεται λοιπόν η προσπάθεια να αποτραπεί ο αυτοκράτορας και τμήμα της εκκλησιαστικής ηγεσίας από ηθικά παραπτώματα με μια «επιχειρηματολογία» που ταυτόχρονα ενδυναμώνει τη μοναστική κοινότητα μέσα από τη δικαίωση των απόψεών της. Η ενδυνάμωση όμως των μοναχών, οι οποίοι αναμφισβήτητα είναι φορείς μηνυμάτων στην κοινωνία, ενισχύει τη θέση τους άρα και τη συντασσόμενη μ' αυτούς πλευρά τόσο της εκκλησιαστικής¹³⁶ όσο και της πολιτικής ηγεσίας.

Λαμβάνοντας επομένως υπόψιν τους ειδικότερους αυτούς στόχους του αγιογράφου σε συνάρτηση με τα όσα συνάγονται από την διερεύνηση των δύο προηγούμενων κριτηρίων – αφ' ενός την εγγραμματοσύνη των αποδεκτών της διήγησης ως βασική προϋπόθεση πρόσληψής της και αφ' ετέρου τα θεματικά μοτίβα της, ο ηθικοπλαστικός χαρακτήρας των οποίων απευθύνεται πρωτίστως στην μοναστική κοινότητα και προβάλλει το μοναστικό ιδεώδες – θα μπορούσαμε βάσιμα

¹³⁵ Ο G. DAGRON, (ό.π., σ. 230) υποστηρίζει επικαλούμενος τα ίδια γεγονότα ότι οι κανόνες του Θεοδώρου Στουδίτου και των συνεχιστών του δημιούργησαν για περισσότερο από ένα αιώνα στους κόλπους της Εκκλησίας μια κατάσταση ανάλογη μ' εκείνη που γνώρισε η Κων/πολη στις αρχές του 7^{ου} αι. με την επικίνδυνη διαμάχη των Δήμων (Πράσινοι και Βένετοι).

¹³⁶ Δεν είναι τυχαίο ότι η ηγεσία της Εκκλησίας πολύ συχνά στρατολογείται από τα μέλη της μοναστικής κοινότητας, όπως ο πατριάρχης Ευθύμιος, που όμως ακολούθησε την οδό της «οικονομίας» και συντάχθηκε με τον αυτοκράτορα. Ο P. CHARANIS (ό.π., σ. 84) παρατηρεί ότι από το 750 ως το 1204 οι 45 από τους 57 πατριάρχες ήταν μοναχοί.

να υποθέσουμε ότι άμεσοι αποδέκτες της διήγησης είναι οι μορφωμένοι μοναχοί της Κων/πολης καθώς και οι πολιτικοί και εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι, ως μέλη μιας κοινωνίας όπου κάθε πλευρά διεκδικεί τη διεύρυνση της εξουσίας της.

Βεβαίως όταν η διήγηση αργότερα αποκόπτεται από το σώμα του βίου και σιγά – σιγά απαλλάσσεται από το αρχικό λόγιο γλωσσικό της ένδυμα προς όφελος ενός λαϊκότερου γλωσσικού οργάνου, απευθύνεται σ' ένα ευρύτερο κοινό του οποίου την αποδοχή απολαμβάνει, όπως δείχνουν οι παραλλαγές της, εξυπηρετώντας ίσως διαφορετικές ανάγκες διαφορετικών ανθρώπων, απομακρυσμένη από τη συγκυρία που την γέννησε.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διήγηση του ερημίτη της Ατρώας είναι ένα κείμενο που λόγω της ένταξής του στο βίο του Νικολάου σχετίζεται άμεσα με τη μονή των Στουδίου, αν και ο Α. Κομίνης υποστηρίζει ότι γενικώς η γραπτή διατύπωση τέτοιου είδους διηγήσεων, που σχετίζονται με την ήττα του 811, συντελέστηκε στο περιβάλλον της ίδιας μονής¹. Η συγκεκριμένη έντεχνη μορφή της διήγησης, παρά την ύπαρξη της παραλλαγής της, θεωρούμε ότι συντάχθηκε για πρώτη φορά προκειμένου να ενταχθεί στο σπουδατικό κείμενο.

Η άποψη αυτή σε συνδυασμό με την υπεροχή του παρισινού χειρογράφου Α υπήρξε το έρεισμα για την έκδοσή της επί τη βάσει πρωτίστως αυτού του κώδικα. Εξάλλου η παράδοση του κειμένου της στους κώδικες C και P ενισχύει την άποψη ότι πρωτοσυντάχθηκε για τις ανάγκες του βίου και στη συνέχεια αποκόπηκε για να ενταχθεί σε συλλογές αναλόγων ψυχοφελών κειμένων. Επιπροσθέτως η αποσπασματική επιβίωση χαρακτηριστικών φράσεων της σε κείμενα της παραλλαγής της, όπως τα παρουσιάζει ο L. Glugnet² και τα Συναξάρια,³ ενισχύουν την άποψή μας.

Από λογοτεχνική άποψη γίνεται σαφές ότι τόσο η διήγηση όσο και ο βίος, όπου εντάσσεται, συνδυάζουν τα στοιχεία των παλαιότερων αγιολογικών ειδών με τις τάσεις της εποχής τους χρησιμοποιώντας όλες τις γνώσεις, που παρέχει το περιβάλλον της μονής των Στουδίου στους ελληνομαθείς μοναχούς, όπως φαίνεται να

¹ Α. ΚΟΜΙΝΗ, «Απηγήσεις Βυζαντινοβουλγαρικών συγκρούσεων εις αγιολογικά κείμενα», ΕΕΒΣ ΛΕ' (1966-1967), σ. 219. Εξάλλου έχουμε ήδη επισημάνει τις απόψεις του Η. Γρέγοιρ και του Στ. Ευθυμιάδης, που αναφέρονται στην εν λόγω μονή επισημαίνοντας την τάση για ψυχοφελείς – διδακτικές παρεκβάσεις.

² L. GLUGNET, «Histoire de saint Nicolas, soldat et moine», ROC 7 (1902), σ. 319-333

³ SYNAX Eccl. CP, Συναξαριστές Κ. ΔΟΥΚΑΚΗ και ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, όπως δηλώνονται στο σχετικό κεφάλαιο.

είναι ο συγγραφέας της. Ιδιαίτερος στο γλωσσικό επίπεδο, το κείμενο του βίου αποτελεί χαρακτηριστικότατο παράδειγμα της λόγιας τάσης λίγο πριν την έναρξη της μεταφραστικής δραστηριότητας του Συμεών. Τα κείμενά μας λοιπόν συνιστούν άρτια δείγματα των τάσεων της εποχής τους.

Εκτός από τη δημοτικότητα που γνώρισε η διήγηση γενικά, ως θεματικό μοτίβο, ανεξάρτητα από το γλωσσικό ένδυμα που κατά καιρούς έλαβε, η συγκεκριμένη έντεχνη μορφή δεν παρέχει ιδιαίτερες πληροφορίες για το ιστορικό γεγονός του 811 που αποτελεί απλώς το υπόστρωμά της, άρα δεν μας επιτρέπει να δεχθούμε ότι ο αγιογράφος την προσέθεσε στο βίο με σκοπό μια παρεμβατικού τύπου επιπλέον πληροφόρηση εν τη ρύμη του λόγου. Παρ' όλα αυτά το πλήγμα της ήττας και του θανάτου του Νικηφόρου Α' εν ώρα μάχης, πλήγμα που είχε να βιώσει η αυτοκρατορία από το 378⁴, δεν επιλέγεται τυχαία αλλά για να δηλωθεί η «τιμωρία» ενός αυτοκράτορα ως ιστορικό υπόστρωμα ενός αγιολογικού κειμένου. Όταν δε το κείμενο αυτό, σε εποχή εκκλησιαστικής διαμάχης, εντάσσεται στο βίο ενός Στουδίτη και μάλιστα μαθητού του Θεοδώρου Στουδίτου, που υπήρξε ο ηγέτης της «ριζοσπαστικής» μοναστικής κοινότητας, αποκτά ιδιαίτερη σημασία και συνιστά το μέσο πρόσληψης των μηνυμάτων που επιθυμεί να μεταδώσει στο κοινό του ο αγιογράφος.

Επιβεβαιώνεται έτσι ότι ο λογοτέχνης δε γράφει Ιστορία αλλά το έργο του περιέχει Ιστορία. Η αγιολογία μέσα από τη «στράτευσή» της παράγει άρτια λογοτεχνικά έργα που μπορούν να συγκινήσουν όποιο κοινό συμμεριστεί όχι κατ' ανάγκη το μήνυμα ή την ιδεολογία της αλλά το πάθος υπεράσπισης αυτής της ιδεολογίας όπως σε κάθε «στρατευμένη» τέχνη.

⁴ Όταν ο Ουάλης φονεύθηκε από τους Βησιγόθους στην Ανδιριανούπολη. Πρβλ. G. OSTROGORSKY, Ιστορία του Βυζαντινού κράτους, (μτφρ. Ι. Παναγοπούλου) Αθήνα 1979, Τόμος 2, σ. 67

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΧΕΙΡΟΤΡΑΦΩΝ

α) Parisinus gr. 1452¹

Περγαμηνός κώδικας του 10^{ου} αι., 227 φύλλων, διαστάσεων 0,32 X 0,23².

Μηνολόγιο Φεβρουαρίου.

1 Φεβρ. (φφ.1-4^v) Μαρτύριο του αγ. Τρύφωνος (κολοβό στην αρχή). BHG 1856z

1 Φεβρ. (φφ. 4^v-5^v) Θαύματα του αγ. Τρύφωνος (κολοβό στο τέλος) BHG 1856b

2 Φεβρ. (φφ. 6-7^v) Ομιλία του Αμφιλοχίου για την Υπαπαντή (κολοβό στην αρχή).

BHG 1964 (PG 39, 44-60)³

2 Φεβρ. (φφ. 8-15^v) Ομιλία του Σωφρονίου Ιεροσολύμων για την Υπαπαντή

BHG 808

4 Φεβρ. (φφ. 15^v-33) Βίος του αγ. Νικολάου του Στουδίτου. BHG 1365

5 Φεβρ. (φφ. 33-37^v) Μαρτύριο της αγ. Αγάθης. BHG 37

6 Φεβρ.? (φφ. 37^v) Μαρτύριο του αγ. Αβραμίου (σώζεται μόνο η αρχή) BHG 10⁴

7 Φεβρ. (φ. 38) Μαρτύριο των αγ. Παπία, Διοδώρου και Κλαυδιανού (σώζεται

μόνο το τέλος). BHG 2331⁵

7 Φεβρ. (φφ. 38-44) Βίος αγ. Παρθενίου. BHG 1422 (PG 114, 1348-1365)

7 Φεβρ. (φφ.44-48^v) Μαρτύριο αγ. Θεοδώρου του στρατηλάτου. BHG1750

7 Φεβρ. (φφ.48^v-57) Εγκώμιο του ιδίου αγίου από τον Νικήτα τον Φιλόσοφο, τον

Παφλαγόνα. BHG 1753.

¹ Βλ. F. HALKIN, Inventaire, hag, σ. 161-162: A. EHRHARD, Überlieferung I, σ. 577-580 και OMONT, Inventaire,t.II, σ.46-47.

² Από τη μελέτη της μικροταινίας του κώδικα είμαστε σε θέση να ξέρουμε ότι το κείμενο είναι γραμμένο σε 2 στήλες 33 στίχων και καλύπτει επιφάνεια 0,24 X 0,18 περίπου.

³ Στον OMONT (ό.π.) δεν αναφέρεται ενώ το αναφέρουν οι A. EHRHARD (ό.π.) και F. HALKIN. (ό.π.)

⁴ Ο F. HALKIN παραπέμπει και στην Patrologia Orientalis., II, 451, l.6

⁵ Στον OMONT (ό.π.) δεν αναφέρεται ενώ στον A. Ehrhard ό.π., σ.578, υπ. 3 δίδεται το τέλος.

9 Φεβρ. (φφ.57-75) Βίος και εγκώμιο του αγ. Γεωργίου, αρχιεπισκόπου Αμάστριδος.

BHG 668

9 Φεβρ. (φ.75) Διήγηση Θεοδωρήτου για τον προφήτη Ζαχαρία. BHG 1880.

9 Φεβρ. (φφ.75-77^v) Μαρτύριο του αγ. Νικηφόρου BHG 1331

9 Φεβρ. (φφ. 77^v-83) ό.π., σε μετάφραση Ιωάννου, επισκόπου Σάρδεων

10 Φεβρ. (φφ.83-89^v) Μαρτύριο του αγ. Χαραλάμπους BHG 298

11 Φεβρ. (φφ.89^v-94)⁶ Μαρτύριο του αγ. Βλασίου, επισκόπου Σεβαστείας.

BHG 276 (PG 116, 817-830).

12 Φεβρ. (φφ.94-97) Εγκώμιο του αγ. Μελετίου, αρχιεπισκόπου Αντιοχείας από τον

Ιωάννη τον Χρυσόστομο. BHG 1244

12 Φεβρ. (φφ.97^v-102) Επιτομή βίου του προαναφερόμενου αγίου.

12 Φεβρ. (φφ.102-103) Μαρτύριο των 1003 μαρτυρησάντων στη Νικομήδεια.

BHG 1219

13 Φεβρ. (φφ. 103-110^v) Βίος του αγ. Μαρτινιανού. BHG 1177

14 Φεβρ. (φφ. 110^v-128) Βίος του αγ. Αυξεντίου. BHG 199 (PG 114, 1377-1436)

15 Φεβρ. (φφ.128^v-131^v) Μαρτύριο του αγ. Ονησίμου και Παύλου, του

μαθητή του, από τον Ευσέβιο Πάμφιλο. BHG 1376y.

16 Φεβρ. (φφ. 131^v-136) Μαρτύριο του αγ. Παμφίλου και «τῶν σὺν αὐτῶ»⁷, από

τον Ευσέβιο Πάμφιλο. BHG 1405.

17 Φεβρ. (φφ.136-139) Μαρτύριο του αγ. Θεοδώρου, του Τήρωνος. BHG 1761

17 Φεβρ. (φφ. 139-150) Εγκώμιο του αγ. Θεοδώρου, του Τήρωνος, από τον

Χρύσιππο, πρεσβύτερο Ιεροσολύμων. BHG 1765 c.

⁶ Στον OMONT (ό.π.), στο f 91^v αναφέρεται: «De VII. SS. mulieribus». Ανάλογη αναφορά δεν υπάρχει ούτε στον F. HALKIN ούτε στον AL. EHRHARD.

⁷ Ο OMONT (ό.π.) αναφέρει τα ονόματα των μαρτύρων ως εξής: Βαλεντίου, Παύλου, Σελεύκου, Πορφυρίου, Θεοδούλου και Ιουλιανού των Αιγυπτίων

- 18 Φεβρ. (φφ. 150-153)** Μαρτύριο των αγ. Λέοντος και Παρηγορίου. BHG 983
(PG 114, 1452-61).
- 19 Φεβρ. (φφ. 153^v-159^v)** Βίος του αγ. Αυξιβίου, επισκόπου Σολέας Κύπρου.
BHG 204 [An. Boll 26 (1907), 237].
- 20 Φεβρ. (φφ.159^v-174^v)** Βίος του αγ. Αλεξάνδρου, ιδρυτού της μονής των
Ακοιμήτων Κων/πόλεως. BHG 47.
- 21 Φεβρ. (φφ. 174^v-180)** Μαρτύριο του αγ. Μαυρικίου και των 70 μαθητών του.
BHG 1230.
- 22 Φεβρ. (φφ.180-182)** Μαρτύριο του αγ. Σαντώθ, επισκόπου, και των 128
συντρόφων του. BHG 1613 [Patrologia Orientalis II (Paris, 1905), 445-450]
- 23 Φεβρ. (φφ.182-192^v)** Βίος του αγ. Πολυκάρπου, επισκόπου Σμύρνης, από τον
Πιόνιο. BHG 1561.
- 23 Φεβρ. (φφ.192^v-196^v)** Μαρτύριο του αγ. Πολυκάρπου, επισκόπου Σμύρνης.
BHG 1556-1560.
- 24 Φεβρ. (φφ.196^v-198)** Διήγηση για την εύρεση της τιμίας κεφαλής του
αγ. Ιωάννου του Βαπτιστού. BHG 839.
- 24 Φεβρ. (φφ.198-201)⁸** Διήγηση για το ίδιο θέμα από τον αρχιμανδρίτη Μάρκελλο.
BHG 840.
- 25 Φεβρ. (φφ.201-222)** Βίος του αγ. Ταρασίου, πατριάρχου Κων/πόλεως από τον
Ιγνάτιο, τον διάκονο. BHG 1698.
- 26 Φεβρ. (φφ.222-226)** Επιτομή βίου του αγ. Πορφυρίου, επισκόπου Γάζης.
BHG 1571
- 27 Φεβρ. (φφ.226-227^v)** Μαρτύριο του αγ. Νεστορίου, επισκόπου Πέργας στην
Παμφυλία. BHG 1328

⁸ Στον OMONT (ό.π.) οι 2 διηγήσεις που αφορούν την εύρεση της τιμίας κεφαλής του Ιωάννου Βαπτιστού, δίδονται ως μια (φ.196^v-201). Ο Α. EHRHARD όμως αναφέρεται α) σε μεταφορά – ανακομιδή και β) σε ανεύρεση για τις 2 διηγήσεις αντίστοιχα.

27 Φεβρ. (φ.227^v) Βίος του αγ. Παύλου, του Σαλού (Κορινθίου). Σώζεται μόνο η αρχή. BHG 2362

β) Parisinus gr. 1450⁹

Περγαμηνός κώδικας του 11^{ου} αι., 310 φύλλων, διαστάσεων 0,32 X 024. Γραμμένος σε 2 στήλες 29 στίχων, που καλύπτουν επιφάνεια περίπου 0,26 X 0,17. Πρόκειται για μηνολόγιο Φεβρουαρίου¹⁰.

1 Φεβρ. (φφ.1-10) Μαρτύριο του αγ. Τρύφωνος BHG 1856z

2 Φεβρ. (φφ. 10-14^v) Ομιλία του Ιωάννου Χρυσοστόμου¹¹ για την Υπαπαντή. Δε σώζεται το τέλος. BHGⁿ1925b (PG 50, 812).

2 Φεβρ. (φφ.15-18^v) Αποσπάσματα της 8^{ης} και 9^{ης} ομιλίας του Βασιλείου Καισαρείας στην Εξαήμερο¹² (PG 29, 163-208).

2 Φεβρ. (φφ.19-23) Ομιλία του Κυρίλλου Ιεροσολύμων για την Υπαπαντή. Δε σώζεται η αρχή. BHG 1973. (PG 33, 1189).

3 Φεβρ. (φφ.23-29) Ομιλία του Αμφιλοχίου (του εξ Ικονίου) για τους αγ. Συμεών και Άννα. BHG 1964.

4 Φεβρ. (φφ.29^v-58^v) Βίος του αγ. Νικολάου του Στουδίτου¹³. BHG 1365

⁹ Πρβλ. F. HALKIN, Inventaire hag., σ. 160-161: A. EHRHARD, Überlieferung III, σ. 80-82 και OMONT Inventaire, II, σ.45-46.

¹⁰ Ο A. EHRHARD (ό.π., σ.71) το κατατάσσει σε κατηγορία μηνολογίων που τα ονομάζει διευρυμένα μεταφραστικά. Στο χειρόγραφο, όπως επισημαίνει ο EHRHARD, έχει γραφεί από μεταγενέστερο χέρι (ίσως του 16^{ου} αι.) η φράση: «του μεταφραστοῦ φεβρουάριος» (Πρβλ., ό.π., σ. 80, υπ.1)

¹¹ Ο EHRHARD αναφέρεται σε ακόμη μια ομιλία του Ιωάννου Χρυσοστόμου για την Υπαπαντή (Εἰς καιρὸν ἢ τοῦ πνεύματος) που δεν υπάρχει στην παρούσα δομή του κώδικα. (Πρβλ. EHRHARD, ό.π., σ. 80, υπ. 3)

¹² Δεν αναφέρεται από τον HALKIN ενώ αντίθετα ο EHRHARD (ό.π., σ.80, υπ.1) το έχει επισημάνει.

¹³ Εδώ ο EHRHARD (ό.π., σ. 80) εσφαλμένα δίνει ως αρχή του βίου τη φράση «Πρόκειται ἡμῖν», λάθος που έχει ήδη εντοπίσει ο Θ. ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ (ό.π., σ. 229, υπ.2) και επισημαίνει ότι η φράση αυτή συνδέεται με το βίο του αγ. Νικήτα. Επίσης οι M. VOGEL – V. GARDTHAUSEN (GR. SCHREIBER, σ. 200) εσφαλμένα συνδέουν τον κώδικα Vat.gr. 1190 με το βίο του Νικολάου ενώ

- 4 Φεβρ. (φφ.59-68)** Ομιλία του Ιωάννου Χρυσοστόμου για την Κυριακή του Τελώνου και του Φαρισαίου¹⁴ (P.G. 59, 595)
- 7 Φεβρ. (φφ.68-81)** Βίος του αγ. Παρθενίου, επισκόπου Λαμψάκου. BHG 1423
- 7 Φεβρ. (φφ.81^v-93)** Μαρτύριο του αγ. Θεοδώρου, του στρατηλάτου. BHG 1752
- 8 Φεβρ. (φφ.94-146)**¹⁵ Βίος του αγ. Λουκά, του Νέου. Λείπει το τέλος του.
BHG 994.
- 8 Φεβρ. (φφ.147-149^v)** Ομιλία 2^η του Ιωάννου Χρυσοστόμου για τον άσωτο υιό. Δε σώζεται η αρχή (PG 59, 628).
- 13 Φεβρ. (φφ.150-168)** Βίος αγ. Μαρτινιανού. BHG 1178¹⁶
- 17 Φεβρ. (φφ.168^v-179^v)** Μαρτύριο του αγ. Θεοδώρου, του Τήρωνος. BHG 1763
- (φφ.180-194) Ομιλία του Ιωάννου Δαμασκηνού για το Σάββατο της απόκρεω. BHG^a 2103t (PG 95, 248)
- (φφ.194-204) Ομιλία του Ιωάννου Χρυσοστόμου για την Κυριακή της απόκρεω¹⁷. (PG 59, 619)
- (φφ.204^v-228) Ομιλία 14^η του Γρηγορίου Ναζιανζηνού¹⁸ (PG35, 857)
- (φφ.228-237) Ομιλία του Ιωάννου Χρυσοστόμου για τους Ιωνά και Δανιήλ και για τον ερχομό της Σαρακοστής¹⁹ BHG 941c

πρόκειται για το προαναφερόμενο κείμενο του βίου του Νικήτα. Το λάθος τους επισημαίνεται από τον I. MERCATI (Bybliothecae Apostolicae Vaticanae. Codices manuscriptorum recensiti in vssv Pii XII Pontificis Maximi Praeside I. Mercati, Codices Vaticani Graeci. Codices 1485-1683, Civitate Vaticana 1950. σ.397), ο οποίος αποδίδει τη σύγχυση σε σφάλμα των Βολλανδιστών και το αποκαθιστά στην περιγραφή του Vat.gr.1190. Τέλος και στον EHRHARD (ό.π., I, σ. 610) το ίδιο κείμενο του βίου του Νικήτα (πρόκειται ἡμῖν) εντάσσεται στην περιγραφή του Vat.gr 1660.

¹⁴ Αυτή η ομιλία δεν περιλαμβάνεται στην περιγραφή του HALKIN (ό.π., σ.160)

¹⁵ Μετά το βίο του Λουκά, του Νέου, ακολουθούσαν σύμφωνα με τον EHRHARD (ό.π., III, 80-81) τα μαρτύρια των αγ. Νικηφόρου (9 Φεβρ.) BHG 1332 και Βλασίου (11 Φεβρ) BHG 277 καθώς και ομιλία του Ιωάννου Χρυσοστόμου «εις τὸν ἄσωτον υἱὸν καὶ εἰς τὸ ξύλον», με την ένδειξη ότι έχουν εκπέσει.

¹⁶ Ο HALKIN δίνει και το BHG 1179 αλλά η αρχή του εν λόγω βίου (ὄν τρόπον), όπως την παραδίδει ο EHRHARD (ό.π., 81), συνάδει μόνο με την ένδειξη 1178.

¹⁷ Αυτή την ομιλία δεν την συμπεριλαμβάνει ο HALKIN στην περιγραφή του (ό.π., σ. 160)

¹⁸ Αυτή την ομιλία δεν την συμπεριλαμβάνει ο HALKIN στην περιγραφή του (ό.π., σ. 160)

¹⁹ Σύμφωνα με τον OMONT (ό.π.) ο EHRHARD αναφέρει ότι πρόκειται για ομιλία της β' τυροφάγου

(ΦΦ.237-255) Ομιλίες α΄ και β΄ του Βασιλείου Καισαρείας περί νηστείας²⁰

BHG 918 (PG 31, 164 και PG 31, 185)

(ΦΦ.255-266) Ομιλία του Ιωάννου Χρυσοστόμου για το Σάββατο της

τυροφάγου (Ψυχοσάββατο). BHGⁿ 2103X

(ΦΦ.266-277) Ομιλία 16ⁿ του Γρηγορίου Ναζιανζηνού για την Κυριακή της

τυροφάγου²¹ (PG 35, 933)

(ΦΦ.277^v-286) Ομιλία του Νεκταρίου Κων/πόλεως για τον αγ. Θεόδωρο (το

Σάββατο της α΄ εβδομάδος των νηστειών). BHG 1768

(PG 39, 1821).

(ΦΦ.286^v-292^v) Εγκώμιο του Γρηγορίου Νύσσης για τον αγ. Θεόδωρο, τον

Τήρωνα. BHG 1760 (PG 46, 736-748).

(ΦΦ.293-309) Διήγηση για την εικόνα του Χριστού²² (Αντιφωνητή)

προορισμένη για εκφώνηση την Κυριακή της Ορθοδοξίας.

BHG 797 d

(ΦΦ.309-310^v) Διήγηση για την «εμφάνιση» του Χριστού στη Βηρυττό.

BHG 785

(Φ.310^v) Διήγηση θαύματος «έν τῷ φρέατι». Σώζεται μόνο η αρχή

BHG 799

γ) 195 της Βιβλιοθήκης των Βολλανδιστών²³

Χαρτώος κώδικας του 17^{ου} ή 18^{ου} αι., 132 φύλλων όχι ομοιόμορφων, με διαφορετικές γραφές, ολόγραφος.

²⁰ Ο EHRHARD δηλώνει ότι πρόκειται για ομιλίες που αφορούν την Τετάρτη και Παρασκευή της Τυροφάγου, δίνοντας όπως πάντα την αρχή τους. Ο HALKIN δεν τις αναφέρει ενώ ο OMONT τις συμπεριλαμβάνει.

²¹ Δεν αναφέρεται από τον HALKIN.

²² «Για τον Θεόδωρο και Αβράμιο» προσθέτει ο OMONT.

²³ Πρβλ. C. VAN DE VORST ET H. DELEHAYE, Catal. Germ., σ.239 (αρ.κωδ.287)

φφ.1-5^ν Βίος και πολιτεία του οσίου Νικολάου του Στουδίτου²⁴. Σώζεται
μόνο η αρχή. BHG 1365

φ.6 Μνήμη της αγ. Αγαθοκλείας (Σεπτ.17). Από Μηναίο.

φ.7 Βίος και θαύματα της οσίας Δομνίκας. (Ιαν.8) Κολοβό το κείμενο.
BHG 562

φφ.8-12^ν Εγκώμιο του αγ. Διομήδους. (Αυγ.16) BHG 551

φ.13 Επιτομή μαρτυρίου του ιδίου BHG 550

φφ.14-19 Μαρτύριο του ιδίου BHG 548

φφ.20-21 Μαρτύριο του ιδίου BHG 549²⁵

φφ.22-24 Μαρτύριο των αγ. Ανδριανού και Ναταλίας (Αυγ.25) BHG 28

φφ.25-27^ν Άθληση του αγ. Αυτονόμου. BHG 198 (PG 115, 692-697)

φφ.28-29 Βίος του οσίου Ποίμενος (Αυγ.27) BHG 1555

φφ.30-30^ν Περί του οσίου επισκόπου Κουδρούβης της Ισπανίας (Αυγ.27).
Από τον κώδικα Vindobonesis hist. 45⁷⁰ 26

φφ.31-33 Μαρτύριο των αγ. Ευδοξίου, Ρωμύλου, Ζήνωνος και Μακαρίου.
(Σεπτ.6). BHG 1604 (PG 115, 617-633).

φφ.34-37^ν Μαρτύριο του αγ. Ουρσικίνου (Αυγ.11) BHG 1861

φφ.38-52^ν Διήγηση και αποκάλυψη του οσίου Αρχίππου, προσμοναρίου του
«έν Χώναις» ναού του αρχιστρατήγου Μιχαήλ (Νοεμβ.8). BHG 1291²⁷

φφ.53-59 Διήγηση για την επάνοδο του τιμίου λειψάνου του Ιωάννου
Χρυσοστόμου στην Κων/πόλη. (Σεπτ.14) BHG 878 b

²⁴ Ο τίτλος του, όπως δίνεται από τον προαναφερόμενο κατάλογο, συνάδει με τον τίτλο του βίου που παραδίδεται από τον Parisinus gr. 1452

²⁵ Ο Cat. Germ. σ. 240 δίνει λανθασμένα BHG 1549 αντί του 549 (Πρβλ. BHG, II, σ.166,2)

²⁶ Πρβλ. Cat. Germ. σ. 61, f. 277^ν-278^ν

²⁷ Η ένδειξη αυτή αναφέρεται σε εγκώμιο του Μιχαήλ Αρχαγγέλου από τον ρήτορα Νικήτα (BHG II, 122). Ωστόσο ο INDEX AUCTORUM του BHG III, από το ARCHIPPUS παραπέμπει στο Michael Archang. I, που αντιστοιχεί στην προαναφερόμενη ένδειξη.

φ.59^ν Ομιλία του Ιωάννου, μητροπολίτου Ευχαϊτών, για τους τρεις Ιεράρχες.

Σώζεται μόνο η αρχή. BHG 747

φφ.60-61 Μαρτύριο του Αγ. Πολυεύκτου BHGⁿ1568b

φφ.61-66^ν Μαρτύριο των Αγ. Τροφίμου, Σαββατίου και Δορυμέδοντος.

(Σεπτ.19). BHG 1854

φφ.67-79 Ομιλία Θεοδώρου, επισκόπου Τριμιθούτων, για τον βίο και την

εξορία του Ιωάννου Χρυσοστόμου. BHG 872

φ.80 Αποσπάσματα (αρχή και τέλος) της ομιλίας του Κοσμά Βεστήτορος για

τον Ιωάννη Χρυσοστόμο. BHG 878

φφ.81-86^ν Υπόμνημα για την ανακομιδή του τιμίου λειψάνου του αγ. Ιωάννου

του Χρυσοστόμου. BHG 877

φφ.88-93^ν Εγκώμιο του Κοσμά Βεστήτορος στην επάνοδο του λειψάνου του αγ.

Ιωάννου Χρυσοστόμου. BHG 878

φφ.94-95 Περί των αγ. Μαρτύρων Ανδριανού, Ναταλίας και της συνοδίας

αυτών. (Αυγ.26). BHG 29

φφ.96-101 Βίος και πολιτεία του Αγ. Μύρωνος, επισκόπου Κρήτης. (Αυγ.9).

BHG 1311

φφ. 102-103 Επιτομή του βίου του ίδιου. BHG 1312

φφ.104-132^ν Πράξις και μαρτύριο του αγ. αποστόλου και ευαγγελιστού

Ματθαίου (Νοεμβρ. 16) BHG 1225.

δ) Πατμιακός 17²⁸

Περγαμηνός κώδικας 10^{ου} αι.²⁹, 209 φύλλων, διαστάσεων 0,266 X 0,195 (γραμμένη επιφάνεια 0,216 X 0,140), στίχων 30-33. Πρόκειται για «Ασκητικόν»³⁰, ανώνυμου συγγραφέως.

²⁸ ΑΘ. ΚΟΜΙΝΗ, Σακκ. Παραλ., σ.45-65 και ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Πατμ.Βιβλ. σ.29-41

Α' φφ.1-175^v Ψυχωφελείς διηγήσεις και αποφθέγματα πατέρων³¹.

Αναλυτικότερα

φφ.1-13^v Διηγήσεις διάφοροι "περὶ αἰσχροῶν λογισμῶν"

φφ.3^v-6 "Περὶ τοῦ ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι".

φφ.6-7^v "Ὅτι φιλοξενεῖν χρὴ καὶ ἐλεεῖν ἐν ἰλαρότητι".

φφ.7^v-12^v "Περὶ ὑπακοῆς"

φφ.12^v-23^v "Περὶ ταπεινοφροσύνης"

φφ.23^v-26 "Περὶ ἀνεξικακίας"

φφ.26-45 "Περὶ πολιτείας ἐναρέτου"

φφ.45-46 "Ἐκ τῶν μοναχικῶν θρήνων"

φφ.46^{g-v} "Περὶ τῆς παρησίας"

φφ.46^v-47^v "Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Μακαρίου του νεωτέρου"

φφ.48 «Ὅτι ἐπωφελὲς μνημονεύειν τῶν ἁγίων"

φφ.48 Τρία αποφθέγματα του αγ. Εφραίμ

φφ.48-49 "Τοῦ ἀββᾶ Μουσεῶς ἑπτὰ κεφάλαια λόγων, ἃ ἀπέστειλεν τῷ
ἀββᾶ Ποιμένι καὶ ὁ φυλάσσωσιν αὐτὰ ῥύεται ἀπὸ τῆς
κολάσεως καὶ ἀναπαύεται".

φφ.49-53 "Τοῦ αὐτοῦ ἀββᾶ Μουσεῶς ἀντιρρητικὸς"

φφ.53-56 "Ἐκ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου Συμεῶν τοῦ ἐν τῷ θαυμαστῷ ὄρει"

BHG^a 1689e

φφ.56^{r-v} "Τοῦ Ἁγ. Εὐθυμίου περὶ τῆς συγκαταθέσεως τῶν αἰσχροῶν
λογισμῶν"

²⁹ Ο ΚΟΜΙΝΗΣ παραθέτει και τη χρονολόγηση του J. LEROY στον 11^ο αι. (Πατμ.Βιβλ., σ.29)

³⁰ Πρβλ. Ι. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝΟΣ, Πατμιακή Βιβλιοθήκη, Αθήνησιν 1890, σ.7

³¹ Ο ΑΘ. ΚΟΜΙΝΗΣ στη λεπτομερή περιγραφή του κώδικα (Πατμ.Βιβλ.σ.29) παραθέτει την αρχή και το τέλος κάθε κεμένου.

φφ.56^ν-57 "Τοῦ ἡγιασμένου Θεοδώρου περὶ ἁμαΐου Θηβαίου καὶ περὶ
τῆς συγκαταθέσεως τῶν αἰσχυρῶν λογισμῶν"

φφ.57^{τ-ν} "Περὶ ἐτέρου ἐν τοῖς αὐτοῖς περιπεσόντος"

φφ.57^ν-67 "Διηγήματα διάφορα πρὸς ἀσφάλειαν τῶν ἐκ τῆς πορνείας
ἐπανισταμένων ἡμῖν πολέμων".

φφ.67-69^ν "Ἐκ τοῦ λειμῶνος"

φφ.69^ν-74 "Περὶ τοῦ Ἁγ. Πάχωνος"

φφ.74-75^ν Αποφθέγματα των αγ. πατέρων "τῶν ἐν ἀσκήσει
γηρασάντων" (21 ερωταποκρίσεις)

Β' φφ.75^ν-145 Πρόλογος του "Λειμῶνος" (PG 87, 2852-3112)

"Ὅτι ἐπιβλαβὲς τὸ ἐπισκέπτεσθαι τοὺς ἰδίους"

"Ὅτι ἀπατᾶται ὁ ἄνευ πνευματικοῦ πατρὸς μετερχόμενος τὸν
μονήρη βίον"

"Περὶ τοῦ ἐκ νηπίας ἡλικίας ἀσκήσαντος καὶ διὰ τὴν
ὑπερηφανίαν ἀπορριφέντος"

"Θαύματα τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου"

Γ' φφ. 145-209^ν Διηγήσεις και βίοι αγίων πατέρων

φφ.145-150 "Ἀναστασίου μοναχοῦ τοῦ Σινᾶ ὄρους διήγησις
περὶ πατέρων ἁγίων"³²

φφ.150-153^ν "Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου Ἀνδρονίκου καὶ τῆς
συμβίου αὐτοῦ Ἀθανασίας" (BHG 122)

³² Ο ΑΘ. ΚΟΜΙΝΗΣ (ό.π., σ.39) παραπέμπει στο Oriens Christianus 2 (1902), σ.60 κ.ε.

- φφ.153^v-160** "Χρήσεις ἁγίων πατέρων περὶ τῶν ἀχράντων καὶ ζωοποιῶν μυστηρίων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ" (PG 31, 1196)
- φφ.160-164^v** "Βίος Εὐλογίου τοῦ λατόμου" (BHG 618)
- φφ.164^v-172** "<Εὐτυχιανοῦ> βίος καὶ μετάνοια καὶ ἀνάκλησις πρὸς τὸν Κύριον γενομένη ὑπὸ τινος οἰκονόμου ὀνόματι Θεοφίλου διὰ τῆς μεσιτείας τῆς ἁγίας Θεοτόκου" (BHG 1320-1321)
- φφ.172^{r-v}** "Διήγησις ἁγίων καὶ μακαρίων πατέρων περὶ κατανύξεως καὶ σωτηρίας ψυχῆς (BHG 1445 χ)
- φφ.172^v-176^v**³³ "Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας περὶ πλείστων καὶ ἀναγκαίων ζητημάτων".
- φφ. 176^v-200^v**³⁴ "Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας πρὸς Ἄντιοχον ἄρχοντ(α) πε(ρὶ) πλείστων καὶ ἀναγκαίων ζητημάτων..." (PG 28, 597-700)
- φφ.201-202** "Διήγησις περὶ τοῦ ἁγίου Εὐφροσύνου" (BHG A 628α)
- φφ.202-204** "Περὶ τοῦ Σχολαρίου" (BHG A 1317h),
- φφ.204-209^v** "Ἔτεραι διηγήσεις" (BHG 1450p, 1076k)
- "Περὶ Παλλαδίου", "Περὶ τοῦ πάπα Ἀπολλιναρίου"³⁵

³³ Ο ΑΘ. ΚΟΜΙΝΗΣ ἐπισημαίνει ὅτι μετὰ το φ. 176 ἐξέπεσε ἓνα φύλλο με τις ἐρωτοαποκρίσεις α'-γ' καὶ μέρος τῆς δ' ἐρωτήσεως (ό.π., 40)

³⁴ Ἐπίσης δηλώνεται ὅτι μετὰ το φ.200 ἐξέπεσαν φύλλα περιέχοντα τις ραβ'-ρλγ' ἐρωταποκρίσεις (ΑΘ. ΚΟΜΙΝΗ, ὁ.π., σ. 40)

³⁵ Για τις διηγήσεις αυτές ο ΑΘ. ΚΟΜΙΝΗΣ (ό.π., σ.40) παραθέτει ἐκδόσεις ἢ μελέτες, ὅπου παραδίδονται.

ε) D82 New College Oxford³⁶

Περγαμηνός κώδικας 11ου - 12ου αι., 311 φύλλων, διαστάσεων 249-261 x 190-193mm, γραμμένος σε μία στήλη διαστάσεων 199-204 x 133-146mm (οι διαστάσεις δίνουν το μεγαλύτερο και το μικρότερο μέγεθος ανάμεσα στα οποία κυμαίνονται τα φύλλα και η γραμμένη επιφάνεια του χειρόγραφου)³⁷, 27-29 στίχων. Πρόκειται για συλλογή ομηλητικών (κυρίως του Ιωάννου Χρυσοστόμου) και αγιογραφικών κειμένων.

φφ.1-65 Ομιλίες του Ιωάννου Χρυσοστόμου

φφ.1-4 Ομιλία της Μ. Δευτέρας για την παραβολή της "συκῆς". Δεσώζεται η αρχή (PG 59, 587)

φφ.4^ν-8^ν Ομιλία της Μ. Τρίτης για την παραβολή των δέκα παρθένων (PG 59, 527)

φφ. 8^ν-13, 13^ν-20^ν Ομιλία 1η και 4η της Μ. Τρίτης για τον Ιώβ, (PG 56, 563 και 56, 563 και PG 56, 576 αντιστοίχως)

φφ.20^ν-28^ν Ομιλία 62η της Μ. Τετάρτης (PG 54, 532)

φφ.29-33 Ομιλία 2η για την προδοσία του Ιούδα, της Μ. Πέμπτης (PG 49, 381)³⁸

φφ.33-42 Ομιλία 20η για την προς Εβραίους επιστολή (10, 26), της Μ. Πέμπτης (PG 63, 143)

φφ.42-47 Ομιλία της Μ. Παρασκευής για την προσευχή του Χριστού στη Γεσθημανή (Ματθ. 26,39) (PG 61, 751)

³⁶ Πρβλ. C. VAN DE VORST – H. DELEHAYE, *Catal. Germ.*, 371-2 (αρ. κωδ. 466): A. EHRHARD, *Überlieferung I.*, 224-227 και I. HUTTER (ed.), *CBM, B.5*, v.1, σ.128-130, no 46 και v.2 *Abb.523-531*

³⁷ Τα στοιχεία αυτά μου έχουν δοθεί από τον αρμόδιο υπάλληλο του New College της Οξφόρδης. Ωστόσο η τελευταία περιγραφή του κώδικα στην έκδοση του HUTTER δίνει διαστάσεις 255-260 X 193 mm

³⁸ Στην περιγραφή του κώδικα από την έκδοση του I. HUTTER (ό.π., v.1, σ.128) γίνεται λόγος για χάσμα (PG 49, 385.28-390.49)

φφ.47^v-51^v Ομιλία του Μ. Σαββάτου για την ταφή και ανάσταση του
Ιησού Χριστού, (IPG, v.I, 214)

φφ.51^v-59^v Ομιλία της Κυριακής του Πάσχα για την ανάσταση του
Ιησού Χριστού (PG 50,433)

φφ.59^v-65 Ομιλία της Κυριακής του Πάσχα που αποδίδεται στον
Σεβηριανό, επίσκοπο Γαβάλων BHG 451h (PG 56, 499).

φφ. 65-84^v Ομιλίες του Γρηγορίου Ναζιανζηνού

φφ.65-66^v Ομιλία 1η για το άγιο Πάσχα (PG 35, 396)

φφ.67-80 Ομιλία 45η για το Άγιο Πάσχα (PG 36, 624)

φφ.80-84^v Ομιλία της Κυριακής του Θωμά (PG 36, 608) BHG 1021

φφ.84^v-141 Ομιλίες του Ιωάννου Χρυσοστόμου

φφ. 84^v-92^v Ομιλία για την Κυριακή των μυροφόρων (PG 59, 635)

φφ. 92^v-101^v Ομιλία για την Κυριακή του παραλύτου (PG 48, 801)

φφ. 101^v-108 Ομιλία για την Κυριακή της Σαμαρείτιδος (PG 59, 535)

φφ. 108-116^v Ομιλία περί ζήλου, ευσεβείας και τον εκ γενετής τυφλό
(PG 59, 547)

φφ. 116^v-125^v Ομιλία για την ανάληψη του Χριστού (PG 50, 441)

φφ. 125^v-132^v Ομιλία για την Πεντηκοστή (PG 60, 41)

φφ. 132^v-138³⁹ Εγκώμιο για τους αγ. Πάντες BHG 1188 (PG 50, 705)

φφ. 138-141 Ομιλία για τους αγ. Πάντες BHG 1187 (PG 50, 661)

φφ.141-160^v Μαρτύριο του αγ. Προκοπίου BHG 1577

φφ. 161-172^v Μαρτύριο του αγ. Παντελεήμονος BHG 1413f

³⁹ Στον Catal. Germ. (ό.π., 371) η περιγραφή του κώδικα αρχίζει από αυτό το σημείο, αφού προηγουμένως αναφέρει ότι παραλείπει τις ομιλίες του Ιωάννου Χρυσοστόμου, όπως και αυτή του φ.253 (εγκώμιο για τον Φιλογόνιο)

- φφ. 173-185^v** Ομιλία του Ιωάννου Δαμασκηνού για τη μεταμόρφωση του Χριστού
(PG 96, 545)
- φφ.185^v-187^v** Ομιλία του Ιωάννου Χρυσοστόμου για τον καλό Σαμαρείτη
(PG 61, 755)
- φφ.188-194^v** Ομιλία του ίδιου για τη γέννηση του αγ. Ιωάννου του Προδρόμου.
BHG 848 (PG 61, 757)
- φφ. 194^v-199** Ομιλία του ίδιου για την αποτομή του αγ. Ιωάννου του Προδρόμου.
BHG 859 (PG 59, 485)
- φφ. 199^v-211^v** Πράξεις των αγ. Αποστόλων Πέτρου και Παύλου BHG 1490
- φφ.211^v-224** Ομιλίες του Ανδρέα Κρήτης
- φφ. 211^v-217** Ομιλία για την ύψωση του Τιμίου Σταυρού BHG 443
(PG 97, 1017)
- φφ.217-224** Ομιλία για την Κοίμηση της Θεοτόκου BHG 1115
(PG 97, 1072)
- φφ. 224-232** Ομιλία του Γεωργίου, επισκόπου Νικομήδειας, για τα εισόδια της
Θεοτόκου. BHG 1152 (PG 100,1041)
- φφ. 232-236** Ομιλία του αρχιεπισκόπου Κων/πόλεως, Γερμανού, για τα εισόδια της
Θεοτόκου. BHG 1104 (PG 98, 309)
- φφ. 236-242** Βίος του οσίου Παύλου του Θηβαίου. Δε σώζεται το τέλος. BHG 1466α
- φφ. 242⁴⁰ - 243^v** Διήγηση της θαυματουργικής διάσωσης σχολαρίου⁴¹. Δε σώζεται το
τέλος. BHG 1317h
- φφ.244-253** Διάλογος Ιουδαίων – Χριστιανών, προορισμένη για ανάγνωση στην
τράπεζα κατά την ημέρα των Χριστουγέννων⁴² BHG 804c.

⁴⁰ Στον Catal. Germ (ό.π., 372) η περιγραφή του κώδικα δεν περιλαμβάνει τα φφ.242-271

⁴¹ Στην περιγραφή του Α. EHRHARD (ό.π., σ. 226) διαβάζουμε (6 Δεκ.) και Νικόλαος. Για τη σύγχυση αυτή γίνεται εκτενής αναφορά σε κεφάλαιο του Β' μέρους.

⁴² Πρβλ. Α. EHRHARD, ό.π., σ.226, υπ.2

φφ.253-262^ν Εγκώμιο για τον Φιλογόνιο του Ιωάννου Χρυσοστόμου.

BHG 1532 (PG 48, 747)

φφ.262^ν-271 Ομιλία 38^η του Γρηγορίου Ναζιανζηνού για τα Χριστούγεννα⁴³

BHG 1921 (P.G. 36, 312).

φφ. 271^ν-280^ν Εγκώμιο για τον πρωτομάρτυρα Στέφανο του Γρηγορίου Νύσσης

BHG 1654

φφ. 280^ν-284^ν Ομιλία του Ιωάννου, πρεσβυτέρου Ευβοίας, για τα άγια νήπια.

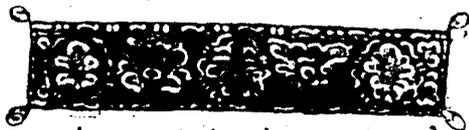
BHG 825 (PG 96, 1501)⁴⁴

φφ. 284^ν-311^ν Εγκώμιο (βίος και θαύματα) του Βασιλείου Καισαρείας από τον

Αμφιλόγιο Ικονίου. Δε σώζεται το τέλος. BHG 247

⁴³ Για τα Θεοφάνεια αναφέρει η περιγραφή του I. HUTTER (ό.π., σ. 128) αλλά πρόκειται για τον τίτλο ως εξής: Εἰς τα Θεοφάνεια, εἴτουν Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος.

⁴⁴ Προσγράφεται και στον Ιωάννη Χρυσόστομο. Πρβλ. IPG, ν.Π, σ.280.

† βίος τοῦ ὁσίου πρὸς ἡμᾶς
καὶ ὁμολογητοῦ Νικο
λάου ἡγουμένου τῆς
ἐκκλησίας τῆς μονῆς τῆς
ἐν ἡγίου Δίου: †

ἰστοῖς ὁμολογητοῦ ἡμᾶς
μασπεροῦ ὡς τὰ καὶ
τοῦ τὰ σβκ δὲ ἀσφῆ
θβλομὸς τῆς ρητορικῆς
βασίλειος ἡσασί ρῆ
φιλομικροῖς πορβασί
μον· τῆς δὲ ῥοτικῆς τῶν
λόγιων καὶ τῆς ἀβασί
τῆς φραστικῆς τοῦ παρ
χρὶ ζομῆνοι· ὡς ἀνο
τῆς παιδείας εἰσπρό
αμνηθισματῶν τῶν
πραγμάτων ῥομοσ δια
κριτικῆς ἡκωμᾶζνται
πὸ φύκῃ γὰρ ἰδίῃ σὸ ἀχμ
πρῶτον τὸ σὸ θοῦ μῆνον φε
ρῶθαι τὸ ῥάλλων ἡπρ
ἀμῆνον· οἱ δὲ τὰς

τῶν μῆντων ἀνδρῶν ἀρι
στῶν ἀσπασθαμαζον
τὰ· καὶ τοῦτο ἱε κατὰ
χρῆμα ῥεῖ μὲν ῥομῆνοι.

οὐτῆς ῥητορικῆς καὶ σὺν
ἀφορτικῆς ῥητορικῆς
φιλοσοφίας τῆς ῥομο
ζήμασι· τὸ τῆς ἀνδρα
γαθίας αὐτῶν σὺν τῶν
σιωπῆρατιον· κομῆ
δὲ τῆς ῥαλλῆσιν ἀμῆνα
πρῶσασμ τὰ· καὶ τὰ
τῆς τῆς ῥαλλῆσιν ἀμῆνα
πρῶσασμ τὰ· ἀ
μῆνον τῆς τῆς ῥαλλῆσιν
τῶν ῥαλλῆσιν ἀμῆνα
ῥημῶσιν τὰ τῆς ῥαλλῆσιν

¶ Ἐρβουμ καὶ ἡμῶσιν
πρῶτον τῆς ῥητορικῆς
τῶν μῆντων ἀμῆνα
μαμῆρα καὶ ἡμῶσιν
μῶν τῶν ῥητορικῶν ἀμῆνα
τοῦ ῥητορικῶν ἀμῆνα
τα· μετὰ τῆς ῥητορικῆς
αὐτοῦ καὶ τῶσιν ὁμῶσιν
διαζωγραφῆσιν μῆν
μῆνον τῶν ῥητορικῶν
πρῶτον τῶν ῥητορικῶν
χρῆμα τῶν ῥητορικῶν
τὰ μακρῶσιν χε
ρῶσιν ὡσιν ῥητορικῶν
πῶσιν καὶ ἡμῶσιν
μῆνον τῶν ῥητορικῶν

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α) Βασικά Βοηθήματα – Λεξικά

Acta Sanctorum, Februarii, t. I (1-6), Anverpiae 1658, Impression anastaltique – ed.

Culture et Civilisation, Bruxelles 1966.

ADLER A. (ed.), Souidae Lexicon, τ. Α-Δ', Λειψία 1928-1935

BAUR P-CH., Initia Patrum Graecorum, v.I (Α-Λ)-II (Μ-Ω), Città del Vaticano –

Bibliotheca Apostolica Vaticana 1955 [=Studi e testi 180-181].

BROWNING R., Η Μεσαιωνική και Νέα Ελληνική Γλώσσα, (μτφρ. Δ.

Σωτηρόπουλος), Αθήνα 1972.

DELEHAYE HIP., Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae (Propylaeum ad Acta

Sanctorum Novembris). Bruxellis 1902.

ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ Δ., Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης, τ.1-9, Αθήνα

1939-1951

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Μέγα Λεξικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσης, τ.1-15, Αθήνα 1964.

ΔΟΥΚΑΚΗΣ Κ., Μέγας Συναξαριστής πάντων των αγίων, τ.Ι-ΧΙΙ, εν Αθήναις

1889-1896.

EHRHARD A., Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen

Literatur der griechischen Kirche, I-III, Leipzig 1937-1952.

HALKIN FR., Manuscrits grecs de Paris. Inventaire hagiographique Bruxelles 1968

[=Subsidia Hagiographica 44].

HALKIN FR (ed.), Bibliotheca Hagiographica Graeca, t.I-III, Bruxelles 1957

[=Subsidia Hagiographica 8^a]

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Auctarium BHG, Bruxelles 1969 [=Subsidia Hagiographica 47]

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Novum Auctarium BHG, Bruxelles 1984 [=Subsidia Hagiographica 65].

- HATCHE-REDBATH H., Ταμείον της Αγίας Γραφής, Παλαιά Διαθήκη, τ.Ι-ΙΙ,
Αθήνα 1977.
- HUTTER I., Corpus der Byzantinischen Miniaturenhandschriften, Band 5, Oxford
Colleges Libraries, Stuttgart: Anton Hiersemann 1997.
- JANNARIS A., An Historical Greek Grammar chiefly of the Attic dialect, Hildesheim
1968.
- KAZHDAN AL. (ed.), The Oxford Dictionary of Byzantium, vol.1-3, New York-
Oxford 1991.
- KOMINHS A., Πατριακή Βιβλιοθήκη, ήτοι Νέος Κατάλογος των χειρογράφων
κωδίκων της ιεράς μονής Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Πάτμου.
Τόμος Α'. Κώδικες 1-101, Εν Αθήναις 1988.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Σακελίωνος Παραλειπόμενα», Σύμμεικτα Ι (1966), 35-75.
- LAMPE G., A Patristic Greek Lexicon, Oxford 1995.
- LEUTSCHE E.-SCHNEIDEWIN F.-G., Corpus Paroemiographorum Graecorum, τ.Ι
(Göttigen 1839)-τ.ΙΙ (Göttigen 1851), Φωτοτυπική ανατύπωση
Hildesheim 1965.
- LIDDEL H.-SCOTT R., Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης, μτφρ.Ξ. Μόσχου,
Εκδοτικός οίκος Σιδέρη, Αθήνα.
- MIGNE J.-P., Patrologia cursus completus. Series Graeca, 1-161, Parisiis 1857-1866.
Reprint by Brepols, Turnhout (Belgium) 1969-1977 – Ελληνική
Πατρολογία, Γενική επιμέλεια Ι. Διώτη, Αθήναι 1987 κ.ε.
- MOULTON N.-GEDEN A.-MOULTON H., Concordance to the Greek Testament,
5th edition, Edinburgh 1987 (1897).
- ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ του Αγιορείτου, Συναξαριστής των δώδεκα μηνών του ενιαυτού, Ι-ΙΙ,
Αθήνησι 1868.

OMONT H., Inventaire sommaire des manuscrits grec de la Bibliothèque Nationale et des Bibliothèques de Paris et des Départements, Paris, t.I (1886), t.II-III (1888).

PSALTES S., Grammatik der Byzantinischen Chroniken, 1974.

STEFANUS, Thesaurus Graecae Linguae, Graz 1954.

SOPHOCLES E.A., Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods, Hildesheim – New York 1975.

ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ Ι., Πατμιακή Βιβλιοθήκη, Αθήνησιν 1890.

VAN DE VORST C.-DELEHAYE HIP., Catalogus codicum hagiographorum graecorum Germaniae, Belgii, Angliae, Bruxelles 1913. – Impression anastaltique 1968 [=Subsidia Hagiographica 13].

β) Μελέτες – Μονογραφίες – Άρθρα

AIGRAIN R., L' Hagiographie. Ses Sources – Ses Methods – Son Histoire.

Reproduction in chaugée de l' edition originale de 1955. Avec un complément bibliographique par Robert Godding.Bruxelles 2000
[=Subsidia Hagiographica 80].

ALEXANDER P., “Secular biography at Byzantium”, Speculum 15 (1940) 194-209.

ANGELOV D., “Formation and Development of the Bulgarian Nationality (9th to 12th centuries)”. Les Balkans au Moyen Age: La Bulgarie des Bogomils aux Turcs.

AUZEPY M.-F., L' Hagiographie et l' iconoclasme Byzantin. Le cas de la vie d'

Etienne le jeune, Aldershot 1999. [=Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs 5].

THE ΙΔΙΑΣ, “L' analyse litteraire et l' historien: l' exemple des vies de saints iconoclastes”, An. Boll. 111 (1993), 57-67.

- THE IDIAS, "Manifestations de la propagande en faveur de l' Orthodoxie",
 Byzantium in the ninth century: Dead or Alive? Papers from the
 thirteenth Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham, March
 1996, L. Brubaker (ed.), Hampshire 1998, 85-99.
- BEŠEVLIEV V., Die Protobulgarische periode der Bulgarischen Geschichte,
 Amsterdam 1981.
- ΒΛΥΣΙΔΟΥ Β., Εξωτερική πολιτική και εσωτερικές αντιδράσεις την εποχή του
 Βασιλείου Α', Αθήνα 1991 [=Ιστορικές Μονογραφίες 8].
- BROWNING R., Byzantium and Bulgaria. A comparative study across the early
 medieval frontier, London 1975.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, "Literacy in the Byzantine World", BMGS 4 (1978), 39-53.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, "Further Reflection on Literacy in Byzantium" ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ.
 Studies in honor Speros Vryonis Jr., New York 1993, 69-84.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, "The Low Level Saint's Life in the Early Byzantine World", The
 Byzantine Saint, ed. R. Hackel, London 1981, 117-127.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, "The Language of Byzantine Literature". The Past in Medieval and
 Modern Greek Culture, ed. By Speros Vryonis Jr. (Βυζαντινά και
 Μεταβυζαντινά, I) Malibu, Calif: Undena Publications, 1978 [=History,
 Language and Literacy in the Byzantine World, Northampton 1989,
 Variorum Reprints, XV].
- BRUBAKER L. – HALDON J., Byzantium in the Iconoclast era (ca 680-850): The
 Sources: An Annotated Survey. Birmingham 2001 [=Birmingham
 Byzantine and Ottoman Monographs, vol.7].
- CANKOVA – PETKOVA G., « Deux contributions à l' histoire des rapports bulgaro-
 byzantins au IXe siècle », Byzantinoslavica 36-37 (1975-1976), 36-45.

- CHARANIS P., « Nicephorus I, The Savior of Greece from the Slavs (810A.D.) »
 Byzantina – Metabyzantina vol.I (1946), p.I, New York 1946, 75-92.
- TOY ΙΔΙΟΥ, “The monk in Byzantine Society”, DOP 25 (1971), 63-84.
- CONSTANTELOS D., “The Greek Classical Heritage in Greek hagiography”, TO
 ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ. Studies in honor Speros Vryonis Jr., New York 1993,
 91-116.
- DA COSTA-LOUILLET G., « Saints de Constantinople au VIIIe, IXe et Xe siècles »,
 Byzantion 25-27 (1955-1957), 794-812.
- DAGRON G., « L’ ombre d’ un doute : L’ hagiographie en question, VIe-XIe
 siècle », DOP 46 (1992), 59-68.
- TOY ΙΔΙΟΥ, Empereur et prêtre. Étude sur le « césaropapisme » byzantine, Mayenne
 1995.
- DÉROCHE V., « L’ autorité des moines à Byzance du VIIIe au Xe siècle ». Le
 Monachisme à Byzance et en Occident du VIIIe au Xe siècles.
 Aspects internes et relations avec la société, ed. A. Dierkens-D. Misone
 – J.-M. Sansterre, Revue Benedictine 103 (1993), 241-254.
- DELEHAYE HIP., Sanctus, Bruxelles 1927 [=Subsidia Hagiographica 17]
- TOY ΙΔΙΟΥ, Les Légendes Hagiographiques, Bruxelles 1955. Réimpression
 anastatique 1973 [=Subsidia Hagiographica 18].
- TOY ΙΔΙΟΥ, Les Passions des Martyrs et les Genres littéraires, Bruxelles 1966
 [=Subsidia Hagiographica 13B]
- TOY ΙΔΙΟΥ, «Stoudion – Stoudios», An. Boll. 52 (1934), 64-65
- DUJČEV J., «La chronique Byzantine de l’ an 811», T.M. 1 (1965), 205-254
- DRAGANOV-VASSILEV M.-Y., «Une episode de l’ histoire des relations
 byzantino-bulgares», Βυζαντιακά 12-13 (1992-1993), 187-189

- ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ Θ., Οι Άγιοι της πρώτης Βυζαντινής περιόδου της Κρήτης και η σχετική προς αυτούς φιλολογία, (Διατριβή επί διδακτορία), Αθήνα 1970 [=Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόγλου 11].
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Εισαγωγή στη σπουδή των Αγιολογικών κειμένων, Ρέθυμνο 1985
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Βυζαντινή Φιλολογία. Τα πρόσωπα και τα κείμενα. Τόμος Β', Ηράκλειο 2003.
- ΔΕΤΟΡΑΚΗ Μ., «Το βιβλικό υπόστρωμα της μαρτυριολογικής αγιολογίας στην πρώτη βυζαντινή περίοδο», Γ' Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου, Ρέθυμνο 2002, 29-31.
- ΕΦΘΥΜΙΑΔΙΣ ST., «The Byzantine Hagiographer and his Audience in the Ninth and Tenth Centuries», *Metaphrasis. Redactions and Audiences in Middle Byzantine Hagiography*, ed. Chr. Hogel, The Research Council of Norway 1996, 59-79.
- ΕΛΕΟΠΟΥΛΟΣ Ν., Η Βιβλιοθήκη και το βιβλιογραφικόν εργαστήριον της Μονής των Στουδίου, Αθήνα 1967.
- ΖΑΓΚΛΗ Δ., «Νικηφόρος Α' αυτοκράτωρ της Βυζαντινής αυτοκρατορίας (803-811) και ο Κρούμος», *Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού* 33 (1967), 5-25.
- FATOUROS G., *Theodori Studitae Epistulae*, Berlin 1991 [CFHB30 1 / 2].
- FESTUGIERE A.-J., *Historia Monachorum in Aegypto*, Bruxelles 1971 [=Subsidia Hagiographica 53]
- FOLLIERIE E. – DUJČEV I., «Un Acolutia inedita per I Martyri di Boulgaria», *Byzantion* 33 (1963), 90 κ.ε.

- FLUSIN B., «L' Hagiographie monastique à Byzance au IXe et au Xe siècle», Le Monachisme à Byzance et en Occident du VIIIe au Xe siècle. Aspects internes et relations avec la société, ed. A. Dierkens – D. Misone – J.-M. Sansterre, Revue Bénédictine 103 (1993), 31-50
- FRAZEE CH., «St Theodoros of Studios and 9th century monasticism in Constantinople», Studia Monastica 23 (1981), 27-28.
- GLUGNET L., «Histoire de saint Nicolas, soldat et moine», ROC 7 (1902), 319-333.
- GREGOIRE H., «La vie de Saint Blaise d' Amorium», Byzantion V₁ (1929), 391-414
- TOY ΙΔΙΟΥ, «Un nouveau fragment du Scriptor incertus de Leone Armenio», Byzantion XI (1936), 417-427
- HALDON J.F., «Some remarks on the background to the Iconoclast Controversy», Byzantinoslavica 38 (1977) 161-184
- HALKIN F., «L' hagiographie Byzantine au service de l' histoire», Thirteenth International Congress of Byzantine Studies Oxford 1966, Oxford 1966, 1-10
- TOY ΙΔΙΟΥ, «Histoire édifiante de Philothée injustement accusé par une femme et miraculeusement sauvé», JÖB 37 (1987), 31-37
- TOY ΙΔΙΟΥ, «Lequel des Saints Nicolas?», An. Boll. 85 (1967), 58
- TOY ΙΔΙΟΥ, «Un nouveau syxaxaire byzantin: le ms Gr lit d.6 de la Bibliothèque Bodléienne à Oxford», Annuaire de l' Institute de Philologie et d' histoires orientales et slaves 10 (1950) [=Melanges H. Grégoire II], 308 [F. HALKIN, Recherches et Documents d' Hagiographie Byzantine, Bruxelles 1971, (=Subsidia Hagiographica 51) 14-35].

- HATLIE P., «The politics of Salvation: Theodore of Stoudios on Martyrdom (Martyrion) and Speaking Out (Parrhesia)», DOP 50 (1996).
- HERRIN J., Γυναίκες στην πορφύρα. Ηγεμόνες του Μεσαιωνικού Βασιλείου, μτφρ. Αλέξης Εμμανουήλ, Αθήνα 2002
- HUNGER H., «The Reconstruction and Conception of the Past in Literature», The 17th International Byzantine Congress - Major Papers, Dumbarton Oaks/Georgetown University, D.C. August 3-8, Washington 1986 Ar. Caratzas (ed.) New York 1986.507-522.
- ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Ι., «Η αγιότητα και ο στρατός κατά τη βυζαντινή εποχή», Γ' Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου, Ρέθυμνο 2002, 39-40.
- JANIN R., La geographie ecclésiastique de l' empire Byzantine, t.III Les églises et les monastères, Paris 1969
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Constantinople Byzantine, Paris 1964.
- JENKINS R., Byzantium: The Imperial centuries ad 610-1071, Toronto 1987²
- ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, «The Classical Background of the Scriptorum Post Theophanem», DOP 8 (1954), 22-49 [=Studies on Byzantine History of the 9th and 10th Centuries, London 1970, Variorum Reprints, αρ.IV]
- ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, «Three Documents concerning the Tetragamy», DOP 16 (1962), 231-241. [=Studies on Byzantine History of the 9th and 10th centuries, London 1970, Variorum Reprints, αρ. VIII].

- KARLIN-HAYTER P., «Où l'abeille butine. La culture littéraire monastique à Byzance aux VIIIe et IXe siècles», *Le Monachisme à Byzance et en Occident du VIIIe au Xe siècles. Aspects internes et relations avec la société*, ed. A. Dierkens – D. Misone – J.-M. Sansterre, *Revue Benedictine* 103 (1993), 90-116.
- THE IDIAS, (ed), *Vita Euthymii Patriarchae CP*, Bruxelles 1970, [=Bibliothèque de Byzantion 3].
- THE IDIAS, «A Byzantine politician monk: saint Theodore Studite», *JÖB* 44 (1994), 217-232.
- KAZHDAN A., «Byzantine Hagiography and Sex in the Fifth to Twelfth Centuries», *DOP* 44 (1990), 131-143
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Ο τέλειος μοναχός ή ο τέλειος πολεμιστής; Ο συγκερασμός των κοινωνικών ιδανικών στο Βυζάντιο», *Δωδώνη* 15/1 (1986), 203-216
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Hermitic cenobitic and secular ideals in Byzantine hagiography of the ninth and tenth centuries», *Greek Orthodox Theological Review* 30 (1985), 473-487.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *A History of Byzantine Literature (650-850)*, Athens 1999 [=Institute for Byzantine Research – Research series 2].
- KAZHDAN A.-CONSTABLE G., *People and Power in Byzantium. An Introduction to Modern Byzantine Studies*, Washington 1982.
- KAZHDAN A.-WHARTON-EPSTEIN A., *Αλλαγές στον Βυζαντινό πολιτισμό κατά τον 11^ο και 12^ο αιώνα*, μτφρ. Α. Παπάς, Αθήνα 1997.
- KARAYANNOPOULOS J., «Κρούμος και Φίλιπποι. Οι Βυζαντινο-βουλγαρικές επιχειρήσεις στα 812-814», *Βυζάντιον, Αφιέρωμα στον Ανδρέα Ν. Στράτο*, Τόμος I, Αθήνα 1986, 101-109.

- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Χάρται Μέσης Βυζαντινής Περιόδου (565-1081), Θεσ/νίκη 1976.
- KOLEDAROV P., «The Bulgarian State in Medieval Cartography (9th-15th century A.D.)», Etudes Historiques, Tome VI, A l' occasion du VIIe Congres international des etudes slaves Varsovie 1973, Sofia 1973, 37-54.
- ΚΙΟΥΣΟΠΟΥΛΟΥ Α., Χρόνος και Ηλικίες στη Βυζαντινή Κοινωνία. Η κλίμακα των ηλικιών από τα αγιολογικά κείμενα της μέσης εποχής (7^{ος}-11^{ος} αι.), Αθήνα 1997 [=Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ 30].
- ΚΟΜΙΝΗΣ ΑΘ., «Απηχίσεις Βυζαντινοβουλγαρικών συγκρούσεων εις αγιολογικά κείμενα», ΕΕΒΣ ΛΕ' (1966-1967), 215-222
- ΚΟΡΡΕΣ Θ., Λέων Ε' ο Αρμένιος και η εποχή του: Μία κρίσιμη δεκαετία για το Βυζάντιο (811-820), Θεσ/νίκη 1996.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Το ζήτημα του δεύτερου γάμου του Κωνσταντίνου ΣΤ', Θεσ/νίκη 1975.
- ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ – ΓΑΛΑΚΗ ΕΛ., «Προρρήσεις μοναχών και ανάδειξη αυτοκρατόρων στη διάρκεια των Σκοτεινών αιώνων», Οι Σκοτεινοί αιώνες του Βυζαντίου (7^{ος}-9^{ος} αι.), εκδ. της Ιδίας, Αθήνα 2001 [=Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών Ι.Β.Ε. Διεθνή Συμπόσια 9], 421-441.
- ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, «Ο μάγιστρος Θεόκτιστος και ο Θεόδωρος Στουδίτης», Σύμμεικτα 12 (1998), 43-57.
- ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, Ο Βυζαντινός κλήρος και η κοινωνία των «Σκοτεινών αιώνων», Αθήνα 1996 [=ΕΙΕ-Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Μονογραφίες 3].
- ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΕΥΑΓ., Βυζάντιο και Βούλγαροι (7^{ος}-10^{ος} αι.). Συμβολή στην Εξωτερική Πολιτική του Βυζαντίου, Αθήνα 1993 [=Ιστορικές Μονογραφίες 13].
- LEMERLE P., Ο πρώτος βυζαντινός Ουμανισμός, μτφρ. Ν. Νυσταζοπούλου – Πελεκίδου, Αθήνα 1981.

- LUZZI A., «Note sulla recensione del Sinassario di Constantinopoli patrocinata da Constantino VII Porfirogenito», *RSBN* 26 (1989), 139-186.
- MAGDALINO P., «The history of the future and its uses: prophecy, policy and propaganda», *The Making of Byzantine History. Studies dedicated to D.M. Nicol, R. Beaton – Ch. Roueché (ed.)*, Aldershot – Hampshire 1993, 20-21 [=Variorum Reprints, αρ.1].
- MALAMUT EL., *Sur la route des saints Byzantines*, Paris 1993
- MANGO C., «The date of the Studios Basilica at Istanbul», *BMGS* 4 (1978), 115-122,
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «The availability of books in the Byzantine Empire, A.D. 750-850», *Byzantine Books and Bookmen, Dumbarton Oaks Colloquium, Washington 1975*, 29-45 [=Byzantium and its image, Variorum Reprints, London 1984].
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Historical Introduction», *Iconoclasm. Papers given at the Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Birmingham March 1975*, A. Bryer – Herrin J. (ed.), Birmingham 1975, 1-6.
- MARKOPOULOS A., «La Chronique de 811 et le Scriptor Incertus de L. Amenio : problèmes des relations entre l' hagiographie et l' hisoire», *REB* 57 (1999), 255-κ.ε.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Η οργάνωση του σχολείου», *Πρακτικά του Α΄ Διεθνούς Συμποσίου: Η Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο. Τομές και συνέχειες στην ελληνιστική και ρωμαϊκή παράδοση*, Αθήνα 1989, 587-602.
- MARIN E.-B., *Les moines de Constantinople (330-898)*, Paris 1897.
- MERCATI S.-G., «Epigrama in esametri di Dionisio Studita in lode di San Theodoro e di Anatolio Studiti», *REB* XI (1953). *Melanges Jugie*, 224-232.

- MOFFAT A., «Schooling in the Iconoclast centuries», *Iconoclasm. Papers given at the Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Birmingham March 1975*, A. Bryer – Herrin J. (ed.), Birmingham 1975, 85-92.
- MORRIS R., *Monks and Laymen in Byzantium, 843-1118*, Cambridge 1995
- NIAVIS P., *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (AD 802-811)*, Athens 1987 [=Historicals Monographs 3].
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Οι βίοι αγίων και οι επιστολές του Θεόδωρου Στουδίτη ως πηγές για την βασιλεία του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α΄», *Βυζαντινός Δόμος* 2 (1988), 187-197
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Ιωσήφ, ηγούμενος της μονής των Καθαρών», *Βυζαντινός Δόμος* 4 (1990), 85-97
- ΝΙΚΟΛΑΟΥ Κ., «Η εικόνα του Κρούμου: Εικόνα των «κακοφρόνων» Βουλγάρων», *Σύμμεικτα* 10 (1996), 269-282.
- NISSEN TH., «Textkritisches zur vita der Nikolaus Studites», *BNJ* 14 (1938), 331-339.
- OIKONOMIDES N., *Les Listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris 1972
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «La prehistoire de la dernière volonté de Léon VI au sujet de la tétragamie», *BZ* 56 (1963), 46-52 [=Documents et études sur les institutions de Byzance (VIIe-XVe s.), London 1976, Variorum Reprints, αρ.V].
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Mount Athos: Levels of Literacy», *DOP* 42 (1988), 167-168
- OSTROGORSKY G., *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Α΄-Γ΄, μτφρ. Ι. Παναγόπουλος*, Αθήνα 1978-1981.

- PATLAGEAN E., «Ancienne hagiographie Byzantine et histoire sociale», *Annales É.C.S.*, 1968, 106-125 [=Structure sociale, famille, chrétienté à Byzance IVe-XIe siècle, London 1985, Variorum Reprints, αρ. V].
- THE ΙΔΙΑΣ, «Discours écrit, discours parlé. Niveaux de culture à Byzance aux VIIIe-XIe siècles», *Annales É.C.S.*, 1979, 264-278
- THE ΙΔΙΑΣ, «Sainteté et pouvoir», *The Byzantine Saint*, ed. S. Hackel, London 1981, 88-105.
- THE ΙΔΙΑΣ, «Les Stoudites, l' Empereur et Rome: figure Byzantine d' un monachisme réformateur», *Bisanzio Roma et l' Italia nell' alto medioevo*, vol. I Spoleto 1988, 429-465, [=FIGURES DU POUVOIR À BYZANCE (IXe-XIIe SIÈCLE), Centro Italiano di studi sull' alto Medioevo 13, Spoleto 2001, 73-98].
- PAPADAKIS A. *, «Hagiography in relation to Iconoclasm», *Greek Orthodox Theological Review* 14 (1969), 159-180.
- PEETERS P., «La Passion de S. Michel le Sabaite», *An. Boll.* 48 (1930), 65-98.
- POPOVIĆ AL., «The motif of Pheadra and Hippolytus in the life of Stefan Dečanski by Gregory Camblak», *Zbornik Radova Byzantologog Instituta* 37 (1998), 210-212
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Χ., «Ο Άγιος Θεόδωρος Στουδίτης εν τω αγώνι αυτού υπέρ των ιερών εικόνων», *ΕΕΒΣ* ΙΕ' (1939), 3-37
- ΠΑΣΠΑΤΗΣ Α., *Βυζαντιναί Μελέται*, *Εν Κων/πολει 1877* [=Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών 208].
- RUNCIMAN ST., *The History of the first Bulgarian Empire*, 1930.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Η Βυζαντινή Θεοκρατία* (μτφρ. Ι. Ροηλίδη), Αθήνα 1982.

* Οι βιβλιογραφικές ενδείξεις που φέρουν αστερίσκο δεν έχουν μελετηθεί προσωπικά.

- RAPP CL., «Byzantine Hagiographers as Antiquarians 7th to 10th Centuries»,
Byzantinische Forschungen 21 (1995), 31-44.
- RYDÉN L., «New forms of Hagiography: Heroes and Saints», The 17th International
Byzantine Congress – Major Papers, Dumbarton Oaks / Georgetown
University, Washington, D.C. August 3-8 1986, Ar. Caratzas (ed.)
New York 1986, 537-554.
- TOY ΙΑΙΟΥ*, «Byzantine Hagiography in the Ninth and Tenth Centuries: Literacy
Aspects». *Annales Societatis Litterarum Humaniorum Regiae
Upsaliensis (Arsbok, 1986)*, 69-79.
- SANSTERRE J.-M., «La parole, le texte et l' image selon les auteurs Byzantines des
époques iconoclastes et post iconoclastes», *Testo e immagine nell' alto
Medioevo*, t.I. Spoleto 1994 [=Settimane di Studio del centro Italiano
di Studi sull' alto Medioevo 41], 197-240.
- SEVČENKO I., «Storia Letteraria», *La Civiltà bizantina del IV al IX secolo. Aspetti
e problemi*. Università degli Studi di Bari-Centro di Studi Bizantini.
Corsi di Studi I 1976, Bari 1977, 92-173.
- TOY ΙΑΙΟΥ, «Levels of style in Byzantine prose», *JÖB* 31/1 (1981), 289-312
- TOY ΙΑΙΟΥ, «Hagiography of the Iconoclast Period», *Iconoclasm*, ed. A. Bryer – J.
Herrin, Birmingham 1977, 1-42 [=Ideology, Letters and Culture in the
Byzantine World, London, Variorum Reprints, 1982, op. V].
- TOY ΙΑΙΟΥ, «The Search for the Past in Byzantium around the year 800», *DOP* 46
(1992), 279-293.

- SCHIFFER EL., «Metaphrastic Lives and Earlier metaphraseis of Saints' Lives»,
Metaphrasis. Redactions and Audiencies in Middle Byzantine
Hagiography, ed. Chr. Hogel, The Research Council of Norway 1996,
22-41.
- SCRIPTOR INCERTUS*, Introduzione di Emilio Pinto. Testo critico, versione
italiana, note e indici a cura di Fr. Iadevaia, Messina 1987, 1997².
- ΣΟΦΙΑΝΟΣ Δ., Οι Βυζαντινοί άγιοι του Ελλαδικού χώρου μέσα από τις πηγές και τα
κείμενα, Αθήνα 1993.
- TRAPP ER., «Learned and Vernacular Literature in Byzantium: Dichotomy or
Symbiosis?», DOP 47 (1993), 115-129.
- TREADGOLD W., The Byzantine Revival, Stanford 1988..
- ΤΩΜΑΔΑΚΗ Ν., «Βυζαντινών Επικλήσεις εις Μούσας και Αγίους», ΕΕΦΣΠΑ 8
(1957-1958), 162-166.
- VAN UYTFANGHE M., «L' Hagiographie: Un «genre» chrétien ou antique tardif?»,
Byzantinoslavica 53 (1992), 135-188.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «L' Hagiographie et son public à l' époque merovingienne», Studia
Patristica XVI, 2, Berlin 1985, 54-62.
- ΦΥΤΡΑΚΗΣ Α., «Άγιος Νικόλαος ο Κυδωνιεύς (4 Φεβρ. 868)», Πεπραγμένα Β'
Κρητολογικού Συνεδρίου, Τόμος Γ' (1968), 286-303.
- WILSON N., «Books and readers in Byzantium», Byzantine Books and Bookmen,
Washington 1975, 1-15.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Οι Λόγιοι στο Βυζάντιο, Αθήνα 1991.
- WILSON ST. (ed.), Saints and their cults, Cambridge 1983.
- WHITTOW M., The Making of Orthodox Byzantium 600-1025, London 1996

WORTLEY J., «Legends of the Byzantine Disaster of 811», *Byzantion* 50 (1980),
533-562.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Paul of Monembasia and his stories», *ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ Essays*
presented to Joan Hussey for her 80th birthday, London 1988, 303-315.

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Les récits édifiants de Paul, évêque de Monembasie, et d' autres auteurs.*
Paris 1987

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	<i>ΣΕΛ.</i>
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	<i>1</i>
SIGLA	<i>4</i>
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	<i>5</i>
ΜΕΡΟΣ Α΄ - Ο ΒΙΟΣ	
Η Μονή των Στουδίου.....	<i>9</i>
Συγγραφέας – Χρονολόγηση του βίου.....	<i>16</i>
Χειρόγραφη παράδοση – Εκδόσεις.....	<i>20</i>
Δομή του βίου.....	<i>22</i>
Α. Αφηγηματική Δομή.....	<i>22</i>
Β. Λογοτεχνική Δομή.....	<i>39</i>
ΜΕΡΟΣ Β΄- ΗΨΥΧΩΦΕΛΗΣ ΔΙΗΓΗΣΗ	
Δημιουργία - Παραλλαγές	<i>56</i>
Λογοτεχνική Δομή.....	<i>62</i>
Η σχέση των Κωδίκων.....	<i>69</i>
Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	<i>72</i>
Κριτική έκδοση της διήγησης.....	<i>75</i>
Σχολιασμός πηγών και κριτικού υπομνήματος.....	<i>85</i>
Ιστορικός Σχολιασμός.....	<i>87</i>
Η Ψυχοφελής διήγηση και το κοινό της.....	<i>108</i>
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	<i>122</i>
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	
Περιγραφή των χειρογράφων.....	<i>124</i>
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	<i>141</i>

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ - ΧΑΡΤΩΝ

	<i>Σελ.</i>
α) Άποψη της Μονής των Στουδίου (Α. Πασπάτη, Βυζαντιναί Μελέται, εν Κων/πολει 1877, σ.342).....	10
β) Σχεδιάγραμμα των μετακινήσεων του Νικολάου Στουδίτου (Ε. Malamut, Sur la route des Saints Byzantins, Paris 1993, σ.251).....	27
γ) Χάρτης 1. (Ρ. Niavis, The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I, Athens 1987, σ.238).....	94
δ) Χάρτης 2 (ό.π., σ. 245).....	95
ε) Χάρτης 3 (V. Beševliev, Die Protobulgarische periode der Bulgarischen Geschichte, Amsterdam 1981, παράρτημα χαρτών).....	97
στ) Χάρτης 4 (Ι. Καραγιαννόπουλος, Χάρται Μέσης Βυζαντινής περιόδου [565 – 1081], Θεσ/νίκη 1976, σ. 11).....	98
ζ) Χάρτης 5 (Εγκυκλοπαίδεια ΥΔΡΙΑ, τ.15, σ. 378).....	100
η) Χάρτης 6 (V. Beševliev, ό.π.).....	102
θ) Χάρτης 7 (M.-Y. Draganov Vassilev, «Une episode de l' histoire des relations byzantino - bulgares», Βυζαντιακά 12-13, σ.189).....	103
ι) Εικόνες χειρογράφων (όπως δηλώνονται στους υπότιτλους)	
I. Εξώφυλλο	-
II. Παράρτημα.....	139